

ARRELS

DE LA

CATALUNYA MIL·LENÀRIA

Cinquanta anys del
Museu Arqueològic
de Barcelona (1935)
i setanta-cinc
de les excavacions
d'Empúries (1908)

Nadala de la

FUNDACIÓ
JAUME I

Any XVIII - 1984
Recull, cada any, les
efemèrides més significatives
dels Països Catalans

LES NOSTRES COBERTES

Empúries i Roses al fons, dos testimonis d'aquell «pont de la mar blava» que ha unit culturalment Catalunya amb la Mediterrània oriental.

(Foto SALMER).

Diversos exemplars de la riquíssima col·lecció de peces de vidre exposades a la Sala Pompeiana del Museu Arqueològic de Barcelona.

(Foto MAB).

Fragment del mosaic romà del circ, procedent de la plaça de Sant Miquel, de Barcelona

(Foto Ramon Manent).

ARRELS DE LA CATALUNYA MIL·LENÀRIA

Cinquanta anys del
Museu Arqueològic de Barcelona (1935)
i setanta-cinc
de les excavacions d'Empúries (1908)

FUNDACIÓ
JAUME I

Nadal del 1984

AMB aquesta NADALA, la FUNDACIÓ JAUME I correspon a la gentil aportació de les persones que, com vós mateix, fan possible la dotació dels PREMIS BALDIRI REXACH, destinats a estimular l'escola catalana, i que, en certa manera, s'inspiren i donen continuïtat a la tasca de la benemèrita ASSOCIACIÓ PROTECTORA DE L'ENSENYANÇA CATALANA.

Gràcies a la vostra generositat, els PREMIS BALDIRI REXACH han anat creixent cada any, fins a convertir-se en els guardons escolars més importants i els més ben dotats, no solament dels Països Catalans, sinó de tot l'Estat, de tal manera que han evolucionat així:

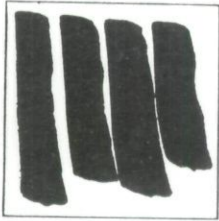
Pel curs	1978-79	2.480.000	ptes.
" "	1979-80	2.750.000	"
" "	1980-81	4.050.000	"
" "	1981-82	4.100.000	"
" "	1982-83	5.250.000	"
" "	1983-84	6.040.000	"
" "	1984-85	6.560.000	"

"Als Països Catalans, l'escola serà catalana, o no serà".

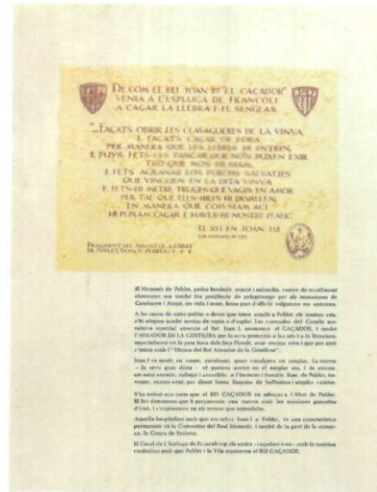
MOT DE GRÀCIES

COL-LABORACIONS literàries que hem d'agrair per haver fet possible la publicació d'aquestes Nades, en les edicions aparegudes des del 1967. Els anys indiquen els de la Nadala en què es féu la col·laboració.

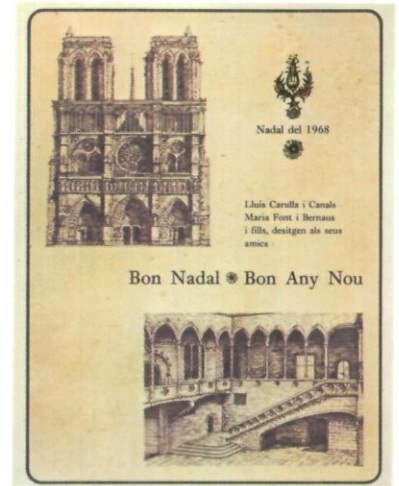
- Carme AGUSTÍ i BADIA (1977)
Joan AINAUD de LASARTE (1976 i 1981)
J. M. AINAUD de LASARTE (1970 a 1984)
Joan ALAVEDRA (1971 i 1974)
Lluís ALBERT (1975 i 1982)
Montserrat ALBET (1976, 1979, 1980, 1981, 1982 i 1983)
Imma ALBÒ (1984)
Roger ALIER (1984)
Ramon ARAMON i SERRA (1969 i 1978)
Pere ARTÍS (1982)
Antoni M. BADIA i MARGARIT (1971 i 1981)
Joan BASSEGODA i NONELL (1983)
Miquel BATLLORI (1984)
Josep BENET (1970, 1973 i 1979)
Artur BLADÉ i DESUMVILA (1982)
Oriol BOHIGAS (1973)
Pere BOHIGAS (1972 i 1981)
Jordi BONET (1976 i 1982)
Lluís BONET i ARMENGOL (1984)
Maria Lluïsa BORRÀS (1981)
Antoni BREGANTE (1984)
Josep M. CADENA (1972)
Pere CALDERS (1980)
Helena CAMBÓ (1976)
Domènec CAMPILLO (1984)
Guiu CAMPS (1979)
Jaume CARNER i SUÑOL (1984)
Teresa CARRERAS (1984)
M. Àngels CASANOVAS (1984)
Oriol CASASSAS (1979 i 1984)
Pere CATALÀ i ROCA (1979)
Alexandre CIRICI i PELLICER (1981)
Eliseu CLIMENT (1977)
Isidre CLOPAS i BATLLE (1976)
Daniel CODINA (1980)
Miquel COLL i ALENTORN (1971, 1974, 1975, 1976, 1978, 1979, 1981 i 1982)
Antoni COMAS (1974)
Àngel CORTÉS (1982)
Fèlix CUCURULL (1982)
Miquel DOLÇ (1982)
Pere DOMINGO (1971)
Salvador ESPRIU (1970 i 1971)
Gregori ESTRADA (1983)
Esteve FÀBREGAS (1978)
Xavier FÀBREGAS (1974, 1978 i 1980)
Jaume FARGUELL (1982)
Josep FAULÍ (1972 i 1981)
Lluís FERRAN de POL (1974)
Joaquim FERRER (1980 i 1984)
M. Àngels FERRER (1982)
Josep M. FIGUERES (1981)
Ramon FOLCH i CAMARASA (1980)
Francesc FONTBONA (1973, 1980 i 1983)
Joan FUSTER (1971, 1972, 1978, 1980, 1982 i 1983)
Tomàs GARCÉS (1972)
Josep M. GARRUT (1979)
Guillem-Jordi GRAELLS (1982)
Domènec GUANSÉ (1972)
Josep GUDIOL (1984)
Francesc IBÀÑEZ ESCOFET (1981)
Josep IGLÉSIES (1975 i 1977)
Albert JANÉ (1975)
Enric JARDÍ (1974, 1977, 1981 i 1983)
Eduard JUNYENT (1977)
Cassia M. JUST (1971, 1978 i 1981)
Josep LLADONOSA (1977)
Teresa LLECHA (1984)
Joaquim LLIMONA de GISPERT (1976)
Jordi LLIMONA (1984)
Josep M. LLOMPART (1979)
Miquel LLONGUERAS (1984)
Montserrat LLOERNS (1977)
Albert MANENT (1972, 1974, 1975, 1978, 1980, 1983 i 1984)
Salomó MARQUÈS (1981)
Jesús MASSIP (1984)
Josep MASSOT (1974 i 1984)
Joan A. MARAGALL (1976)
Jordi MARAGALL i NOBLE (1983)
Roger MARCET (1984)
Oriol MARTORELL (1971, 1978, 1983 i 1984)
Jaume MAYAS (1984)
Gregori MIR (1972)
Jordi MIR (1982)
Josep MIRACLE (1972, 1977 i 1980)
Francesc de B. MOLL (1971, 1976, 1979 i 1981)
Agustí MONTAL (1974)
Andreu MORTA (1975)
Ramon MUNTANYOLA (1970 i 1971)
Joaquim NADAL i FARRERAS (1981)
Raimon NOGUERA (1976)
Josep M. NOLLA (1984)
*Josep M. NUIX (1984)
Joan OLIVER (1971, 1972 i 1974)
Josep PERARNAU (1975, 1978, 1979 i 1983)
Albert PÉREZ MORAGON (1982)
Maria PETRUS (1984)
Ramon PLA i ARXÉ (1972)
Ramon PLANES (1981)
Josep M. POBLET (1970, 1974 i 1975)
Josep PONT i GOL (1971 i 1975)
Eduard PORTA (1984)
Josep PORTER (1972)
Joaquim PRATS (1984)
Jordi PUJOL (1978)
Martí de RIQUER (1976)
Manuel RIBAS PIERA (1976)
Pere RIBOT (1982)
Santiago RIERA i TUÉBOLS (1983)
Eduard RIPOLL i PERELLÓ (1984)
Jordi ROVIRA i PORT (1984)
Teresa ROVIRA (1982)
P. Basili de RUBI (1978)
Jordi RUBIÓ (1971 i 1972)
Manuel RUCABADO (1984)
Josep M. SALA i ALBAREDA (1975)
J. M. SALRACH (1982 i 1983)
Octavi SALTOR (1978)
Ricard SALVAT (1974)
Josep SANABRE (1968)
Manuel SANCHÍS i GUARNER (1976)
Enric SANMARTÍ (1984)
Joan SANTACANA (1984)
Jan SCHEJBAL (1974)
Maurici SERRAHIMA (1977)
Amadeu J. SOBERANAS (1982)
Jaume SOBREQUÉS (1982)
Josep M. SOLÀ i CAMPS (1977)
Ferran SOLDEVILA (1969)
Antoni TÀPIES (1971)
Miquel TARRADELL (1984)
Margarida TINTÓ (1983)
Joan TORRENT i FÀBREGAS (1977)
Josep TREMOLEDA (1979)
Joan TRIADÚ (1972, 1974, 1977, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983 i 1984)
Josep TRUETA (1971, 1974 i 1976)
Frederic UDINA (1979)
Helena USANDIZAGA (1980)
Edmon VALLÉS (1977)
Josep VALLVERDÚ (1980)
Jordi VERRIÉ (1979)
Jaume VIDAL i ALCOVER (1976 i 1979)
Marc-Aureli VILA (1981)
Pau VILA (1971)
Lluïsa VILASECA (1984)

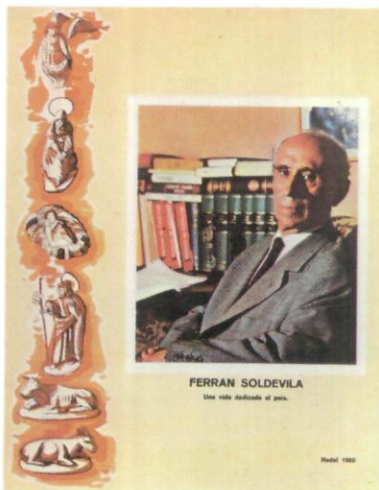
DEDICACIÓ D'AQUESTES NADALES

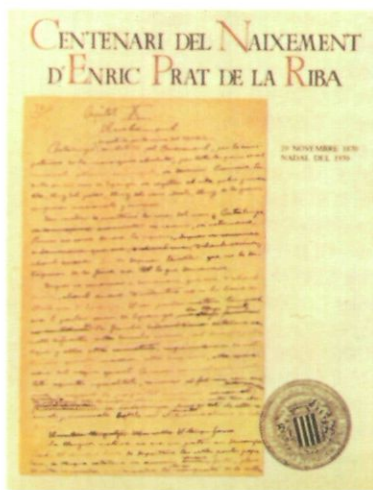
1967, JOAN I, EL CAÇADOR

1968, PAU CLARIS

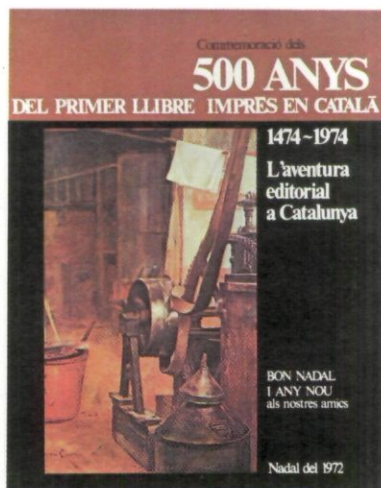
1969, FERRAN SOLDEVILA

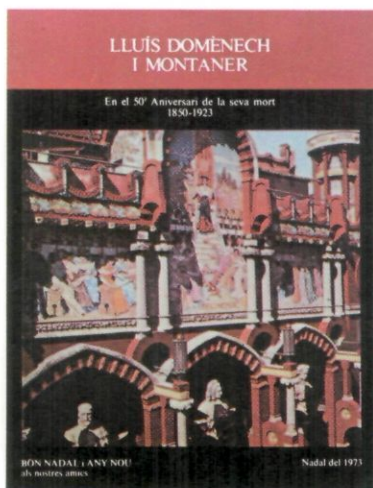
1970, ENRIC PRAT DE LA RIBA

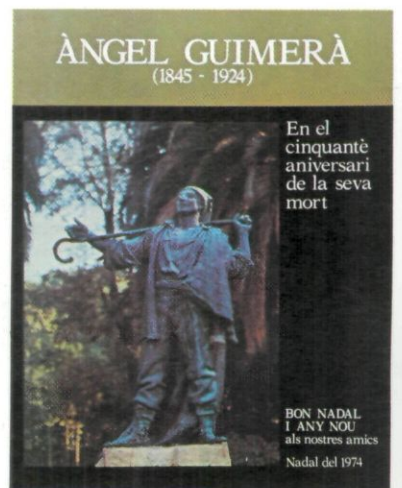
1971, PAU CASALS

1972, 500 ANYS DEL PRIMER
LLIBRE IMPRÈS EN CATALÀ

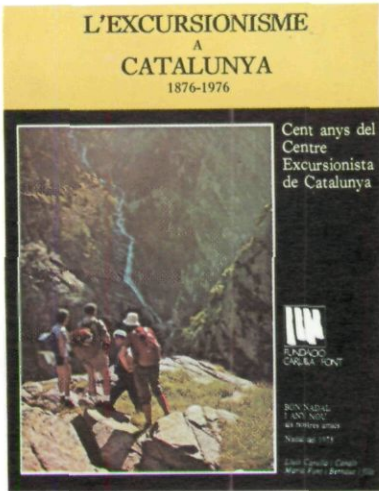

1973, LLUÍS DOMÈNECH
I MONTANER

1974, ÀNGEL GUIMERÀ

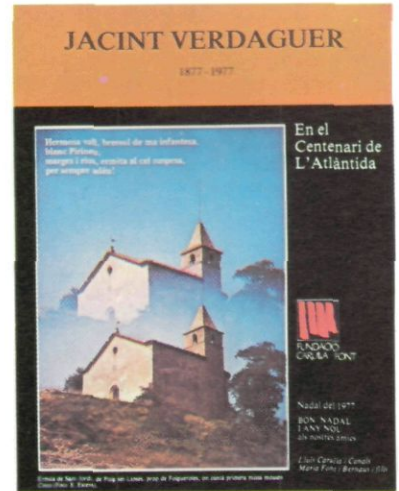

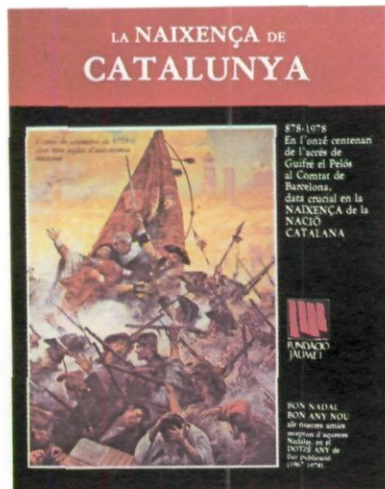
1975, L'EXCURSIONISME A CATALUNYA

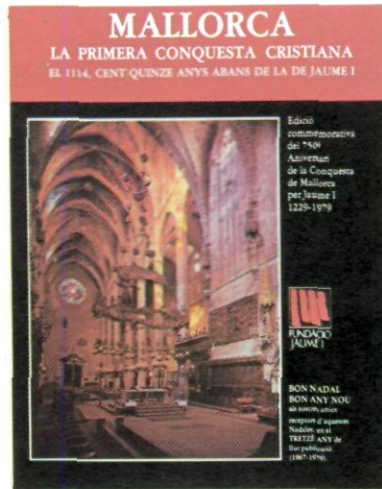
1976, JAUME I, EL CONQUERIDOR

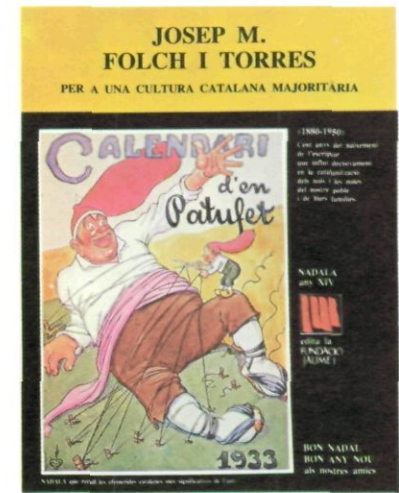
1977, VERDAGUER

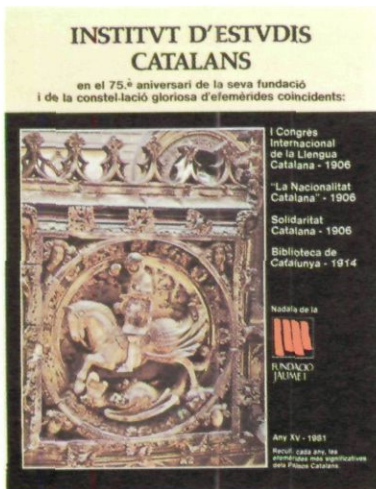
1978, LA NAIXENÇA DE CATALUNYA

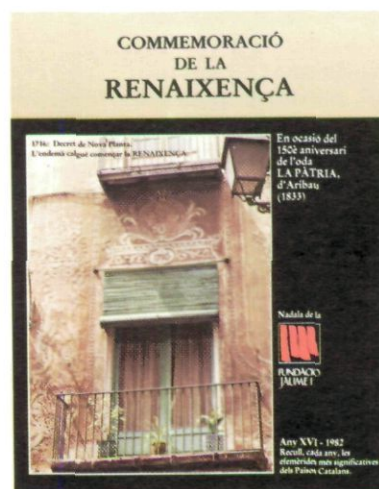
1979, MALLORCA, LA PRIMERA CONQUESTA CRISTIANA

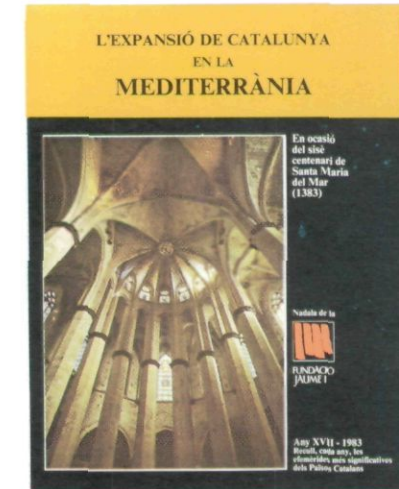
1980, J. M. FOLCH I TORRES

1981, INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

1982, COMMEMORACIÓ DE LA RENAIXENÇA

1983, L'EXPANSIÓ DE CATALUNYA EN LA MEDITERRÀNIA

FUNDACIÓ JAUME I ANY 1984

Premis d'Honor Jaume I

DOTATS cadascun amb un milió de pessetes, són els més importants que concedeix la Fundació Jaume I. Són atorgats anualment a una persona i a una entitat que per llur acció, reconeguda arreu dels Països Catalans, mereixin l'agraïment del nostre poble.

L'acció en qüestió pot haver estat de caràcter científic, cultural en general, social, artístic, cívic, etc., i no ha d'haver estat en acció que s'hagi manifestat exclusivament, o preferentment, en forma d'obra escrita.

L'entitat guardonada

ORFEÓ LLEIDATA, de Lleida, per la notable i continuada tasca pedagògica que, des de la seva fundació, realitza d'una manera peculiar, sobrepassant els límits habituals de les agrupacions musicals per convertir aquesta tasca en una acció cívica i cultural de primera magnitud, especialment pel que fa a la promoció de nous directors i a l'organització de cursos nacionals i internacionals.

Oriol Martorell, fundador i director de la Coral Sant Jordi féu la presentació de l'Orfeó Lleidatà. Les seves afirmacions de reconeixença i d'encoratjament foren molt aplaudibles. Com també ho foren les paraules amb què correspongué el President de l'Orfeó Lleidatà, senyor Sal-lustià Estadella, el qual refermà el propòsit de servei al país que sempre ha inspirat la tasca de l'Orfeó Lleidatà i de tots els qui s'hi integren. *"A la terra ferma —digué— hi manca tot. Nosaltres lluitem a un nivell molt popular, tot anant a trobar la gent dels llocs fins i tot més petits de les nostres comarques, perquè estem segurs que la civilitat es transmet mitjançant l'obra del cant coral i de la donació personal de tots, cantaires i dirigents"*.

Miquel Coll i Alentorn

Josep Maria Ainaud de Lasarte, historiador i ex diputat al Parlament de Catalunya, féu una brillant semblança del gran historiador, del gran mestre i del gran impulsor de la nostra cultura que ha estat *"i que afortunadament encara és aquest home que als seus vuitanta anys se'ns presenta més jove i amb més vigor intel·lectual que mai"*.

El jurat ha designat **Miquel Coll i Alentorn** per a aquest premi en raó de tota una vida de servei a Catalunya i, d'una manera especial, pels seus estudis d'investigació sobre la història i la cultura catalanes, així com per la manera entusiasta i generosa amb què ha difós els seus coneixements arreu del nostre país.

La designació, per tant, és un acte de justícia estricta que honora l'entitat que dota el premi i el Jurat que l'ha atorgat. És aquest sentit d'honor a la col·lectivitat que el senyor Ainaud volgué recalcar en el seu parlament. El senyor Coll i Alentorn hi correspongué amb unes paraules emocionades, tot agraint en primer lloc la presència del President de la Generalitat, Molt Honorable Senyor Jordi Pujol i Soley, amb el qual ha compartit molts anys de lluita per la nostra cultura i la nostra identitat nacional i, darrerament, quatre anys de col·laboració en el Govern de la Generalitat que han estat certament útils.

El senyor Coll recordà amb nostàlgia i gratitud, els homes que l'introduïren en el camp de la recerca històrica i als quals sempre ha considerat com els seus Mestres: Ferran Soldevila, Jordi Rubió i Balaguer i Agustí Duran i Sanpere.

Lliurament del primer exemplar de la Miscel·lània Coll

L'avinentesa d'aquest acte fou aprofitada per lliurar al senyor Coll i Alentorn el primer exemplar —encara calent, com aquell qui diu— del volum

FUNDACIÓ
JAUME I

d'homenatge que la Fundació Jaume I ha propiciat amb motiu del vuitantè aniversari d'aquest il·lustre historiador i ciutadà exemplar.

La dada més interessant d'aquest llibre és potser que hi figura una relació d'adherits i per tant oferents que sobrepassa de molt els tres mil dos-cents noms.

Paraules del President de la Generalitat

Després d'una intervenció breu de l'alcalde de la Ciutat, Pasqual Maragall, clogué l'acte el President de la Generalitat. Jordi Pujol recordà amb paraula molt simpàtica i el gest relaxat algunes anècdotes de la seva joventut de lluitador per Catalunya i de com els escrits i l'exemple del senyor Coll i Alentorn l'havien guiat i inspiat en aquells anys de formació en plena foscuria, quan l'estudi de la història de Catalunya era considerat un delictes.

Cità també l'anècdota dels més de cent trenta mil quilòmetres recorreguts pel senyor Coll i Alentorn com a Conseller Ajunt a la Presidència de la Generalitat en els quatre anys que han compartit el govern de Catalunya i remarcà com aquell "home sempre jove" era encara ben capaç de cansar gent que tenia molts menys anys.

El President de la Generalitat acabà la seva intervenció amb un missatge d'esperança "Ens en sortirem —digué— perquè Catalunya és molt més forta del que molts creuen i, sobretot, del que molts voldrien".

Manuel Valls recordat

El jurat dels Premis d'Honor Jaume I està de dol. Ha perdut un dels seus membres més quelificats: **Manuel Valls i Gorina**, un home íntegre, de simpatia desbordant i profund coneixedor de la nostra realitat cultural. No podem deixar passar l'avinentsa de recordar-lo amb tota la nostra simpatia i el nostre dolor.

Premis Jaume I d'Actuació Cívica Catalana

LA senyora Montserrat Albet, com a membre del Jurat, llegí el veredictes dels **PREMIS JAUME I D'ACTUACIÓ CÍVICA CATALANA**, els quals han estat atorgats per segona vegada, després de la seva institució l'any 1983.

L'objectiu d'aquests premis és **fer conèixer i distingir la tasca (generalment poc coneguda, sovint anònima, però exemplar) d'aquelles persones que sempre han actuat i actuen, sense equívocs, al servei de la identitat pròpia dels Països Catalans, en àmbits de la vida i de la relació humana tals com els que s'esmenten a continuació: l'ensenyament, els mitjans de comunicació, les ciències, l'art, la cultura popular, la música, el teatre, l'economia, el dret, l'acció social i cívica, etc.**

Un detall emotiu: la menció especial concedida pel jurat a les filles de Francesc Macià i Francesc Cambó. Amb elles, el President de la Generalitat, MHS Jordi Pujol, el President del Parlament de Catalunya MHS Miquel Coll i Alentorn, l'Alcalde de la ciutat E.S. Pasqual Maragall, el Conseller de Cultura HS. Max Cahner i la senyora Maria Font de Carulla (Foto Barceló).

FUNDACIÓ
JAUME I

El Jurat decidí enguany que les circumstàncies apuntades s'escauen en: **Josep Tarrés i Fontan**, de Girona, per la seva abnegada tasca de restauració del call jueu de Girona, que ha permès el ressorgiment i la promoció internacional d'aquest a través del Centre Isaac el Cec, i per moltes altres iniciatives culturals impulsades dels anys cinquanta ençà.

Jordi Sarsanedas, de Barcelona, per la seva dedicació, abnegada, silenciosa i sovint desconeguda, gràcies a la qual ha estat possible la realització i la continuïtat de la prestigiosa revista **SE-
RRA D'OR**.

Pau Garsaball, de Barcelona, per la seva continuada dedicació a la promoció del teatre català, activitat en la qual ha esdevingut un dels noms inqüestionables i respectats per tothom.

Josep Maria Vidal Hernández, de Maó, director i ànima de l'Enciclopèdia de Menorca, obra ingent a la qual dedica la seva vida, a part les altres múltiples activitats culturals que realitza a través de l'*Obra Cultural Balear*.

Pere Verdguer, de Perpinyà, per la seva ja llarga trajectòria de publicista i filòleg, i com a promotor de la llengua i la cultura catalanes al Rosselló, mitjançant els seus llibres i articles i l'animació constant d'institucions com el GREC (Grup Rossellonès d'Estudis Catalans) del qual és fundador, la Universitat Catalana d'Estiu, etc.

Matilde Salvador, de València, per la constant vocació catalana de la seva obra de composició musical, reflectida en múltiples poemes corals, cançons, òperes —com "Vinatea" i "La filla del rei barbut"— etc.

Un detall emotiu i just

Excepcionalment, el Jurat establí dues mencions especials per a les filles de dues personalitats senyeres en la història de Catalunya, **Maria Macià i Helena Cambó**, per la dignitat i la fidelitat amb què han portat aquests cognoms insignes.

Premis Baldiri Rexach d'estímul a l'Escola catalana

Amb el patrocini de la Generalitat
de Catalunya

COM ja és sabut, l'objectiu d'aquests premis és estimular l'escola catalana, amb la particularitat, que són dotats popularment (amb més de 6 milions de pessetes per al curs 1984-85), gràcies a les aportacions dels milers de persones que reben cada any les nades de la Fundació Jaume I. Són convocats per la DEC (Delegació d'Ensenyament Català d'Òmnium Cultural)

Els Premis Baldiri Rexach són atorgats en tres vessants o modalitats: Premis a Escoles, Premis a Mestres i Premis a Alumnes. El Conseller d'Ensenyament presidí l'acte.

Premis a Escoles

Dotats amb quatre-centes mil pessetes cadascun han estat lliurats a les escoles següents:

Escoles Alba de Corbins (Segrià)

Per ser una de les més antigues labors escolars de normalització lingüística i cultural de les terres de Ponent.

Col·legi Públic Bernat de Riudemeia d'Argentona (El Maresme)

Com a mostra de l'esforç d'un equip de mestres que ha sabut dur a terme una tasca ràpida, de catalanització i dinamització cultural en el poble, amb circumstància que alguns dels seus mestres provenen d'altres terres.

Escola Cossetània Societat Cooperativa, de Vilanova i la Geltrú (Garraf).

Escola Gitanjali de Badalona (Barcelonès), i

FUNDACIÓ
JAUME I

Dues instantànies de la festa de lliurament dels Premis Baldri Rexach a alumnes, festa que se celebra cada any en el Casal de l'Espluga de Francolí (Fotos Nou Estadi i Barceló).

Escola Jungfrau de Badalona (Barcelonès)

Perquè des d'èpoques difícils s'han destacat per la tasca de normalització de la llengua i de renovació pedagògica a l'escola.

Col·legi Públic Es Rafal Vell - Verge Montserrat

de Palma de Mallorca

Per ser una de les primeres realitats de normalització lingüística dins el camp de l'ensenyament públic a Mallorca, amb precarietat de mitjans i en una zona de majoria d'alumnes no catalano-parlants.

Escola Ginesta de Barcelona (Barcelonès)

Per haver-se distingit, ja des de temps gens propicis, en l'obra de catalanització dins d'un barri de població no catalano-parlant.

Col·legi Públic Joan Maragall

de Santa Pau (La Garrotxa)

Per la contribució a la catalanització de l'ensenyament públic, la dinamització cultural del poble i l'aportació de l'equip de mestres a la renovació pedagògica de les escoles de la comarca.

Escola Patufet-Sant Jordi

de l'Hospitalet de Llobregat (Barcelonès)

Per la tasca de resistència durant la dictadura franquista i la catalanització en un medi majoritàriament no catalano-parlant.

Institució Cultural Súnion de Barcelona

(Barcelonès)

Per la tasca capdavantera de catalanització en el batxillerat i també per la novetat de les seves propostes de tecnologia educativa.

Premis a mestres

Fou atorgat un sol premi de cent mil pessetes al treball:

Llengua catalana, cicle inicial 2.

Programació i material didàctic per a les Illes Balears, d'Antoni **Artigues i Bonet**, Ramon **Bassa i Martín**, Jaume **Bonet i Moll**, Miquel **Cabot i Sastre**, Ramon **Díaz i Villalonga**, Joan **Lladonet Escalas**, M.ª Immaculada **Pastor Homs**.

MENCIONS ESPECIALS

El Jurat recomana a la Fundació Jaume I que doni suport a la publicació, en forma diferenciada, dels treballs següents, que tenen una utilitat per a la pràctica docent:

Aprentatge de la lectura-escritura en català, de l'Equip de Mestres de l'Escola Garbí

El Bandolerisme, de Miquel **Montoriol i Serracanta**

Programació de tecnologia de la fusta. 1er. curs de F.P.1

Tecnologia de la Fusta. Apunts per 1er. i 2n. curs de F.P.1 de Pere **Pujolas i Maset**.

FUNDACIÓ
JAUME I

Premis a alumnes

Atribuïts a treballs normals de classe

1.ª ETAPA D'EGB

La Plaça i les seves cases. Treball globalitzat.
Escola C.R.A. LL., de Vic.

La matança del porc.
Col·legi Públic Unitari, de Puiggrós.

Joan Mascarreres, Poeta de Peratallada
Col·legi Públic Unitari, de Peratallada.

L'oreneta que ha perdut el niu
Escola El Puig, d'Esparreguera

Els còmics, Alumnes de 2n.
Col·legi Públic Miguel de Cervantes,
de Ciutat Badia-Sta. Maria de Barberà

Arbeca, terra d'oliveres. Alumnes de 4t.
Col·legi Públic, d'Arbeca

L'avellaner. Alumnes de 4t.
Col·legi Públic, Ciutat de Reus.

Contes Populars, Alumnes de 4t.
Col·legi Públic Sant Bernat Calbó, de Vila-seca.

La llegenda de Sant Jordi, Alumnes de 5è.
Escola Gitanjali, de Badalona.

El nostre poble. Alumnes de 5è.
Col·legi Ntra. Sra. del Carme, de l'Espluga de Francolí.

2.ª ETAPA D'EGB

Festa de les lletres. Alumnes de tots els nivells.
Una exposició. Alumnes de 6è.
Escola Andersen, de Vic.

Una experiència viscuda: Taller estudi de botànica.
Alumnes de 6è.

Escola Flama, de Sant Fruitós de Bages.
Treball sobre una programació de ràdio. Alumnes de 7è.

Col·legi Públic Rocafonda, de Mataró.
Àrea de ciències socials (7 treballs). Alumnes de 7è.
Escola Montsant, de Reus.

Treball d'estadística. Alumnes de 7è.
Escola Puigcerver, de Reus.

Els telers. Alumnes de 7è.
Col·legi Públic Agnès Armengol, de Sabadell.

Els nostres bolets. Alumnes de 8è.
Col·legi Públic Verge del Remei, de Banyoles.

Realment estem catalanitzats? Alumnes de 8è.
Institució Montserrat, de Barcelona.

Inventari artístic dels carrers de la Selva del Camp.
Col·legi Públic Gil Cristià, de la Selva del Camp. Alumnes de 8è.

Experiència periodística literària. Alumnes de 8è.
Col·legi Badia-Solé, de Manresa.

L'aiguat de Torelló el 1940.
Col·legi Públic Dr. Fortià Solà, de Torelló.

BUP, COU i FP

Descoberta de Santa Pau.
Institut de Formació Professional La Garrotxa, d'Olot.

Demografia i entorn comarcal (2 treballs)
Alumnes de 1r. i 2n. BUP.

Col·legi Sant Josep, de Tàrraga.
Identitat i festes populars, (2 treballs),
Alumnes de 3r. de BUP

Col·legi Sant Josep, de Tàrraga.
Revista "A cau d'orella" Alumnes de BUP

Escola Puigcerver, de Reus.
Aprenentatge topogràfic en l'home.
Alumnes de 1r. de BUP

Escola Tècnica i Professional d'Hostafrancs, de Barcelona.
Recull de cançons catalanes Alumnes de BUP
Institut Gaudí, de Reus.

Anàlisi de balanços. Alumnes de 3r. curs de 2n. grau
branca administrativa.

Institut de Formació Professional La Garrotxa, d'Olot.
Àrea de ciències socials i història (7 treballs)
Alumnes de 2n. BUP

Institut Joan Oró, de Lleida
Adaptació de l'"Orestes" d'Eurípides.
Alumnes de 1r. de BUP

Escola Carlit, de Barcelona.
Citologia, histologia i organografia vegetal.
Alumnes de COU

Col·legi Paidós, de Sant Fruitós de Bages.

FUNDACIÓ
JAUME I

Miscel·lània d'homenatge a M. Coll i Alentorn

EL dia 12 de maig de 1984, l'il·lustre patrici i historiador Miquel Coll i Alentorn complí vuitanta anys.

Tota una vida dedicada al nostre país, amb un lliurament absolut, abnegat i exemplar.

L'ensenyament, la investigació històrica i la dedicació política, sempre fidel, tolerant i inspirada per la doctrina social cristiana, en fan tot un model d'honestetat personal i rigor intel·lectual.

Amb el desig de celebrar l'aniversari amb dignitat i profunditat científica, tal com mereix la trajectòria personal de l'homenatjat, la Fundació Jaume I recollí la iniciativa de nombrosos amics i propicià l'edició d'una **Miscel·lània d'homenatge a Miquel Coll i Alentorn** amb una extensa biografia de l'homenatjat en els diferents vessants de la seva rica personalitat: l'home, l'historiador i mestre i el polític. Una bibliografia exhaustiva recull la tasca de la recerca, ingent i exigent, del senyor Coll.

A més, el llibre compta amb l'aportació de diversos investigadors de la nostra història que s'han fet ressò de la nostra crida, com també —a tall d'homenatge directíssim de la Fundació Jaume I— un estudi de les aportacions més remarcables del propi Coll i Alentorn a les "nadales" que, del 1967 ençà, publica anualment aquesta fundació.

Flora dels Països Catalans

d'Oriol de Bolòs i Josep Vigo

DESCRIPCIÓ de les plantes vasculars observades a la banda oriental de la Península Ibèrica (Principat de Catalunya en sentit ampli, País Valencià) i a les illes Balears. La superfície estudiada, de 70.000 km² aproximadament, s'estén des de l'estatge alpí dels Pirineus i des de la muntanya humida d'afinitat euro-siberiana del nord de Catalunya fins a les terres austromediterrànies poc plujoses de les planes continentals de l'Ebre i del mitjorn valencià.

L'obra inclou més de 3.200 grans espècies, les quals són subdividides en tàxons de nivell inferior sempre que aquests posseeixen significació reconeguda.

Són indicades breument les preferències ecològiques i fitocenològiques de cada tàxon, així com la seva distribució geogràfica.

La descripció de cada espècie és acompanyada d'una figura, d'un mapa que indica la seva distribució (i la de les seves subdivisions) en el territori estudiat i d'un esquema cartogràfic de l'àrea que ocupa a Europa i a l'Àfrica mediterrània.

Aquesta Flora consta de quatre volums:

1. Introducció. Licopodiàcies-Capparàcies.
2. Crucíferes-Teligonàcies (en premsa).
3. Pirolàcies-Compostes (en preparació).
4. Alismatàcies-Tifàcies (en preparació).

Al final de cada volum hi ha un vocabulari català-llatí-anglès-alemany.

FUNDACIÓ
JAUME I

VII Premis Baldiri Rexach

Curs 1984-85

Amb el patrocini del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya
DOTATS AMB 6.560.000 ptes.

Aquests Premis, destinats a estimular la normalització de l'escola catalana, són dotats per la FUNDACIÓ JAUME I, amb les aportacions dels receptors del llibre-Nadala que aquesta FUNDACIÓ tramet anualment. El seu àmbit és els Països Catalans i són convocats per la Delegació d'Ensenyament Català (DEC) d'Òmnium Cultural.

BASES

I. PREMIS A LES ESCOLES

- 1) S'estableixen 10 premis de 400.000 pessetes cadascun, que seran assignats a escoles que no hagin estat premiades en anys anteriors.
- 2) Serà premiada la qualitat global de la gestió escolar en l'aspecte concret de la catalanitat. Hom valorarà el lloc que ocupen la llengua i la cultura catalanes en la promoció i en altres activitats formatives (revistes escolars, aula de teatre, excursions, biblioteca, etc.). Hom tindrà en compte si les escoles es poden considerar plenament catalanes o, si són en vies de catalanització, que l'estan realitzant a curt termini.
- 3) Per a participar en aquests Premis cal omplir i trametre un qüestionari —que serà facilitat a les oficines de la DEC i de la FUNDACIÓ JAUME I— i la documentació que s'hi demana.
- 4) Les escoles ja presentades l'any anterior i no premiades que desitgin optar a aquesta convocatòria, només caldrà que presentin un nou qüestionari actualitzat, sense necessitat d'aportar nova documentació justificativa.

II. PREMIS ALS MESTRES

- 1) S'estableixen 4 premis, dotats amb 100.000 ptes. cadascun, que, si convé, podran ser substituïts per accésits i destinats a docents de tots els nivells.
- 2) Seran atorgats a treballs inèdits de programació de cultura catalana o per a ensenyar en català qualsevol altra àrea concreta de Pre-escolar, EGB, Educació Especial, BUP, COU, FP i Escoles de Mestres, amb guió didàctic i de classe i, eventualment, exercicis. Tindran un mínim de 25 fulls i un màxim de 100 fulls (Din A-4) a doble espai, aproximadament 72 pulsacions per línia i escrits a una sola cara.
- 3) S'estableix una **subvenció conjunta de 400.000 ptes.** per a contribuir a l'edició dels treballs que el Jurat consideri de publicació recomanable. A l'edició constarà sempre referència del premi amb què ha estat guardonat el treball.

- 4) Tots els drets de la primera edició seran reservats a la Fundació Jaume I, la qual disposarà d'un termini de trenta dies per comunicar si els exercirà per si mateixa o a través d'una editorial.
- 5) En sobre tancat a part, en el qual ha de constar el títol del treball, s'hi anotarà el nom, l'adreça i el telèfon de l'autor i els del centre on treballa.

III. PREMIS ALS ALUMNES

- 1) Els premis per alumnes seran atorgats a treballs normals de classe (i no fets expressament per participar en aquests Premis) realitzats preferentment en equip, per alumnes d'EGB, Educació Especial, BUP, COU o FP, i consistiran en 44 lots de llibres catalans per valor de 40.000 pessetes cadascun, a triar pels interessats.
- 2) Els treballs hauran d'ésser escrits en català, i poden versar sobre qualsevol de les matèries o de les àrees dels cicles escolars citats, o bé ésser resultat d'activitats escolars que abastin diverses matèries o àrees: excursions, visites, festes, periòdics escolars, murals, diaris de classe, col·leccions, manualitats, àudio-visuals, etc.
- 3) Tots els treballs han d'ésser acompanyats d'una breu memòria manuscrita, no més llarga de dos folis, en la qual s'especificarà les motivacions, les circumstàncies i la manera com ha estat realitzat el treball. Quan es tracti d'alumnes de 1r i 2n d'EGB o d'Educació Especial la memòria pot ésser presentada pel mestre.
- 4) El Jurat considerarà d'una manera especial aquells treballs que hagin suposat per als alumnes un esforç de penetració en la realitat social catalana del seu entorn, en la tradició cultural catalana, o que comportin l'ampliació i generalització escolar de vocabularis tècnics o científics i, en general, que s'insereixin en un context de normalització de l'ús de la llengua catalana a l'escola.
- 5) Els treballs hauran d'anar acompanyats dels noms, adreces i nivell de tots els alumnes membres de l'equip realitzador, com també del nom, l'adreça i el telèfon de l'escola i del mestre responsable d'aquell equip.

ASPECTES GENERALS

- 1) Els treballs, qüestionaris i altra documentació, hauran d'ésser adreçats a la DEC (Passeig de Gràcia, 42, 4rt 1a, 08007-Barcelona) abans del dia 15 de febrer de 1985, cada tarda de 4 a 8, o bé serà admès que portin matasegells fins a la mateixa data.
- 2) El veredict del Jurat és inapel·lable. Serà format per:
Carme Alcoverro
Maria Rosa Caballé
Josep Chalmeta
Elena Esteva
Raimunda Estil·les
Josep González-Agàpito
Rosa Boixaderas
Pere Roig
Josep M. Torres
- 3) Tant el nombre de premis com la seva dotació anual són variables en funció de les aportacions de les persones a

les quals és enviat el llibre-Nadala de la Fundació Jaume I.

- 4) El lliurament dels Premis, que serà anunciat oportunament, tindrà lloc a principis de juny: a BARCELONA els premis a ESCOLES i MESTRES i al CASAL DE L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ els premis als ALUMNES.
- 5) Cal fer constar específicament a quin premi es presenta el treball: a escoles, a mestres o a alumnes.
- 6) Els treballs podran ésser recollits durant els 3 mesos següents d'haver-se fet públic el veredict. Passat aquest temps, la Fundació Jaume I no se'n fa responsable.

ARRELS DE LA CATALUNYA MIL·LENÀRIA

*Testimoni mut del nostre passat remot, el dolmen de Pedra
Gentil, a Vallgorguina (Vallès Oriental) (Foto Ramon Manent).*

CADA any, la Nadala de la Fundació Jaume I ens ofereix una nova aportació a algun tema de la nostra cultura. Aquest any ens dóna una visió de l'arqueologia catalana —com si diguéssim la Catalunya d'abans dels catalans— centrada en les excavacions d'Empúries i el mite de la Catalunya grega, i en la història, apassionant, de la creació del Museu Arqueològic de Barcelona i de les seves vicissituds, que són també les que ha sofert el nostre país. Ha estat un encert fer-nos veure que Catalunya és un país mil·lenari, amb unes arrels encara més fondes que es perden en la nit del temps. I que des dels seus orígens, hem estat un poble amatent als diversos corrents culturals que han anat forjant la nostra comunitat. Fidels als nostres orígens i oberts al Món. Aquesta és l'essència de la nostra personalitat nacional, mantinguda al llarg dels segles. El record del nostre passat ha d'ésser un estímulo per a construir un país que valgui la pena.

Jordi Pujol
President de la Generalitat
de Catalunya

Enric Prat de la Riba impulsà, com a President de la Diputació de Barcelona, les tasques de recerca arqueològica amb el mateix sentit unitari amb que després assumí la presidència de la Mancomunitat de Catalunya, primer intent d'un govern propi dels catalans en aquest segle. La nostra Nadala s'honora amb les paraules institucionals dels dos continuadors de la tasca i de l'esperit del "seny ordenador de Catalunya", el President de la Generalitat, M.H.S. Jordi Pujol i Soley i el President de la Diputació de Barcelona, Excm. Sr. Antoni Dalmau i Ribalta. A ambdós la nostra gratitud.

ENGUANY el tema de la Nadala de la Fundació Jaume I toca un aspecte de la cultura i la investigació catalana molt vinculat a la Diputació de Barcelona que m'honoro a presidir: l'arqueologia a Catalunya. I ho fa, precisament, basant-se en dos puntals bàsics de la recerca dels nostres orígens: la fundació del Museu d'Arqueologia de Barcelona i les excavacions d'Empúries. En efecte, la Corporació barcelonina ha estat lligada des dels seus inicis a les tasques d'exhumació de les ruïnes emporitanes, des que l'any 1908 la Junta de Museus de Barcelona —organisme creat conjuntament l'any 1907 per la Diputació i l'Ajuntament— fou l'encarregada d'emprendre els treballs d'investigació amb una empenta que, avui, setanta-sis anys després és un exemple per a tota l'arqueologia de l'estat espanyol. Ara bé, no s'acaba aquí l'aportació de la Diputació de Barcelona a la investigació de les nostres arrels més reculades. L'any 1916, la nostra Corporació, a instàncies de l'Institut d'Estudis Catalans, creà el Servei d'Investigacions Arqueològiques, primer organisme català dedicat exclusivament a la recerca arqueològica i un dels primers del seu gènere a Europa. En definitiva, és ben palès que des dels poders públics de l'administració catalana, hi ha hagut sempre un interès racional impregnat de nacionalisme sensible envers tot el que representés aclarir les etapes més remotes del nostre passat i els testimonis materials que les diverses cultures han deixat sobre el país mil·lenari, abans que aquest tingués consciència de ser-ho. Així, de la mateixa manera que altres instruments de redreçament cultural i de reafirmació nacional, la investigació arqueològica és avui una forma seriosa, útil i efectiva de conscienciar tots els catalans sobre el nostre passat i els esdeveniments pretèrits que han abocat a la Catalunya actual.

Felicitem-nos tots plegats, i jo el primer, per l'encert de dedicar la Nadala d'aquest 1984 a redescobrir als catalans de totes les edats i orígens que la terra que trepitgem no ha estat mai igual i que els testimonis dels quí ens precediren es troben a l'abast de tothom que els sàpiga apreciar i estimar.

Antoni Dalmau i Ribalta
President de la
Diputació de Barcelona

PRECEDENTS DE SEGLES I DE MIL·LENIS

Miquel Tarradell

PREGUNTEU si trobo encertat el tema de la Nadala d'enguany, i la utilitat de divulgar les recerques arqueològiques a casa nostra. Evidentment! Posar a l'abast de tothom, trencant la muralla dels especialistes, les descobertes noves, i fins i tot no tan noves, però poc conegudes, de qualsevol camp d'investigació és una necessitat indispensable arreu del món, dins el panorama de cultura d'un país. Encara, però, més necessari entre nosaltres, si tenim present les condicions del fet català i del problema de la llengua. Per bé que no hem trencat del tot l'equívoc —dramàticament perillós— que cultura catalana, cultura en llengua catalana és, exclusivament, literatura de creació. I cal que siguem conscients —i d'una manera permanent— que aquesta confusió és ben vista, i fins i tot promoguda, dellà de les nostres fronteres.

I, concretament, en el cas de l'arqueologia hi ha raons especials suplementàries. Catalunya i els catalans existim des de fa pels volts d'un mil·lenni; la nostra comunitat nasqué entorn de l'any mil, és a dir, som un poble europeu normal. La majoria de les nacions d'Europa tenen una data de naixement similar a la nostra. Però no podem ignorar, si volem fer una història completa, els precedents llarguíssims de segles i de mil·lenis, les comunitats que visqueren sobre el nostre territori, abans de la creació de la Catalunya dels catalans.

Sense caure, però, en el tòpic. La prehistòria nasqué el segle XIX, que fou també l'inici de l'era de les grans excavacions a jaciments grecs, romans. Aquest desvetllament espectacular de l'arqueologia aparegué, doncs, coincidint amb l'explosió dels nacionalismes, i de la confusió jacobina entre Estat i Nació. I també amb l'extensió sistemàtica de l'escola primària. Els dirigents intel·lectuals del jacobinisme «nacional-estatista» trobaren, o inventaren, un argument de cohesió. Identificant gals amb «francesos» i numantins o ibers amb «espanyols» es donava a la ciutadania la imatge d'unes «nacions» immutables, eternes, que sorgien de la prehistòria més remota. Dient-ho en termes més planers, com si tot seguit després d'Adam i Eva ja haguessin existit banderes i passaports, duanes, fronteres i carrabiners. Cal

dir en honor de l'escola de prehistòria catalana que mai no va caure en aquest joc, malgrat que podia haver-se justificat, a nivell d'autodefensa, i que no els haurien mancat arguments, que no haurien estat més estantissos que els utilitzats reiteradament per tants i tants llibres escolars. Que sovint no ens semblen absurds perquè ja ens hi hem habituat.

Un altre caire de la conveniència de la divulgació arqueològica és perquè una bona part de la nostra gent, del lector culte català, hi és molt sensible. El tiratge de llibres de divulgació arqueològica en català és sorprenentment alt si el comparem amb els tiratges mitjans de les obres de creació literària, com passa també amb llibres de divulgació d'altres períodes de la història. És una dada que es confirma amb l'interès que són acollits cursets i conferències, amb la resposta del públic a qualsevol manifestació que posi l'arqueologia a l'abast de la mà. Puc declarar que més d'una vegada col·legues estrangers se n'han mostrat sorpresos i admirats. Hem de lamentar-nos que poques vegades els mitjans de comunicació es mostren sensibles al fenomen —potser perquè l'ignoren—. Jo em permetria, des d'ací, de donar-los-hi un toc d'atenció.

El Museu d'Arqueologia de Barcelona, centre d'atenció d'aquesta Nadala, ha estat un element important en el procés de les investigacions arqueològiques nostres. I no com una institució aïllada, com podria semblar erròniament des de la perspectiva d'avui. Cal no oblidar que nasqué com una part, com una branca, d'un conjunt que cresqué sota el mestratge de Bosch Gimpera, i que comprenia el Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans, vinculat i subvencionat per la Mancomunitat i la Diputació —segons els moments— i el Seminari de Prehistòria de la Universitat, fins al punt que la biblioteca es formà amb llibres de diverses institucions, fins i tot de la Societat Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria. També les excavacions d'Empúries, la més gran empresa de l'arqueologia catalana d'aquest segle, fou fruit de la confluència dels que saberen actuar sense esperit de capelleta, al servei dels ideals de la Catalunya noucentista.

L'ARQUEOLOGIA AL SERVEI DE CATALUNYA

Jordi Rovira i Port

L'ARQUEOLOGIA està de moda. I, lògicament, amb ella, els qui la fan: els arqueòlegs. Ja el professor Tarradell, en un magnífic article publicat l'any 1982 a «Serra d'Or», evocava el paper d'un arqueòleg com a protagonista de la pel·lícula *Les amants*, amb Jean Moreau de protagonista femenina. Actualment, la història es repeteix cada vegada més. Herois populars com Indiana Jones de *A la recerca de l'arca perduda* o *El temple maleït*, a les pel·lícules de Steven Spielberg i George Lucas, juguen a ser el prototip d'arqueòleg alhora savi i aventurer que, molts joves, algun dia o altre somiaren de ser... I és ben cert que sense ànim de decebre ningú, els arqueòlegs riem de les peripècies fantàstiques dels aventurers en el cel·luloide, de les seves meravelloses i irreals troballes i de la seva immensa sort amb les relíquies de la història...

La realitat és una altra, malgrat no estigui del tot exempta de risc i aventura. Tot és més domèstic, més abastable. Les selves són substituïdes per boscos mediterranis de roures, alzines i pins. Els grans cursos d'aigua per rierols i rieres... els deserts i les zones semiàrides donen pas a les planúries de la depressió de l'Ebre... i així, amb tot. És l'arqueologia feta a Catalunya pels catalans: la recerca i la interpretació global o detallista al voltant d'uns orígens i unes arrels que, molt sovint, formen part indestriable del nostre tarannà.

Però, ¿què és en realitat un arqueòleg i que fa sinó és el fabulós Indiana Jones de les pel·lícules? La persona que ha fet de l'arqueologia la seva professió —i sovint com succeeix a les dedicacions vocacionals, n'ha fet una devoció— és un tècnic, normalment format en disciplines humanístiques o ciències socials que utilitza una determinada metodologia per a l'extracció d'informació de les restes pretèrites que avui dia es troben sota els nostres peus. Ara bé, la preparació que donen encara avui les universitats és essencialment teòrica i un bon arqueòleg, a més a més del seu bagatge acadèmic, ha d'enfrontar-se als problemes de les excavacions arqueològiques amb una gran dosi d'entusiasme i experiència. El con-

tacte amb la realitat del jaciment arqueològic —ja sigui en un poblat, en un turó, una cabana prehistòrica, un dolmen o una cova— enriqueix la seva preparació i el faculta per poder solventar els innumerables problemes que comporta la gestió d'una excavació i la resolució dels problemes d'interpretació que puguin aparèixer. Perquè... què cerca l'arqueòleg?

La resposta a aquesta pregunta és aparentment simple: refer la història a través de les restes materials que els nostres avantpassats han deixat sota el sòl que trepitgem i sota les aigües que solquem.

És evident que la finalitat última de l'arqueòleg professional és la de ser un historiador corrent i normal que utilitza unes tècniques documentals molt particulars. Ara bé, això que sobre el paper sembla molt simple, a la pràctica quotidiana no ho és pas. L'arqueòleg, per a disposar d'informació històrica ha de realitzar tasques d'exhumació acurada dels objectes i els monuments sepultats pel pas del temps, i ha d'escollir els indrets on realitzar excavacions arqueològiques en funció de dos factors primordials: el primer, salvaguardar aquells jaciments arqueològics amenaçats per obres, construccions, o pur i simple vandalisme. El segon, excavar aquells indrets que proporcionin una millor informació de cara a la recollida de dades històriques i sempre en funció d'un problema o una qüestió històrica a resoldre.

L'estudi d'un jaciment concret ha d'anar precedit d'un coneixement, el més exhaustiu possible, del territori on aquest es troba ubicat. La utilització de cartografies detallades, de fotografies aèries i d'informacions prèvies ajudarà l'excavador a comprendre moltes de les relacions del jaciment arqueològic amb el seu entorn. Després, i a la vista del tipus de jaciment —que pot ser una simple i petita cabana prehistòrica, d'uns pocs metres quadrats de superfície o una ciutat romana de moltes hectàrees—, l'experiència de l'excavador li indicarà quin és el sistema d'excavació preferible. Una vegada escollit el sector a excavar, les diverses capes de terra que successivament s'han anat dipositant damunt les estruc-

tures i les restes arqueològiques i que contenen tota mena d'objectes i d'informació, s'aniran aixecant de forma metòdica i acurada, sempre, però, tenint en compte que la sedimentació dipositada en un jaciment arqueològic no es regeix només pels principis d'estratificació geològica, sinó molt fonamentalment per la influència de l'acció de l'home.

Lògicament, aquest és l'acte més delicat de l'acció arqueològica. Si la informació que qualsevol jaciment conté, no és extreta d'una forma correcta, la interpretació que se'n derivi serà, evidentment, errònia i, per tant, estarem fent una història falsa. Vet aquí, la gran responsabilitat de l'arqueòleg que ha de dur a les seves espatlles en solitari, car el fet d'excavar un jaciment equival a destruir el noranta per cent de la informació que aquest atesora, a exprimir un arxiu que ja mai més no podrà ser consultat. Només hom podrà revisar la documentació escrita i en imatges que l'arqueòleg, hagi filtrat a través de la seva responsabilitat i els seus coneixements. Així, el material de tot tipus recuperat és objecte de neteja, restauració, classificació i estudi, tot començant així una tasca de laboratori que pot iniciar-se sobre el

propi jaciment, però que tindrà la seva continuació al museu, la universitat o el centre d'investigació arqueològica corresponent.

Ara bé, cal que reflexionem tots plegats, i els arqueòlegs els primers, sobre si arribem o no a aconseguir la finalitat última dels nostres treballs i quina és la nostra incidència social. Sovint, massa sovint, les nostres investigacions es queden en la pura i simple recollida de dades, amb les quals realitzem complexes tipologies —útils, d'altra banda— que poques vegades aboquen a veritables conclusions històriques, del tipus que siguin, i que, consegüentment, poden esdevenir estèrils. Ens conformem, massa vegades, a treballar només per a nosaltres mateixos, per a un cercle reduït d'especialistes, sense arribar a divulgar el fruit de les nostres recerques, a fer història i a fer-la assequible a tothom. I trobem aquí el taló d'Aquiles d'aquesta activitat que comporta no poques peculiaritats. La tasca de salvaguardar i posar en valor el patrimoni històric de tots plegats és una feina prou important com perquè sigui compartida exclusivament per unes poques dotzenes d'especialistes. I la visió que el gran públic té de l'arqueologia i dels arqueòlegs és la que nosaltres hem fet que tingui: singularitat, grans dosis de cripticisme només apte per a iniciats, i unes bones gotes d'aventura fantàstica lligada al descobriment d'un món desconegut. Així, és bo que ens apropem i que la societat conegui realment el que fem. Però, precisament per això es imprescindible que replantegem part de les nostres activitats i tanquem el cicle de la nostra funció social: posar a l'abast de tothom els coneixements, a vegades parcials, a vegades magnífics, que any darrera any, les excavacions posen al descobert. Només així, l'arqueologia deixarà de ser associada exclusivament a savis barbuts i florits tancats en el seu gabinet o a herois victoriosos en mil troballes fabuloses. Ni una cosa ni l'altra. Tot més normal i apassionant: una feina diària de recerca, d'un indret a un altre, de poble a poble, de comarca a comarca, que arrenca a la terra els secrets d'un passat, ni millor ni pitjor, però que és el nostre, i que hem de recuperar i gaudir. Perquè com diu Raimon: «*Qui perd els seus orígens, perd identitat*».

EMPÚRIES

GRÈCIA A CATALUNYA

Eduard Ripoll i Perelló

«Ara envoltada per l'agitada vida turística de la Costa Brava, cada cop més visitada, constitueix un refugi de pau i de cultura i una lliçó eterna de la història i dels alhors del nostre país» (E. Ripoll).

ELS INICIS DE L'EMPRESA ARQUEOLÒGICA MÉS IMPORTANT DEL NOSTRE PAÍS¹

Eduard Ripoll i Perelló

ENMIG d'un paisatge completament humanitzat, que forma una ampla planúria emmarcada per la corba neta i tancada del Golf de Roses i amb el teló de fons que ofereix el Canigó nevat, es troba la vella ciutat d'Empúries, la qual ha donat el seu nom a l'Empordà. Des de les primitives hordes paleolítiques fins als conqueridors medievals i les tropes napoleòniques, han desfilat molts pobles i de cultures pel grandióscop escenari que forma aquesta contrada. La seva antiga capital, Empúries, acarada al mar i fuetjada per la tramuntana, constitueix una de les relíquies més preades del nostre passat. Per aquest punt la Ibèria primitiva prengué contacte amb el món clàssic grec i romà, i n'absorbí els elements civilitzadors que la feren evolucionar fins a convertir-la en Hispània.

Atracció dels pobles mediterranis

La riquesa de l'Occident en metalls havia cridat l'atenció i motivat viatges dels pobles del Mediterrani oriental des de temps molt antics, fins arribar a convertir-se en una sèrie de mites, com els d'Hèracles i Odisseu, alguns dels quals han perviscut fins als nostres dies. El *Tarsis* dels fenicis, el *Tarschich* de la Bíblia, dit *Tartessos* pels grecs, era un país concret prop de les Columnes d'Hèrcules (l'actual estret de Gibraltar), però, amb aquells noms, com amb el d'*Ibèria*, es designava també tot l'extrem Occident, una terra llegendària i plena de riqueses, a la qual calia arribar i mantenir relacions amb els seus pobladors. Fenicis, rodís i etruscs recorrien el mar en els primers segles del darrer mil·lenni a.C., si bé les costes de la futura Catalunya sembla que no foren freqüentades fins temps posteriors, en el començament de la colonització focea, a principis del segle VI a.C.

No podem parlar d'una Catalunya grega en el mateix sentit que es fa de la Magna Grècia. Com és ben sabut, el sud d'Itàlia i Sicília es convertiren, en pocs segles, en terres absolutament hel·lenitzades que fins i tot influïren Roma en la seva formació. Recordem els noms famosos de Cumas, Naxos, Reggio, Heraclea, Siracusa, Tarent,

Sibaris, Crotona, etc. A Catalunya, com a la resta de la costa lleuantina peninsular, ens trobem davant d'una activitat comercial realitzada a través d'unes factories més o menys documentades. L'objectiu d'aquesta circulació marinera era el comerç amb els pobles ibers que habitaven les regions properes a les costes, entre ells les tribus del territori litoral català, els indigets, els laietans, els cossetans i els ilercavons.

La colonització grega a Catalunya, com a la resta de la Península, no va produir una hel·lenització del país. Va ajudar en gran manera, això sí, a la iberització, seguint les petjades dels fenicis que foren els iniciadors de l'aculturació dels indígenes. Molt probablement, als grecs, el món ibèric els degué l'alfabet, la moneda, certes tècniques poliòrcètiques i algunes influències sobre els productes ceràmics, a més, en algun cas, de l'urbanisme. És molt probable que, a partir del segle V a.C., el contacte entre grecs i ibers fes que aquests darrers aprenguessin les tècniques del cultiu de la vinya i l'olivera.

Un bell indret, centre d'investigació científica

L'emplaçament de la vella *Emporion* constitueix avui una illa de pau que embolcalla l'agitada i turística Costa Brava, i, al mateix temps, se'ns presenta com un centre d'investigació arqueològica on progressivament va apareixent un bell conjunt monumental. Les ruïnes estan situades entre el poble de l'Escala i el llogarret de Sant Martí d'Empúries, on fou instal·lat el primer establiment grec.

El conjunt monumental

El conjunt monumental el componen la ciutat grega o *Neàpolis*, la ciutat romana, el port amb

1. N.E.: Aquesta «visió ràpida d'Empúries» és extreta de la introducció a la *Guia d'Empúries* del mateix autor (Barcelona, 1974; nombroses edicions en català, castellà, francès, anglès, alemany i holandès).

Vista general, aèria, de les excavacions d'Empúries, amb el moll del port a primer terme. Immediatament, la ciutat grega (Foto MAB).

l'escullera que el tanca, i el Museu Monogràfic. També és possible de visitar el poblet de Sant Martí d'Empúries —seu de l'antiga *Palaiàpolis*— i algunes altres restes, com poden ésser les necròpolis i algunes esglesietes alt-medievals. Aquest conjunt arqueològic pot ésser qualificat com un dels més importants de la Península Ibèrica.

Les excavacions foren iniciades l'any 1908 per part de la Junta de Museus de Barcelona, amb l'aportació econòmica de la Diputació Provincial de Barcelona, a la qual pertany la quasi totalitat dels terrenys. Les troballes notables són conservades al Museu Monogràfic instal·lat a les pròpies ruïnes i al Museu Arqueològic de Barcelona. Al-

Carrer de la Neàpolis, ciutat grega d'Empúries (Foto R. Manent).

tres col·leccions emporitanes notables resten conservades als Museus Arqueològic i Diocesà de Girona, al de Vic i al de València.

La direcció de les excavacions l'han portada successivament l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch, el professor Pere Bosch Gimpera, el professor Martín Almagro, qui subscriu i Enric Santmartí. Cal citar també Emili Gandía, el qual realitzà directament els treballs des de 1908 fins a 1939.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA

DEVERS l'any 600 a.C. els grecs colonitzadors procedents de la ciutat microasiàtica de Focea varen fundar les colònies de *Massàlia* i *Alàlia*, les actuals Marsella i Alèria (Còrsega). Uns anys més tard, cap el 540, en ésser conquerida aquella metròpoli pel rei persa Cirus,

els susdits establiments urbans del Mediterrani occidental es convertiren en el refugi dels fugitius d'aquella desfeta. L'excés de població explica les noves empreses que iniciaren. Les seves rutes i camins d'expansió se situaven naturalment cap a Occident i cap al sud, on es trobaven les riques terres metal·líferes de Tartessos, explotades des de ja feia quatre segles pels fenicis. En aquests territoris, i sota la protecció del rei filohel·lènic Argantonios, ja existia la factoria comercial grega de *Mainake* (prop de l'actual Màlaga), potser l'actual Almuñécar. L'afrontament dels interessos púnics i focuus en les costes mediterrànies i en les terres del sud de la Península Ibèrica havia de cristal·litzar en una confrontació bèl·lica.

Els púnics o cartaginesos, aliats amb els etruscs, rivals també dels focuus, es presentaren amb una potent esquadra davant la ciutat d'*Alàlia*, on tingué lloc, l'any 535 a.C., la primera gran batalla naval de la història. L'escriptor Herodot assegura que els grecs en foren els vencedors, però la realitat és que *Alàlia*, el gran centre estratègic i d'enllaç de la Magna Grècia amb el món occidental, quedà molt malt parada i que *Mainake* fou destruïda fins a tal punt que les seves restes no han estat per ara identificades. Des de llavors la metròpoli dels focuus fou *Massàlia*.

Fundació d'Empúries

És en aquest panorama històric que hom situa la fundació d'*Emporion* vers el 585/575 a.C. Per a l'establiment de les seves colònies els grecs preferien de bell antuvi les penínsules o les illes properes a les costes, ben arcerades dels temporals. Conforme amb aquest pressupòsit i seguint la ruta ja citada abans, els navegants massaliotes arribaren a principis del segle VI a.C. al Golf de Roses, on potser ja existia una vella colònia ròdia, *Rhode*, la qual donà el seu nom actual a la gran badia. Unes petites restes d'aquesta ciutat grega han estat identificades no fa pas gaire temps, però corresponen a un període posterior.

Els nostres focuus escolliren per a fixar el seu establiment una illota d'uns 300 metres de perímetre situada al costat de l'antiga desemboca-

El sol ponent revifa les pedres que emmarquen una de les portes d'entrada de la muralla exterior, una de les visions més tradicionals de l'antiga Emporion (Foto AISA).

«Les aportacions més importants dels grecs foren l'alfabet, la planificació urbanística i la introducció de la moneda, la qual facilitaria el desenvolupament del comerç.»

dura de l'actual riu Fluvià. El primer assentament en aquesta *Palaiàpolis* —ciutat antiga— cal situar-lo cronològicament prop de les dates abans esmentades, és a dir, devers el 585/575 a.C. És possible que el nom d'aquest establiment fos *Cypselà*. Encara posseïm poques dades relatives al seu subsòl, car, com ja ha estat dit, en aquest indret hom troba el poble actual de Sant Martí d'Empúries, capital, segles després, d'un comtat de l'imperi carolingi. Hom suposa que la seva església gòtica, però d'origen romànic, es troba en el lloc que ocupava el temple d'Àrtemis d'Efès i que d'ell provenia un relleu amb restes de dues esfinxs d'estil arcaïtzant. Al costat d'aquesta església medieval el professor Almagro dugué a terme, fa anys, una excavació que fou la primera realitzada amb criteri científic a la *Palaiàpolis*. Els resultats foren interessants

quant als períodes medieval i tardo-romà, però més aviat pobres, pel que fa referència a l'etapa grega. Malgrat tot, l'excavació serví per a situar cronològicament la data de fundació d'aquest establiment, i també serví per a conèixer l'existència d'una muralla grega de data incerta, probablement del segle IV. Els habitants de la *Palaiàpolis* enterraven llurs morts en un lloc denominat el *Portitxol*, al sud de la *Neàpolis*, i hi formaren un ric cementiri que fou espoliat a la darrereria del segle XIX.

La ciutat nova

L'estretor amb què hom vivia a la *Palaiàpolis*, l'augment de les transaccions comercials i, probablement, l'arribada de nous immigrants per causa dels fets històrics dels quals abans hem fet

Les troballes d'Empúries (com aquestes del 1915) han estat constants i explícites, gairebé un llibre obert (Foto MAB).

esment, feren que aviat una part de la població passés a ocupar la terra ferma. Aquesta ampliació degué ésser feta en ple segle VI. És quasi segur que el nom d'*Emporion* fou emprat per designar aquest lloc nou que els arqueòlegs moderns han denominat convencionalment *Neàpolis*, per a diferenciar-lo de la ciutat vella. Entre ambdós nuclis de població s'estenia el port, de poc calat, actualment reomplert pels al·luvions del Fluvià i les sorres del mar.

Possibilitat d'una població més antiga

¿Podem pensar ja en l'existència, prop d'allí, d'un establiment indígena? La cosa més probable és que aquest darrer fos format com a resultat dels contactes comercials o de l'evolució del primer campament romà. Aquesta ciutat s'anomenà Indika. A través de les dades de Polibi, Estrabó (*Geografia*, llibre III, cap. III) i, especialment, de Titus Livi (*Ab Urbe Condita*, llibre XXIV, cap. III) coneixem bastants detalls de la vida, la història i els costums dels grecs emporitans

dins el marc estret de llurs muralles en terra ferma i la petita illa, entre les quals s'estenien les aigües del port, recer segur per a les seves petites naus. Les seves ben conegudes encunyacions monetals ens parlen de la importància comercial d'aquell establiment.

Roma

Emporion, per la seva filiació massaliota, havia d'ésser aliada de la nova gran potència mediterrània que fou Roma a partir del segle III. Això explicaria que fos precisament aquí on tingueren lloc els primers desembarcaments romans a Hispània durant la segona guerra púnica. Pels textos dels autors clàssics abans citats sabem de l'arribada de l'exèrcit d'Escipió a Empúries l'any 218 a.C. Aquesta operació fou realitzada a fi i efecte de crear un nou front en la guerra que Aníbal havia dut a Itàlia. Una vintena d'anys s'escolaren quan, l'any 195, el cònsol Cató prengué Empúries com a base per a sotmetre definitivament els indígenes de la regió.

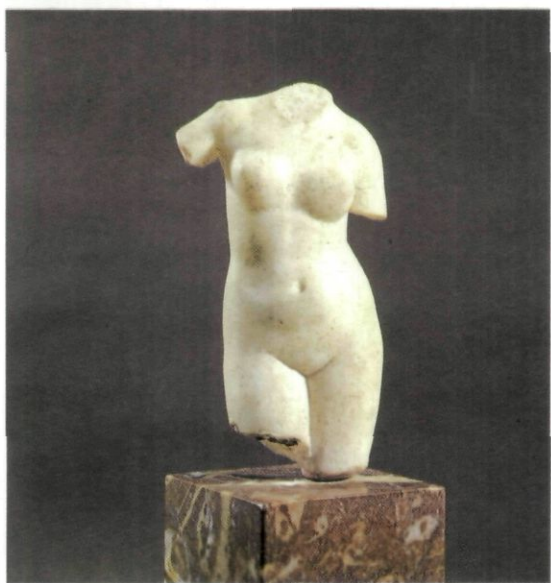
Després, durant un segle i mig, persistint sota la forma de *dípolis* —ciutat doble—, Empúries visqué sota el domini romà, però sens dubte amb una certa autonomia, fins que, arribat el final de les guerres civils de la República romana, després de les seves victòries sobre els partidaris de Pompeu a *Ilerda* (Lleida) i *Munda* (Montilla), Cèsar instal·là una colònia de veterans damunt el solar de la ciutat ibèrica. La nova fundació tingué lloc cap a l'any 49 a. C., i el seu perímetre quedà marcat per una muralla de formigó i basament de carreus que tancava un recinte urbà molt regular de tipus netament romà que potser en aquest moment ja existia. En aquesta època acaba l'autonomia d'*Emporion*, que es converteix en la llatina *Emporiae*. El patró o protector del municipi fou el consul Cn. D. Calvi. La nostra ciutat fruï llavors d'un règim municipal del qual no en coneixem les seves característiques jurídiques, però tingué magistrats i continuà l'encunyació de moneda. És probable que el règim susdit fos escrit sobre làmines de bronze de les quals ha estat trobat un fragment.

Objectes funeraris trobats a la necròpolis d'Empúries:
ceràmiques gregues del segle V a.C. i vidres romans del s. I d.C.
(Foto MAB).

Tors de Venus. Còpia hel·lenística d'un original de l'escola de Praxíteles. Com els objectes anteriors, es pot admirar a la sala d'Empúries del Museu Arqueològic de Barcelona (Foto MAB).

continuar, i el fet de tractar-se d'una ciutat tan antiga justifica l'existència d'una seu episcopal que hi va romandre fins a la invasió àrab en el segle VIII i que tal volta té arrels apostòliques. La predicació de sant Pau és incerta, però la de sant Feliu l'Africà i la de sant Cugat són probables. Testimoni d'aquest cristianisme tan antic és la basílica. En l'època visigòtica els bisbes d'Empúries assistien als concilis de Toledo.

Invasions i guerres

El petit nucli de població que encara vivia al voltant de la seva seu episcopal en el que fou l'antiga ciutat grega, probablement ja havia estat destruït per una invasió dels normands en el segle VII, quan devers el 718 els musulmans troben la població instal·lada en l'antiga *Palaiàpolis* i l'ocupen momentàniament. La reconquesta franca no es féu esperar i, tenint com a base els territoris del vell bisbat, al segle IX, Carlemany organitzà el comtat d'Empúries, que comprenia dos *pagus* —Empúries i Perelada— i formava part de la Marca Hispànica. Al recer del que quedava del port, envaït quasi totalment pels al·luvions fluvials, encara hi romania una esquadra, amb la qual, segons refereix Eginard (*Annals*, t. I, p. 200), el comte Ermengol derrotà un estol de vaixells musulmans en aigües de Mallorca, ultra apoderar-se de vuit naus.

Decadència

Ignorem el motiu, però en el mateix moment que es van repoblant les ciutats de la Marca Hispànica, la seu episcopal d'Empúries ja no existeix, i no serà restaurada malgrat les moltes gestions dels seus comtes independents, sempre rivals dels bisbes de la diòcesi gironina que havia absorbit l'emporitana. Les guerres feudals catalanes, en les quals aquests comtes no deixaren mai de prendre-hi part, i la insalubritat de la zona, propera a la desembocadura del Fluvià, feren que la capital del comtat fos traslladada, el segle X, a la no molt llunyana població de Castelló d'Empúries. Allí fou construïda més tard una magnífica catedral, començada en estil romànic —cam-

panar— i acabada en un bell estil gòtic (portada, interior i altar major). Durant els primers anys del segle XV, Martí l'Humà incorporà el comtat a la seva corona. Posteriorment el títol de Comte d'Empúries passà a la casa ducal de Medinaceli, la qual conserva en el seu palau de Sevilla gran part de la documentació referent a l'Empúries medieval.

Destrucció i malvestats

Mentrestant les ruïnes de l'antiquíssima ciutat eren progressivament colgades per les sorres de les dunes que impulsen la tramuntana i els vents marítims, i tan sols unes poques famílies de pagesos i pescadors romanien a Sant Martí d'Empúries. Quan, el segle XVII, fou fundat el poble de l'Escala, hom utilitzà les ruïnes com a pedrera, de la mateixa manera que havia estat fet quan hom reparà les fortaleses de Roses i de Perpinyà. Aquesta tasca degué rebre el beneplàcit d'una comunitat de monjos servites que, instal·lada a les ruïnes, intentava de roturar-les per tal de conrear-les. També foren ells qui construïren el Convent de Santa Maria de Gràcia, sobre les restes del qual han estat aixecats el Museu Monogràfic i la residència actuals. Aquest convent fou abandonat cap el primer terç del segle XIX.

Cap a una nova època d'esplendor

El record de la vella ciutat no es perdé mai, però. Ens en parlen grans cronistes com Joan Margarit, Jeroni Pujades, Pere de Marca i Enric Flórez, autors locals com J. de Maranjas i viatgers erudits com Antoni Ponz i Jaubert de Passa, els quals conegueren el seu emplaçament, al contrari del que ha succeït amb les restants colònies gregues de les costes ibèriques. L'atenció que en els darrers anys del segle XIX i primers del XX fou prestada a les ruïnes per part d'eminents arqueòlegs, com el gironí Joaquim Botet i Sisó o l'alemany Adolf Schulten, serviren de catalitzador per a la iniciació de les excavacions científiques que s'hi succeïxen des de l'any 1908 ençà.

Dues de les aportacions més notables de les excavacions emporitanes: el mosaic més bonic i popular d'Empúries, el qual representa el sacrifici d'Ifigènia i un fragment de l'atuell ibèric anomenat «vas Cazurro» (per l'investigador que el trobà) o dels caçadors (Fotos MAB).

Aquesta postal antiga ens mostra el carrer porticat de la ciutat romana que es troba a la part de dins de la porta de la muralla exterior.

ELS TEMPS DELS ERUDITS (SEGLES XV A XIX)

LA curiositat erudita per Empúries s'inicia amb els nostres historiadors del Renaixement, lectors de clàssics grecs i llatins i també inventors de llegendes amb les quals anar poblant les tenebres del passat més remot de la nostra terra. Anteriorment, els cronistes medievals desconegueren del tot la ubicació de l'antiga *Emporion* o *Emporiae* i, fins i tot, la seva existència històrica. Per a ells Empúries era sols un llogaret més del comtat feudal que portava el seu nom.

La primera descripció

Fou Jeroni de Pujades (1568-1635), en els anys inicials del segle XVII, el primer que amb seguretat escriví sobre Empúries, confrontant les dades de les fonts escrites clàssiques amb el seu coneixement directe de les ruïnes. En el tom I (1609) de la seva *Crònica Universal del Principat de Catalunya*, trobem la ciutat descrita i correctament ubicada per algú que trepitjà personalment aquelles pobres terres que alguns pagesos s'esforçaven a cultivar. En efecte, com a Jutge i Apoderat General del Comtat d'Empúries, aleshores pertanyent a la casa ducal de Medinaceli, Pujades tingué ocasió, segurament més d'una vegada, de visitar les ruïnes de la ciutat, car visqué una gran part de la seva vida a l'Empordà i morí a Castelló d'Empúries. Amb tot, també a vegades en la seva obra es barregen les coses verídiques amb les inventades. Però en tal tècnica encara el va superar Feliu de la Peña, malgrat escriure cent anys després.

Una obra tendenciosa

Amb major sentit de l'hermenèutica escrigué l'arquebisbe de Tolosa de Llenguadoc i de París, Peire de Marca (1595-1662), el seu llibre *Marca Hispanica*, publicat el 1688 i destinat a justificar la

L'antic servei d'Investigacions del Museu Arqueològic de Barcelona, on han estat reconstruïdes, entre moltes altres peces, les troballes d'Empúries (Foto MAB).

mutilació de les terres catalanes com a resultat de la Pau dels Pirineus. Aquest personatge, lliurat en cos i ànima als interessos de la corona de França, servint a la qual havia exercit (1644-1651) el càrrec de Visitador Regi a Catalunya, amb motiu de la Guerra dels Segadors, aconseguí d'apoderar-se dels documents i manuscrits de Pujades i saquejà els arxius del Principat. L'elaboració d'aquell material fou la seva tendenciosa *Marca Hispanica*. En els capítols XVII-XX de la seva obra Peire de Marca assenyala exactament l'emplaçament de l'antiga *Emporion* i descriu correctament les seves circumstàncies històriques. No sabem si aquests capítols són deutors de les notícies de Pujades o si Marca mateix visità el solar de la vella ciutat en algun dels seus freqüents viatges pel territori català. La seva descripció no fou superada fins molt de temps després i encara avui pot ésser consultada amb resultats interessants.

Obres de gran erudició

La gran erudició espanyola del segle XVIII va superar a l'arquebisbe Marca en la persona del pare Enrique Flórez (1702-1773), que, en el seu tom XXVIII (1769) de la seva voluminosa *España Sagrada*, va dedicar unes pàgines de síntesi importants a Empúries, encara que no s'ocupà directament de les ruïnes. Però ho havia fet anteriorment, el 1758, en publicar a Madrid el seu llibre *Medallas de las colonias, municipios y pueblos antiguos de España*, on es referia a Empúries, encara que amb no molta extensió, al mateix temps que estudiava les monedes emporitanes, el primer intent d'establir una classificació de les encunyacions de la vella ciutat. Recordem la preocupació dels erudits de la Il·lustració per l'epigrafia i la numismàtica com a elements fonamentals de la història antiga. El continuador del pare Flórez fou el pare Manuel Risco (1735-1801), a qui es deu el millor estudi de l'església primitiva a Empúries que posseïm fins avui. En el tom XLIII de l'obra, que porta la data de l'any 1801, encara que degué escriure-la uns anys abans, es conté l'episcopologi emporità que, posteriorment, no ha pogut ésser ampliat.

Un exponent, certament notable, de l'intercanvi comercial i de la presència grega al nostre país (Foto MAB).

Molts pocs anys després, el 1807, visità Empúries el dominic pare Jaime Villanueva (1745-1824), si bé el volum de la seva obra *Viaje literario a las iglesias de España* que parla d'Empúries—el XV—no va ésser publicat fins al 1851. Després de l'estada a Empúries del pare Villanueva no degué passar gaire temps perquè les ruïnes fossin visitades pel francès J. Jaubert de Passa que, el 1823, publicà a París el primer tractat pròpiament científic sobre Empúries i el seu primer plànol topogràfic, i també fou el primer a identificar la Palaiópolis—el primer establiment grec—amb el promontori de Sant Martí d'Empúries.

Diverses visions de les muralles emporitanes: la muralla grega de la Neàpolis, fundada pels foces de l'Àsia Menor cap al 575 a.C. (Fotos AISA).

La primera monografia emporitana

Fent un pas enrera, volem recordar que la primera monografia pròpiament dita de tema emporità, dins l'àmbit d'erudició de les acaballes del segle XVIII, fou promoguda per la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Ens referim a la *Disertación sobre las colonias de Griegos en Cataluña*, escrita l'any 1780 per Josep de Vega i Sentmenat, per encàrrec de l'Acadèmia. En ésser presentada davant la Corporació, la contestació reglamentària de censura acadèmica fou feta per fra Pere Nolasc Mora, provincial de l'Orde de la Mercè i prior del convent de Barcelona. Però el manuscrit restà inèdit i es conserva a la biblioteca de la vila de Ripoll; l'hem llegit i podem dir que no presenta cap novetat respecte al que varen escriure els seus coetanis.

Del mateix any 1780 és una petita obra del premostratenc Jaume Caresmar de llarg títol i generalment citada com *Carta al Barón de la Linde*, en què l'autor pretenia de demostrar que Catalunya a l'Antiguitat i a l'Edat Mitjana havia estat poblada i era més rica que no pas al segle XVIII. En el seu text hi ha un *excursus* sobre Empúries des de la fundació de la ciutat fins a la seva destrucció, diu, pels àrabs. També parla dels indigets que eren els pobladors indígenes i preromans de l'Empordà i de l'episcopologi emporità que uns anys després superaria el pare Risco.

Els primers erudits locals

L'al·ludit ambient d'interés per a les restes de la nostra primera capital i el contacte amb els viatgers que fins allí arribaven, féu néixer la curiositat local representada pel frare servita Manuel Romeu i pel veí de l'Escala Josep Maranjas de Marimon. L'afecció d'ambdós devia moure's enmig de la indiferència o de la ironia, tan empordanesa, dels seus conveïns. Del primer, el pare Villanueva ens diu el següent: «*Cuanto pudiera medrar la anticuaría con una excavación en una ciudad tan rica, se puede colegir sólo del ramo de monedas propias de Empurias, de las cuales un sujeto ha llegado a reunir pasadas las noventa, todas dife-*

rentes... Por desgracia habitan en aquel terreno muy pocos que conozcan lo que pisan. Yo sólo conocí al P. Fr. Manuel Romeu, religioso servita del convento de Nuestra Señora de Gracia, fundado allí, el cual no deja perecer lo que le viene a mano, dándole el lugar que le corresponde; y esto es cuanto puedo decir de la Empurias invisible.»

D'aquest fra Manuel Romeu se sap que el 15 de setembre de 1803 i el 13 de novembre de 1805, va escriure al duc de Medinaceli i comte d'Empúries demanant-li ajut per a exclaustar-se, i fent referència a les seves excavacions en busca d'objectes antics, amb els quals, a vegades, obsequiava les seves amistats. Així, per exemple, sabem que va regalar làpides sepulcrales al famós historiador Jaume Pascual, del convent premostratenc de Bellpuig de les Avellanés (Lleida) i a fra Juan Izquierdo de l'orde de Sant Agustí, a Barcelona.

Quant al *sujeto*, col·leccionista de monedes, del qui ens parla el savi autor del *Viage literario*, podria ésser Josep Maranjas, però desconeixem els motius pels quals Villanueva no féu cap al·lusió a l'obra d'aquell *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias* que s'havia publicat quatre anys abans del seu viatge.

La primera obra impresa sobre Empúries

El llibret de Josep Maranjas de Marimon, amb tot i ésser ple d'ingenuïtats, té el mèrit d'ésser la primera obra impresa sobre Empúries i que el seu autor coneixia molt bé la contrada. Maranjas degué néixer vers el 1735 en una família de cavallers de l'Escala —els Maranjas o Maranges—. En la seva casa pairal, situada al centre de la part antiga de la població, encara habitada pels seus descendents, es conserven un cert nombre d'objectes, documents i mobles, com també un petit nombre d'antiguitats emporitanes de no gaire interès però que tenen el mèrit d'haver estat recollides fa quasi dos segles. Un nét seu, Francesc Maranges,

La muralla romana: a la fotografia de dalt apareix la muralla republicana, la qual mostra la tècnica de construcció amb una base de pedra i un cos de formigó encofrat; a la fotografia de baix apareix la porta principal de la ciutat romana. Hi veiem, a primer terme, la capçalera de la palestra (Fotos AISA).

1908: La primera campanya d'excavacions avança amb tècniques ben allunyades, evidentment, de les actuals (Foto E. Gandia).

va ésser propietari del mosaic del Sacrifici d'Ifigènia en el moment del seu descobriment el 1849. Josep Maranjas, com indica la portada del seu llibre, fou capità dels exèrcits reials i degué compaginar la seva professió militar amb la gestió del patrimoni familiar a les terres de l'Empordà. L'òbit de Maranjas es degué produir vers el 1808, pocs anys després d'haver publicat el *Compendio histórico* que la Diputació de Barcelona va reeditar en edició facsímil l'any 1968.

Cal completar l'al·lusió a Maranjas amb una referència al seu concepte de les antiguitats. Ell era un «antiquari» en el sentit encara en què s'entenia aquesta paraula en el segle XVIII. Pel seu propi text sabem que, durant quaranta-cinc anys,

almenys, recollí antiguitats emporitanes que conservava sols en part, car altres sèries o peces aïllades anaven a parar a mans dels seus amics o protectors. Així, el seu llibre ens informa dels donatius fets a don Manuel de Palmero Rallo, bisbe de Girona, al duc de Medinaceli, a la marquesa de Castellodosrius, al comte de Darnius, al marquès de Vallsantoro i a don Francisco de Treviño i Dávila.

Sobre els que podríem dir els seus treballs de camp, ens diu ell mateix que qui vulgui conèixer millor els vestigis emporitans «*imite la ciega pasión del Autor en materia de monumentos antiguos, y el sano aprecio que hace de ellos, saboreando su agigantado gusto, hasta llegar a registrar por muchas veces, a la sombra y quietud de la noche, con velas encendidas, las cisternas, grutas, sepulcros y concavidades de la Ciudad de Empurias, mirando, discurriendo, averiguando y midiéndolo todo con el más extremado e infatigable conato*».

Desconeixem els motius que induïren a Maranjas a escriure el seu llibre, si bé a la fi del seu text figuren uns apèndixs que ens ofereixen una pista en aquest sentit. El 8 d'agost de l'any 1785 escriu una carta des de l'Escala al comte de Florida Blanca, exposant-li el seu desig d'obsequiar al Príncep d'Astúries—el futur Ferran VII— amb una col·lecció d'antiguitats. El ministre li comunica el seu consentiment el dia 30 del mateix mes i any. El 20 de novembre Maranjas es trasllada a Madrid per fer lliurament de la col·lecció. Probablement aquesta recerca de contactes amb els personatges de la Cort es relacionava amb la seva situació personal respecte al *Real Servicio* o amb la gestió d'alguna prebenda. Segurament es tractava del primer supòsit, car aleshores Maranjas ja devia estar retirat com a militar.

Realment és sorprenent la donació d'aquesta col·lecció a un personatge com el que després seria Ferran VII. ¿És possible que fos afeccionat a les antiguitats? En interrogar-nos sobre aquesta possibilitat vàrem trobar una notícia que potser podria confirmar-la. L'any 1802, en ocasió del viatge de la família reial a Barcelona, pel matrimoni del

primogènit amb doña María Antonia de Nàpols, el Capítol de la catedral de Tarragona volgué obsequiar els viatgers regis en llur pas per la ciutat. Amb aital motiu es decidí d'arranjar el claustre i col·locar en un dels seus murs el mirhab alarb trobat pocs anys abans i les restes de la denominada «Ara d'August», ja conegudes del pare Flórez i que ara sabem que, probablement, corresponen al temple dedicat a aquell emperador. Segurament al claustre tingué lloc una recepció i els fragments foren mostrats al Príncep.

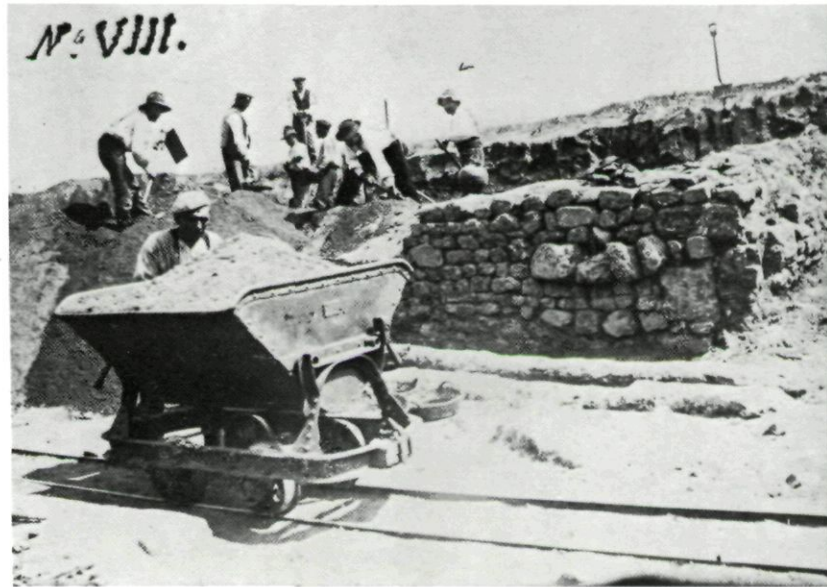
De les col·leccions reunides per Maranjas han quedat sols les poques peces que es conserven a la seva casa pairal de l'Escala, però també una làpida dedicada a Septumia Secunda que formava part del lot enviat a Madrid. Primer estigué al Palau Reial d'Aranjuez, d'on va passar al Museu d'Història Natural de Madrid i ara es conserva al Museu Arqueològic Nacional de la mateixa ciutat.

Primers intents d'excavacions

Seguint el fil del temps, pel període de mitjan segle XIX esmentarem l'article dedicat a *Ampurias (Castillo de San Martín)*, per Pascual Madoz, en el tom II del seu famós *Diccionario* (Madrid, 1845), i la referència a Empúries en el llibre *La Provincia de Gerona* (Girona, 1865) de Pedro Martínez Quintanilla. Sols el segon treball ens informa de quelcom de nou: relata de forma sucinta les excavacions realitzades els anys 1846, 1847 i 1848 per la Comissió Provincial de Monuments de Girona amb diners posats a la seva disposició per la Diputació. Realitzà els treballs el senyor Gabriel Molina, antiquari afeccionat i administrador de la duana que aleshores existia a l'Escala. Martínez Quintanilla es mostra decebut dels escassos resultats obtinguts i opina que no s'ha de fer cap greuge a la citada Comissió per la manca d'èxit, car la constaht remoció del solar emporità i les aportacions de sorra dels vents de tramontana, feren que els treballs fossin inútils.

El que ocorria era probablement que l'ambient encara no es trobava prou preparat. Perquè ho estés havien de passar encara deu anys i que sorgís una nova generació d'investigadors.

Fragment de paret d'una casa i la seva claveguera situades al carrer que va en direcció S-N des del portal de la muralla i una vista del carrer des del capdamunt del portal, amb vuit fragments de columna, dues bases de columna i un capitell (Fotos E. Gandia).

ELS INICIS DEL TREBALL CIENTÍFIC: JOAQUIM BOTET I SISÓ

EN arribar al darrer terç del segle XIX, els grans i sensacionals descobriments que es realitzaven en diverses contrades del vell món feren que aquell ambient canviés ràpidament. La primera fita dels nous temps la constitueix un llibre que és un orgull de la nostra historiografia.

L'any 1875, la Reial Acadèmia de la Història premiava la monografia sobre les antigues ciutats grega i romana d'Empúries que havia escrit un jove gironí de vint-i-set anys, Joaquim Botet i Sisó, ja conegut per alguns altres treballs històrics i literaris. L'obra portava el títol *Noticia histórica y arqueológica de la Antigua ciudad de Emporion* i fou editada el 1879. Era el primer llibre tècnic sobre Empúries: el primer llibre «modern».

Joaquim Botet i Sisó (1848-1917) formava amb C. Pujol i Camps, Josep Pella i Forgas i d'altres, un grup d'investigadors gironins que durant els dos darrers decennis del segle XIX i els dos primers del segle XX portaren a terme, amb criteris moderns, treballs de considerable interès científic, reflectits en nombroses publicacions, moltes d'elles incloses a la «Revista de Gerona» que amb tant d'encert la Diputació de Girona va reeditar fa pocs anys.

Un llibre «europeu»

L'any 1879, impresa a la *imprensa de Alejandro Gómez Fuentesnebro*, del carrer de Bordadores, núm. 10 de Madrid, apareixia la monografia de Botet i Sisó en forma d'un volum de 148 pàgines, il·lustrat amb 13 làmines. Tant per la tipografia, amb nombrosos intercalats, com per les excel·lents làmines, el llibre tenia en el seu moment un aire molt «europeu». Ara, amb cent anys de perspectiva sabem que era una obra important i de notable contingut científic. El seu autor utilitzava amb criteri depurat les fonts escrites de l'Antigui-

Empúries ha proporcionat bones mostres d'art mosaicari de diferents èpoques, des dels mosaics més primitius i senzills, anomenats d'«opus signinum», fins a alguns de més complexos i més moderns, anomenats d'«opus tessellatum».

Conjunt de vistes dels interessants mosaics grecs i romans als paviments d'habitacions principals o del gran OECUS d'Empúries (Fotos AISA i Ramon Manent).

«Els autors clàssics, com Polibi, Titus Livi i Estrabó, narren, a les seves obres, esdeveniments bèl·lics, els quals permeten de localitzar geogràficament, de manera aproximada, les tribus que habitaven la Península Ibèrica durant l'època de les colonitzacions, fins a la romanització. Amb l'ajut d'aquestes fonts i de l'arqueologia podem tenir una noció de quins foren aquests pobles, la seva cultura, la seva economia, la seva política... A la costa mediterrània es desenvolupava, en aquell moment, la cultura ibèrica, la història de la qual podem dividir en tres etapes: la primera, de formació anterior al segle V; la segona, de plenitud, comprèn els segles V-III, i una fase final, la qual perdura fins a un estadi avançat de la dominació romana.»

tat i posseïa un coneixement aprofundit de l'arqueologia greco-romana. Així, per posar dos exemples, dóna un catàleg de 198 marques de terra sigil·lada en un moment en què l'estudi d'aquesta espècie ceràmica era en els seus inicis per part d'alemanys i anglesos; també ofereix una sistematització de les encunyacions de monedes emporitanes que en certa manera millora la molt meritòria del seu amic Pujol i Camps.

El llibre de Botet i Sisó fou reeditat en facsímil l'any 1979 pel Patronat del Museu i Ruïnes d'Empúries, al mateix temps que es va col·locar una làpida de bronze per a commemorar aquest important moment dels inicis de la moderna recerca científica catalana dels nostres orígens grecs i romans.

Interès mantingut al llarg de tota una vida

No existeix encara una biografia de Joaquim Botet i Sisó que caldria escriure aviat. En ella quedaria subratllat que el seu interès per Empúries no es va limitar a la publicació de la *Noticia histórica*, sinó que es va mantenir al llarg de la seva vida. Àdhuc, sobre el tema emporità, Botet i Sisó arribà a polemitzar amb el seu amic Pella i Forgas, de la qual cosa en resta un testimoni valuós en el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona: *Data aproximada en qu'els grecs s'establiren a Empories y estat de cultura dels naturals del país al realisarse aquell establiment* (1908). El va contestar Pella i Forgas dient-li que estava a favor de les explicacions tradicionals enfront de les innovacions de l'autor. Sabem que qui estava encertat era Botet i Sisó.

Però, al mateix temps que ells parlaven a l'Acadèmia, a Empúries es donaven els primers cops de pic de les modernes excavacions.

L'obra culminant

Cal afegir que l'obra culminant de Botet i Sisó foren els tres volums de *Les monedes catalanes* que va publicar l'Institut d'Estudis Catalans (1908-

1911) i després ha reeditat el mateix organisme. El nom de Botet i Sisó s'inscriu de dret a la llista de grans homes com Pere Alsius, Lluís Mariano Vidal, Henri Breuil, Manuel Cazorro, Pierre Paris, Emile Cartailhac, Louis i Henri Siret, Estacio de Veiga, Joan Cabré, Adolf Schulten i Carles Roman, entre altres que posaren la recerca arqueològica de la Península Ibèrica al nivell del que s'estava fent a Europa en el darrer terç del segle XIX i primers decennis del segle XX.

Com veurem, a continuació, a la dita llista s'incorporaren, de dret, els noms de Josep Puig i Cadafalch i Emili Gandia.

LA JUNTA DE MUSEUS DE BARCELONA I LES EXCAVACIONS D'EMPÚRIES

LA primera referència que posseïm sobre el projecte d'efectuar excavacions regulars per part de la Junta de Museus de Barcelona a les ruïnes d'Empúries és l'acta de la sessió del dit organisme de 1r. d'octubre de 1907. En ella es llegeix el següent:

«Expuestas por el Sr. Puig y Cadafalch las gestiones que hace ya bastante tiempo ha venido practicando cerca del Excmo. Sr. Presidente de la Diputación Provincial, para que la consignación que dicha Corporación tiene en sus Presupuestos, destinada a la adquisición de ejemplares para los Museos, se invirtiera en excavaciones de Empurias; a cuyo efecto adujo las razones y motivos que a su entender aconsejan esta iniciativa de la Junta, pidió la palabra el Sr. Pijoan para manifestar que no se hallaba conforme en absoluto con la idea del Sr. Puig y Cadafalch, creyendo preferible que se vayan adquiriendo los ejemplares que se vayan descubriendo y que presenten sus poseedores. Terciaron en la discusión los Sres. Rogent y

Pinilla, haciendo diversas indicaciones encaminadas a estudiar la conveniencia de que dichas excavaciones se hicieran previa la adquisición de los terrenos; acordándose, en definitiva, que se considera conveniente la práctica de excavaciones en Empurias, por parte de la Junta, destinando a este efecto todo el sobrante de la consignación del vigente Presupuesto de la Excm. Diputación Provincial y designando una Comisión compuesta de los Sres. Prat de la Riba, Puig y Cadafalch y Pinilla, para que estudien y resuelvan la conveniencia de proceder o no a la adquisición previa de los terrenos en que deben practicarse las excavaciones. Al acuerdo referente a destinar toda la consignación actual a excavaciones, hicieron constar su voto en contra los Sres. Cabot y Pijoan.»

Opinions divergents

La diferència de criteri de Josep Pijoan es recol·lava en la necessitat per ell indefugible que tots els esforços de la Junta havien d'encaminar-se a l'augment de les col·leccions dels museus. Com veiem, s'oposava a la compra de terrenys, però no a la realització de les excavacions, car ell mateix n'havia fet al poblat ibèric de Sant Antoni de Calaceit (Terol) que foren antecendent de les efectuades uns anys després pel Dr. Pere Bosch Gimpera i el seu equip al mateix poblat i en altres del Baix Aragó.

Compra de les primeres finques

A continuació Puig i Cadafalch prosseguí les gestions que a títol personal havia iniciat segurament l'estiu anterior. El metge senyor Rossend Pi s'havia convertit en el seu corresponsal a l'Escala. Al mateix temps, la Comissió d'Empúries celebrà diverses reunions al despatx oficial del senyor Prat de la Riba. I a fi de vigilar els treballs i gestionar la compra dels terrenys, s'acordà nomenar una Junta Delegada a l'Escala, amb poders suficients per totes aquelles gestions. La formaren el citat senyor Rossend Pi i els senyors Joan Jordi, Josep Poch, Joan Pi Lleonart, Joan Pellicer i Montseny i Pedro Villanueva.

EMILI GANDIA

ARQUEÒLEG, denominació que li escau, car, partint d'un orígens molt modestos, sols amb una formació intel·lectual elemental, sabé ser-ho en el sentit més ampli de l'expressió.

Orfe des de molt jovenet, compaginà el treball en una drogueria amb alguns estudis a l'Escola de Belles Arts que aleshores hi havia a Xàtiva.

Amb motiu del seu servei militar arribà a Barcelona, on va romandre la resta de la seva vida, sols amb els parèntesis de les campanyes estivals a Empúries.

L'any 1893 ingressà a l'Ajuntament de Barcelona com a Encarregat del Palau Reial de l'antiga Ciutadella, ara Parlament de Catalunya. El 1901 era Conservador de l'edifici i el 1903 fou nomenat per al càrrec de «Conservador del Reial Palau i Museu d'Art Decoratiu i d'Arqueologia».

L'any 1908, li fou encarregada la realització material de les excavacions d'Empúries com s'explica a la present Nadala. A partir de dita data els treballs emporitans foren l'objectiu fonamental de la seva vida durant trenta anys i dels quals deixà un vertader monument manuscrit i un important document científic en els seus Diaris.

Es va jubilar el 9 de març de 1936 i, amb aquest motiu, la Junta de Museus de Barcelona el nomenà Vocal Honorari.

Gandia deixà a altres la tasca de publicar. Per això la seva bibliografia es redueix a l'article sobre les estratigrafies emporitanes que va escriure en col·laboració amb el Dr. Cazorro i que es va publicar a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans (V, 1913-1914).

Durant la guerra civil, seguint les directrius del Dr. Bosch Gimpera, sabé salvaguardar les ruïnes d'Empúries de l'amenaça que constituïa la instal·lació de les defenses costeres pertot el Golf de Roses.

Eduard Ripoll

El Fòrum romà, tal com es pot veure actualment (Foto AISA).

«En poc menys d'un segle, Roma controlava tot el Mediterrani i un gran nombre de pobles situats fora dels seus límits. La seva presència a la Península Ibèrica fou motivada per la gran rivalitat que tenien amb els cartaginesos.»

L'arquitecte de la Diputació de Barcelona, senyor Guitard, aixecà un primer plànol del conjunt monumental.

El 20 de març de 1908 foren comprades les dues primeres finques, una al senyor Joan Bañas, corresponent a la porta de la ciutat romana, i l'altra, al senyor Josep Sureda, que comprenia una bona part del que havia estat ciutat grega a terra ferma.

Persones idònies per a fer les excavacions

A més del problema dels terrenys, la Comissió es va enfrontar amb el de la realització tècnica de les excavacions que calia confiar a persones idònies. Per això, en la seva reunió del dia 30 de gener de 1908, acordà de demanar al Dr. Manuel

Cazurro, catedràtic de l'Institut de Girona, que acceptés la inspecció dels treballs, i confiaren la realització sobre el terreny al senyor Emili Gandia.

Un cop iniciades les excavacions, també es va comptar amb la col·laboració de diverses personalitats del país i estrangeres, en especial per la publicació de diversos estudis a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*.

Restava fora de discussió que els materials serien emmagatzemats i exhibits al Museu d'Art Decoratiu i Arqueològic, situat al palau de l'antiga Ciutadella barcelonina i del que Gandia era Conservador. Aquesta institució, en curs de renovació en aquells anys, era, per la seva època, un complex museístic excel·lent.

Reflex d'una època

La iniciativa i l'obra de Puig i Cadafalch respecte a Empúries són significatives de la personalitat d'aquest gran arquitecte i arqueòleg, però reflecteixen així mateix l'esperit d'una època, en concret, l'ambient intel·lectual català de començaments de segle. Com és ben sabut, les excavacions d'Empúries foren un dels capítols del vast programa d'organització cultural promogut pel president Enric Prat de la Riba, qualificat amb raó com «el seny ordenador de Catalunya». Precisament Prat de la Riba volgué ésser president de la Comissió a la qual la Junta de Museus de Barcelona confià l'empresa emporitana.

DOS PEONERS A EMPÚRIES: PUIG I CADAFALCH I EMILI GANDIA

AMB tots els antecedents que succintament hem narrat, el dia 23 de març de 1908 s'iniciaren a la porta meridional de la muralla romana els treballs de la primera campanya

d'excavacions sistemàtiques a Empúries. La tasca transcendental pel coneixement del nostre passat acabava de començar. En aquell moment J. Puig i Cadafalch la resumia així: «En aquest lloch, de l'Empúries mig-eval i de l'Emporion grega, decidí la Junta de Museus de Barcelona, ab els cabals que en ses mans posà la Excm. Diputació de Barcelona, ensajar, ajudada de les excavacions, una investigació arqueològica.» Dels detalls del que va ocórrer en aquells moments i durant molts anys en tenim una crònica minuciosa en els *Diaris* redactats per Emili Gandia.

Les primeres excavacions d'Empúries i els «diaris de Gandia»

Durant vint anys, Emili Gandia escrigué diàriament el seu *Diari*. En els primers volums dubta a escollir entre el català i castellà per a la seva redacció. Es decideix pel segon, però inclou frases en català i escriu amb una sintaxi de català col·loquial. El primer dels volums comença així:

«DIARI DE LES EXCAVACIONS D'AMPURIAS.
19 de marzo de 1908. Salida de Barcelona a las cinco de la mañana en el tren correo con tres trabajadores (Gandia al principi desconfiava dels obrers de l'Escala als qui considerava com a saquejadors de les ruïnes) y llegamos a Sant Jordi a las 9,30 y subimos en la diligencia acto seguido para La Escala; en ésta sólo tenía cabida para 12 asientos y nos metieron hasta 18 y un perro y para mejor delicia con una lluvia torrencial y dos caballos que mejores los venden para una corrida de toros de las que se verifican en nuestra España. Por fin, llegamos a La Escala a las 13,30 de la tarde y, como se ve, es corto el trayecto, pero en las posiciones que por fuerza teníamos que soportar nos fué bastante detestable.

»Ya en La Escala, nos fuimos a la fonda de D. José Paradís (a) Gambo e hijo. Sin más que llegar a la fonda, ni siquiera el tiempo de quitarme el polvo, me fui a presentarme a casa de D. Rosendo Pi... Por la tarde, después de comer, serían las 3, junto con el Sr. Pi e hijo y el delegado Sr. Poch (también por la Junta), los trabajadores

Dues troballes relacionades amb el confort domèstic i el culte: cremador de perfums dels segles III o II a.C. i una de les famoses llànties emporitanes (Fotos MAB).

antedichos y yo nos fuimos a ver las fincas destinadas para verificar las excavaciones, en las que empecé a mirar los puntos que me indicaba la orden... pero como al lado de estas fincas se verifican trabajos de excavaciones por parte del Estado... (es refereix als treballs arqueològics que efectuaren els enginyers forestals que dirigien la repoblació forestal de les dunes entorn del denominat "columbari" o sigui, la basílica cristiana).

»23 de marzo de 1908. En este día a las 6 de la mañana salimos los tres trabajadores y yo para Ampurias; llegados a ésta sacamos las herramientas del almacén y nos dirigimos a la finca de la muralla y en el sitio donde está el portal (es

La coneguda i històrica instantània de la primera visita de la Junta de Museus de Catalunya a Empúries.

Hi veiem: 1, Josep Puig i Cadafalch; 2, Manuel Cazorro; 3, C. de Bofarull; 4, P. Villanueva; 5, R. Casellas; 6, J. Rogent; 7, N. González Prats; 8, Frederic Rahola; 9, A. Mas i Fontdevila; 10, M. Rodríguez Codolà; 11, F. de Sagarra; 12, Manuel Fuxà; 13, C. Pirozzini i 14, Emili Gandia, autor de la fotografia.

refereix a la porta meridional de la ciutat romana), tomé dos pruebas fotográficas para curiosidad mia y acto seguido se empezó la extracción de las tierras de la parte opuesta para poder hacer fácil la extracción...»

Acabaven de començar les excavacions d'Empúries que s'han continuat, amb moltes breus interrupcions, fins als nostres dies, o sigui ja fa més de 75 anys.

Una visita històrica

En els darrers dies d'agost de l'any 1908, Empúries fou visitada per un grup singular: els membres de la Junta de Museus de Barcelona i els de la Comissió d'Empúries que tant suport havien donat a l'empresa. Desgraciadament, per malaltia, no pogué participar a l'excursió el senyor Enric Prat de la Riba. Emili Gandia al seu *Diari* del 26 d'agost dóna compte de l'arribada de tants il·lustres visitants:

«...En este día llegaron por la tarde los Sres. de la Comisión de Museos de Barcelona para hacer la visita de inspección oficial de los trabajos de las

excavaciones verificados en estas dos fincas de su propiedad, siendo éstos el Presidente Sr. D. José Puig y Cadafalch, Don Manuel Fuxà, D. José Rogent, D. Juan Rubio, Sr. Tona, D. Fernando de Sagarra, D. Raimundo Casellas, Sr. Mas y Fontdevila, Sr. Font y Gumà, Sr. González Prats, el Jefe del Negociado D. Carlos Pirozzini, el Director del Museo D. Carlos de Bofarull, D. Manuel Rodríguez Codolà, académico y representante de La Vanguardia, el Sr. D. Pedro Villanueva, D. Federico Rahola y otros señores cuyo nombre no recuerdo, los cuales fueron acompañados a estos trabajos por los Sres. Vocales de ésta, D. José Poch, Don Rosendo Pi e hijo D. Juan y por el inspector de estos trabajos de excavación D. Manuel Cazorro y yo como delegado permanente en estos trabajos. Recorrimos todos los trabajos, quedando satisfechos del resultado de ellos...»

D'aquesta visita s'ha conservat una fotografia curiosa de quasi tot el grup amb la porta de la ciutat romana al fons.

LA TROBALLA DE LES ESTÀTUES GREGUES

HEM evocat l'inici de les excavacions regulars d'Empúries, dirigides per Josep Puig i Cadafalch i realitzades per Emili Gandia. La campanya de 1908 començà el 23 de març i acabà el 31 d'octubre. S'havia treballat a la porta de la ciutat romana, al carrer que d'ella arrenca i a la ciutat grega, tot deixant al descobert la porta de la muralla i torres annexes.

La compra de les primeres finques, algun arrendament, la maquinària per al transport de terres i els sous del personal en aquells set mesos representaren unes despeses totals de 22.147 pesetes, quantitat totalment invertida per la Diputació de Barcelona a indicació del seu President Enric Prat de la Riba i administrada per la Junta de Museus de Barcelona.

Troballes sensacionals

L'any següent, el 1909, la quantitat destinada als mateixos fins fou de 8.774 pessetes. Aquest any, el senyor Gandia, amb la seva brigada de treballadors de l'Escala, excavà des del 1r. de juny fins al 16 de desembre, o sigui, sis mesos i mig. La campanya hauria estat més curta si no s'haguessin produït les descobertes a què ens referirem a continuació i que es troben minuciosament explicades als *Diaris* manuscrits d'Emili Gandia. Durant el mes d'octubre, malgrat el mal temps, al sud-oest de la ciutat grega. El dia 25, entre altres detalls, Gandia anota:

«En el 4.º departamento, a 30 metros desde la cara Sur de la muralla griega, tomada esta medición desde el ángulo del cuerpo saliente del lado Oeste de la 2.ª torre y a 30,50 metros desde la cara interior del margen de piedras del lado Oeste de la finca 2.ª y a 4 metros desde el nivel superficial se encontró un trozo de estatua masculina de mármol blanco y al parecer éste fué posteriormente arreglado quedando a forma de busto después de su destrucción, debido a que en su primitivo estado tuvo brazos y al descubrirse en este lugar se encontró tirado a 1,50 de profundidad desde donde termina la pared lado Este del referido depósito y de espaldas con la nariz rota; el lado derecho tiene el brazo roto hasta el antebrazo con una huella de haber tenido empalmado el brazo; el lado izquierdo roto desde el hombro y sin nada de brazo y antebrazo; llegando este trozo hasta la cintura, viéndose de este lado señales de haber sido arreglado por medio de hendiduras hechas en punzón, teniendo 0,79 m. de alto por 0,45 desde el pecho, pero éste en su primitivo estado debió tener 0,60 en el pecho y más que de tamaño natural, con una musculatura de gigante y bien conservada. En este mismo nivel se encontró un fragmento de mármol con hendiduras de ropaje de alguna estatua de 0,10 de largo por 0,08 de alto y por más que se registró este lugar no se pudo encontrar ningún fragmento del referido busto, ya que dió la casualidad que cuando se dió el primer golpe de pico en el mármol se encontraba el que suscribe presente y quizás por esto no sufrió desperfecto alguno y acto seguido

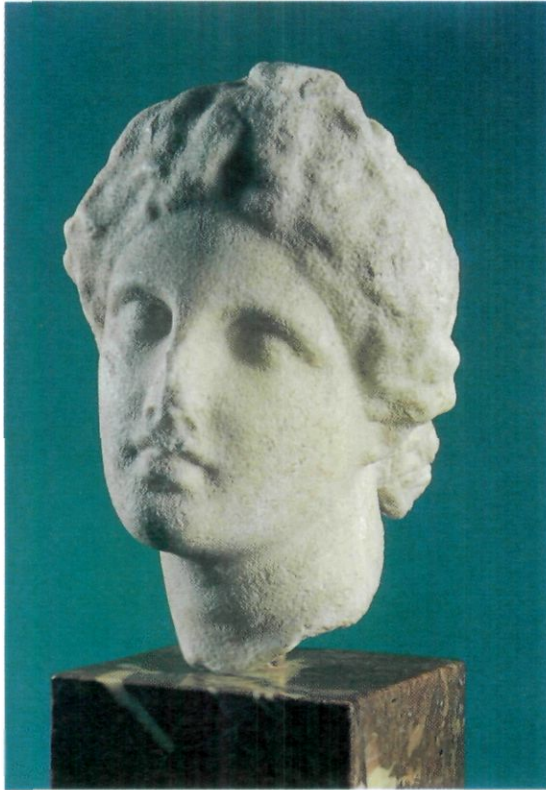
Les troballes emporitanes desvetllaren una gran expectació popular. Així, l'any 1925 apareixia aquesta novel·la que la crítica qualificà de «llibre únic, del més deliciós humorisme i intens valor poemàtic».

me encargué de descubrirlo con todos los cuidados que requiere el caso. El obrero que lo encontró fue Juan Escrivá, vigilante de estos trabajos. ...También saqué una fotografía del busto para poder acreditar la situación en que se encontró el mismo antes de sacarlo del algibe y después de limpiarlo otra. Por la tarde estuvieron en los trabajos los Sres. Pi (es refereix als metges Rossend i Joan Pi que, amb altres persones de l'Escala, formaven una Comissió Delegada de la Junta de Museus de Barcelona) y acordamos llevar el referido busto para depositarlo en casa del referido señor hasta que se embale para facturarlo a Barcelona. Por la noche escribí un oficio para comunicar el hallazgo al Il. Sr. Presidente y Vicepresidente de la Junta de Museos de Barcelona y felicitarle en mi nombre y lo mismo al señor D. Manuel Cazorro como inspector de estas excavaciones. He de hacer constar que todo el pueblo

«I mai sabrás que dins la terra amiga
jeu enterrada una deessa antiga
que vetlla per la gràcia del teu gest.»

Josep Carner, «A una camperola llatina»

Cap grec d'Afrodita o Hígea,
còpia hel·lenística d'un
original grec del
segle IV a.C. (Foto MAB).

de La Escala se puso en movimiento para comentar y querer ver el referido busto por ser el primero que se ha descubierto de esta clase en las ruinas de Empurias y al efecto me felicitaban por tan hermoso ejemplar único y por ser yo el que lo lleve al Museo para que lo estudie toda persona que guste del Arte» (pàgs. 116-119 del *Diari Gandia* de 1909).

L'Esculapi, tot un símbol

Com el lector ja deu suposar era el tors de l'estàtua d'Esculapi. A aquest text, Gandia acompanya un petit croquis del fragment escultòric amb les seves mesures màximes.

Segons havia disposat el senyor Puig i Cadafalch, la campanya del 1909 havia d'acabar els

darrers dies d'octubre. Els dies 2, 3 i 4 de novembre es desmuntaren les vies de les vagonetes que servien per a l'evacuació de les terres i que amb totes les eines eren emmagatzemades a les ruïnes de l'antic convent dels frares Servites, arrendat per a aquesta finalitat al seu propietari senyor Isidre Mir. El dia 4 encara s'aprofità per fer un sondeig davant l'església de Sant Martí d'Empúries. Amb el propòsit de sortir cap a Barcelona el dia 6, el senyor Gandia destinà el dia 5 a prendre dades topogràfiques, destinades al seu *Diari*, de la ja indicada zona dels temples.

Aleshores es produí el descobriment de la resta de l'estàtua. Però és millor deixar que el mateix Emili Gandia, amb el seu estil ingenu i senzill —escrivia a la nit, a la llum d'una espelma, les anotacions de cada dia—, ens expliqui la descoberta. Després d'un paràgraf sobre la situació d'uns paviments romans, diu:

«...quise ver más y tuve la sorpresa, pues a 6 metros desde la pared del basamento cara Este y a 31 m. desde la muralla griega y a 20 desde donde forma el margen lado Oeste, a 1,60 de profundidad se encontró un antebrazo de una escultura de mármol blanco de una figura de pequeñas dimensiones ...y a continuación en el mismo nivel ...se descubrió una estatua de mármol blanco sin cabeza en posición tumbada con el lado delantero hacia abajo y los pies al Oeste, siendo las tierras de este lugar excesivamente duras de picar por lo secas y compactas de no penetrar la humedad en este lugar y por esta causa no se pudo levantar de su lecho en este día, dejándola preparada para el día siguiente y por esta causa di orden que se quedaran dos hombres de vigilancia durante la noche por el temor que algún malintencionado le diera algún golpe y la estropease. También di orden para que el día siguiente vinieran más hombres para subirla a la superficie y poderla embalar.»

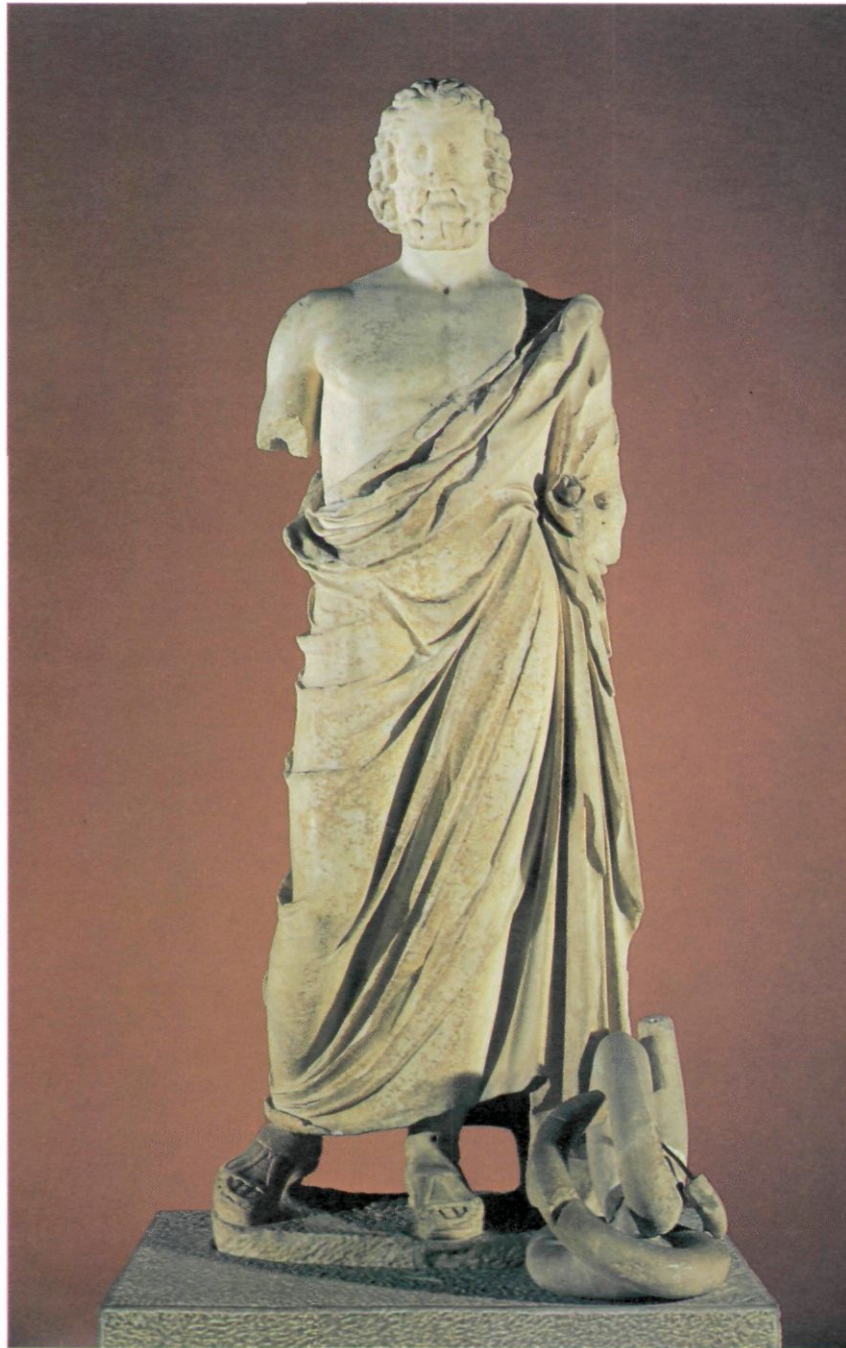
Gandia escriu a les autoritats de la Junta de Museus de Barcelona: «...manifestándoles el nuevo hallazgo de la referida estatua, indicando que al parecer pertenecía al busto encontrado el día 25 de Octubre por coincidir las medidas de las

hendiduras o hueco que tiene desde el arranque de la cintura hasta el hombro izquierdo, de lo cual mañana anotaré más detalles. - Día 6 de Noviembre de 1909. En este día tomé una fotografía de la estatua encontrada tal como se descubrió para demostrar su auténtica posición en el caso de que en su derrumbamiento hubiese roturas por la cara delantera. Acto seguido dispuse para levantarla de pie en el mismo lugar de la zanja para proceder a sacarla a la superficie y antes de hacer esto saqué otra fotografía para poderla enseñar a los Sres. de la Il. Junta de Museos a mi llegada a Barcelona para que pudieran formarse una idea de la grandiosidad y hermosura de su ropaje tan bien ejecutado, viéndose bien claras las líneas de un buen escultor de la época griega, siendo una verdadera lástima que le falten algunos fragmentos de su ropaje y el brazo izquierdo y según éste era postizo desde el codo, conservando un orificio redondo para la clavija de unión ...se empezaron los trabajos para subirla desde el fondo de la zanja a la superficie para su inmediato embalaje ...y con una caja hecha exprofeso se le hizo un lecho de sacos llenos de paja y sin costar nada se embolsó ya de noche y con un carro se llevó a La Escala y como los habitantes de ésta manifestaban deseos de verla, dispuse con la aprobación de los señores Delegados de la Junta de Museos en La Escala, de enseñarla frente a la casa de D. Rosendo Pi para que todo el mundo la pudiera ver, apiñándose la gente para poder contemplarla y a la 1 de la madrugada se embolsó ésta y el busto en otra caja para transportarlas a Sant Jordi y de ésta a Barcelona. Para el acto de descargarla en la estación de Sant Jordi y facturarla mandé un hombre para que se tuviesen los cuidados que requería (segueix encara el treball i troba dos peus de marbre, etc.; pàgs. 132-134 del *Diari Gandia* de 1909).»

Nous descobriments

El dia 8 de novembre el senyor Gandia viatja de l'Escala a Barcelona i el mateix matí de la seva arribada fa una explicació àmplia de les seves descobertes als membres de la Junta de Museus, reunits especialment al Museu d'Arts Decoratives

L'obra d'art rebuda amb més expectació: l'estàtua de marbre del déu grec de la Medicina Asklepios —Esculapi— la qual, esdevinguda veritable símbol de l'arqueologia catalana, presideix la sala d'Empúries del Museu Arqueològic de Barcelona (Foto MAB).

Josep Puig i Cadafalch (1);
Josep Pijoan (2); Rosen Pi
(3) i Emili Gandia (4).

i Arqueologia. La Junta decidí que els treballs havien de prosseguir per tal d'intentar de trobar els fragments que mancaven de l'estàtua. El dia 10 arribaren al Museu les caixes amb un pes total de 1.020 quilos. De seguida les dues peces foren muntades i allí mateix sorgí la segura identificació de l'escultura amb una representació d'Asklepios, el déu de la Medicina, dit Esculapi pels llatins. El dia 12, Emili Gandia retornà a l'Escala, s'instal·laren de nou les vies de les vagones i es tornà a excavar al mateix lloc de les troballes anteriors.

En dies successius es descobriren diversos fragments de petites estàtues i de l'Esculapi, en particular el braç esquerre d'aquest. El dia 18 fou trobat el bellíssim cap de Venus de l'estil d'Escopes, que jo crec que és d'Higea, la companya d'Esculapi. Els treballs es donaren per acabats el 16 de desembre, quan es considerà que la zona dels temples havia estat totalment escorcollada.

Ressò públic d'una descoberta fonamental

La premsa periòdica de Barcelona es féu ressò dels descobriments i publicà fotografies. Les tro-

balles fins meresqueren una glossa d'Eugeni d'Ors.

La figura serena de l'Esculapi-Asclepi emporità aviat es convertí en un element fonamental de l'arqueologia de la Mediterrània occidental, a causa d'ésser l'escultura grega més important trobada en aquesta àrea geogràfica. Els treballs de R. Casellas, J. Puig i Cadafalch, S. Reinach, etc., sobre la bella obra d'art culminaren amb el d'Alex Philadelphus que identificà el seu marbre com procedent del Pentèlic (prop d'Atenes) i atribuï l'obra al segle IV a.C. Anys després, M. Almagro y E. Kukhan rebaixaren la seva cronologia al segle III.

Temps a venir, l'estàtua s'ha convertit en un símbol dels valors culturals humanístics a la nostra terra. Així, per exemple, des de l'inici de les seves activitats, la Fundació Bernat Metge prengué com a símbol gràfic de la institució un dibuix del cap de l'Esculapi-Asclepi emporità. Aquest símbol el devem als senyors Emili Gandia i Josep Puig i Cadafalch, que foren els autors material i moral de la troballa en uns dies clars de la tardor emporitana d'ara fa setanta-cinc anys.

PUIG I CADAFALCH

PUIG i Cadafalch dirigí els treballs d'Empúries fins a l'any 1932, amb un parèntesi obligat entre 1924 i 1930, a causa de la Dictadura. S'ha d'aclarir, amb tot, que el contacte entre Puig i Cadafalch i Emili Gandia durant aquests anys mai no es va interrompre.

L'any 1908, Puig i Cadafalch tenia trenta-nou anys i ja en portava més de quinze practicant la seva professió d'arquitecte i els seus treballs de recerca sobre l'art romànic. Per a la realització de les excavacions d'Empúries trobà la persona més idònia en Emili Gandia i confià les tasques d'inspecció al doctor Manuel Cazorro.

Sota la direcció de Puig i Cadafalch s'excavà gairebé tot el recinte de la ciutat grega d'Empo-

rion a terra ferma —a la qual ell donà el nom de Neàpolis en contraposició al nom antic de l'illa de la Palaiàpolis, ara Sant Martí d'Empúries— i la porta meridional de la ciutat romana amb l'arrencada de la seva via «decumanus» que penetra al recinte urbà.

Durant els anys 1914-1916 reconstruí el convent derrocat dels frares servites, excepte l'església, que fou utilitzat com a residència i nucli inicial del futur Museu Monogràfic.

A l'espera de realitzar un gran treball de conjunt que no es va arribar a fer, es publicaren nombroses notes i articles a l'*Anuari* de l'Institut, principalment pel mateix Puig i Cadafalch, però també per M. Cazorro, E. Gandia, A. Frickenhaus, R. Casellas, L. Nicolau d'Olwer, A. Philadelphus i P. Bosch Gimpera. Aquest darrer succeí a Puig l'any 1933 quan el Patronat del Museu d'Arqueologia es féu càrrec de les excavacions i museu d'Empúries.

L'any 1978, amb motiu de la celebració dels primers setanta anys de les excavacions, fou inaugurat en els jardins plantats entre les ciutats grega i romana un monòlit senzill a la memòria de l'insigne iniciador de la tasca. Porta una llegenda que diu simplement «*J. Puig i Cadafalch, 1908*» i un medalló de bronze amb la seva efigie, obra de l'escultor Antoni Llopis.

Un conjunt importantíssim

El que Puig i Cadafalch, Gandia i Cazorro, en nom de la Junta de Museus i de la Diputació de Barcelona, presidida per Enric Prat de la Riba, varen iniciar amb la compra audaciosa d'uns pocs metres quadrats de terreny i d'una barraca pintada de verd, comprèn avui la quasi totalitat del recinte arqueològic i monumental de més de vint hectàrees, un modern museu monogràfic, i una residència per a investigadors dotada d'una biblioteca, un taller de dibuix, un de restauració dels materials i uns magatzems amplis.

A Empúries, a més de la constant i planificada tasca d'excavació i estudi, tenen lloc cada any

Monòlit dedicat a Josep Puig i Cadafalch, l'home que amb la seva tenacitat féu possible l'esplendorosa descoberta de les restes arqueològiques més importants i conegudes de Catalunya. Fou inaugurat el 23 de juny de 1977.

activitats importants i reunions didàctiques i científiques, com, per exemple, els Cursos Internacionals d'Empúries —fundats el 1947 pels professors M. Almagro i L. Pericot—, dels quals l'any 1984 ha estat celebrada la 38.ª edició.

De l'interès que les ruïnes i el seu museu desperten en el públic propi i estranger, en parla la xifra de 300.000 visitants i escaig que cada any visiten el conjunt. Sens dubte aquest és el millor homenatge que hom pot retre a la visió clara d'aquell gran home i gran savi que fou el doctor Josep Puig i Cadafalch, i amb ell a Emili Gandia i el doctor Manuel Cazorro, que fa setanta-cinc anys saberen veure tota la seva importància.

AMB el paràgraf anterior podria acabar el text que resumeix el període inicial de les excavacions i la història del coneixement de la vella ciutat. Aquesta Nadala, però, es refereix també a la inauguració del Museu d'Arqueo-

Empúries. En primer terme,
la ciutat romana
(Foto Paisajes Españoles).

«Les fonts literàries gregues
parlen d'una primitiva
colonització ròdia a la Península
Ibèrica, a la qual es deuria la
fundació de Rodhe (Roses) i
segurament algun establiment
de les Illes Balears. El segon
impacte grec va tenir lloc als
segles VII-VI amb l'arribada dels
foceus, els quals fundaren
Emporion i colonitzaren
sistemàticament les nostres
costes, i establiren un comerç ric
amb el sud de la Península, en
especial amb Tartessos.»

logia de Barcelona l'any 1935. Potser açò justifica que afegim un relat breu del que ocorria aquells anys a Empúries.

Com ja hem dit, l'any 1933, el Patronat del Museu d'Arqueologia de Barcelona —que presidia J. Puig i Cadafalch— es féu càrrec de les excavacions i museu d'Empúries i el Dr. Pere Bosch Gimpera passà a la direcció dels treballs. Aquell estiu fou el de la transició entre les dues situacions, si bé sense cap solució de continuïtat, com explica Gandia en el seu *Diari*.

Però el Dr. Bosch poca cosa pogué fer a Empúries, primer a causa del bienni negre i, després, a causa dels fets d'octubre de 1934 pels que fou empresonat en el vaixell «Uruguay» i apartat de

la seva funció de Rector de la Universitat Autònoma de Barcelona. Molt pitjor foren encara les circumstàncies i les conseqüències de la guerra civil. Foren mil dies d'angoixa i de treballs per a salvar tantes coses... i amb perills.

Dies de tragèdia

A Empúries, l'estiu del 1936, es treballava a bon ritme. Fins aquells moments el Dr. Bosch no havia pogut portar a cap molt directament els treballs emporitans a causa dels al·ludits esdeveniments. En arribar els dies tràgics del mes de juliol, el Dr. Bosch es trobava a Empúries. Una vegada més coneixem el que va passar gràcies al *Diari* d'Emili Gandia. Naturalment, ambdós feien algunes escapades a Barcelona per atendre les seves

obligacions. El 18 de juliol, al matí, el Dr. Bosch i el senyor Gandia viatgen de Barcelona a Empúries amb l'automòbil del primer. A la tarda, un cop arribats, pagats els jornals dels obrers, corresponents a la setmana del 13 al 18 de juliol, que foren 36 jornals a 7 pessetes = 210 pessetes.

El dia 19 es començaren a conèixer les notícies d'haver-se sublevat l'exèrcit. Era diumenge, i a l'Escala i Empúries no va succeir res. Dilluns dia 20 els obrers no es presentaren al treball car secundaven la vaga general de tot el país; el vigilant jurat de les ruïnes va lliurar les armes a l'Ajuntament de l'Escala, on es va constituir el Comitè Antifeixista. El dimarts, dia 21, la situació era semblant i la gent estaven sols pendents de les notícies. A causa de la manca de comunicacions, el dimecres, dia 22, el Dr. Bosch decideix de retornar a Barcelona per fer front a la situació des del seu despatx de Rector de la Universitat. Obtingué un salconduït del Comitè de l'Escala i, després de dinar la família Bosch (l'esposa, Josefina García, i els fills, Carles, Pere i Trini) i el senyor Gandia, empengueren el viatge amb el natural neguit. A Girona pararen per a visitar una clínica on hi havia enllitat el Dr. Lluís Nicolau d'Olwer, que havia sofert un greu accident d'automòbil. A Girona mateix i a partir d'aquesta ciutat els controls foren constants. Pitjor fou encara «l'entrebanç» de Canet de Mar. Deixem, però, que sigui el mateix Gandia qui ho expliqui:

«Un xic abans de la sortida de dit poble, en parar per revisar el passí, els carrabiners i milicians començaren a carregar i tots, corrent a un punt oposat a nosaltres, començaren a disparar trets de fusell tots alhora, contrariant-nos un xic. Per dit motiu, el Dr. Bosch, amb gran rapidesa i serenitat, féu recular l'automòbil fins a distància d'on tiraven els trets, i baixàrem tots del cotxe i entràrem en una casa fins que es tranquil·litzaren els moviments, parant les corredisses d'homes de la milícia, carrabiners i camions portant defensors de l'ordre del règim. Estant a la porta de la casa, passaren uns amics del Dr. Bosch, els quals ens informaren que hi havia tranquil·litzat fins a Barcelona. Després de fer-se càrrec de la nostra situa-

Mirall de bronze, d'època hel·lenística, amb una escena del Judici de Paris (Foto MAB).

ció, i essent les sis de la tarda, ens decidírem a reprendre el viatge, no passant res més que fer parar el cotxe a cada població...» Per fi, arribaren a Barcelona en vesprejar.

Començaven aleshores pel Dr. Bosch aquells trasbalsats quasi mil dies de guerra fratricida que, al final, el portaren a l'exili, primer a Anglaterra, i, després, a Mèxic, on continuà el seu magisteri exemplar. En els darrers dies en què pogué trepitjar terra catalana, en aquell fred mes de gener de 1939, a Darnius, Agullana i Bescanó, en els dipòsits constituïts per la Generalitat, tingué l'avinentesa d'estar per darrera vegada en contacte directe amb els materials del Museu d'Arqueologia de Barcelona, molts dels quals eren fruit de les seves pròpies recerques.

Empúries, nascuda del mar, fóra incomprendible sense la Mediterrània, aquest «pont de la mar blava» que uneix Catalunya amb la resta de les cultures riberenques (Foto Ramon Manent).

Alguns anys més tard, els qui tinguérem la sort de tenir contactes amb el Dr. Bosch, a l'estranger, a través d'una copiosa correspondència i dels seus nombrosos treballs científics, que constantment ens arribaven, sabem de l'interès amb què seguia el desenvolupament dels centres que ell havia creat (el Servei d'investigacions arqueològiques, convertit en Institut de Prehistòria i Arqueologia i el Museu Arqueològic de Montjuïc) o dels que havia estat continuador (les ruïnes d'Empúries i el seu Museu monogràfic).

És ben trist de pensar que ell no pogué tornar a veure aquelles belles empreses de les quals havia estat creador o continuador. Figures com Josep Puig i Cadafalch, Emili Gandia i Pere Bosch Gimpera són un motiu d'orgull per a un poble.

ASSAIG DE BIBLIOGRAFIA BÀSICA

ALMAGRO, MARTÍN: *Las inscripciones ampuritanas, griegas, ibéricas y latinas*. Barcelona, 1952.

ALMAGRO, MARTÍN: *Las fuentes escritas referentes a Ampurias*. Barcelona, 1953.

ALMAGRO, MARTÍN: *Las necrópolis de Ampurias*. Vol. I, *Las necrópolis griegas*. Vol. II, *Las necrópolis romanas e indígenas*. Barcelona, 1953 i 1955.

BOTET i SISÓ, JOAQUIM: *Noticia histórica y arqueológica de la antigua ciudad de Emporion*. Reial Acadèmia de la Història, Madrid, 1879 (edició facsímil amb notes introductòries de Joaquim Nadal i Farreras, Eduard Ripoll i Perelló i Enric Sanmartí i Grego, Barcelona, 1979).

BOTET i SISÓ, JOAQUIM: *Data aproximada en qu'els grecs s'establiren a Empories i estat de la cultura dels naturals del país al realitzar-se aquell establiment*. Discurs de recepció a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, contestació de J. Pella i Forgas, Barcelona, 1908.

CASELLAS, RAIMON: *Les troballes escultòriques a les excavacions d'Empúries*. «Anuari I.E.C.», III, 1909-1910, pàgs. 281-295.

CAZURRO, MANUEL i GANDIA, EMILI: *La estratificació de la ceràmica en Ampurias y la época de sus restos*. «Anuari I.E.C.», V, 1913-1914, pàgs. 657-686.

MARANJAS DE MARIMON, JOSEF: *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias*. Barcelona, 1803 (edició facsímil i estudi preliminar per E. Ripoll i Perelló, Barcelona, 1968).

PUIG i CADAVALCH, J.: *Les excavacions d'Empúries. Estudi de la topografia*. «Anuari I.E.C.», II, 1908, pàgs. 150-194.

PUIG i CADAVALCH, J.: *Els temples d'Empúries*. «Anuari I.E.C.», IV, 1911-1912, pàgs. 303-322.

RIPOLL i PERELLÓ, EDUARD: *Ampurias, descripción de las ruinas y Museo monográfico*. Barcelona, 1969 (²1972, ³1973, ⁴1976, ⁵1977, ⁶1979). Edicions en francès (1969, ²1971, ³1973, ⁴1974, ⁵1974, ⁶1979), anglès (1970, ²1972, ³1973, ⁴1976), alemany (1970, ²1972, ³1974, ⁴1975, ⁵1977), català (1974, ²1977, ³1980), i holandès (1978).

RIPOLL i PERELLÓ, EDUARD: *Els orígens de la ciutat romana d'Empúries*. Discurs de recepció a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Barcelona, 1978.

RIPOLL i PERELLÓ, EDUARD: *Els grecs a Catalunya*. Barcelona, Ed. Icària, 1983.

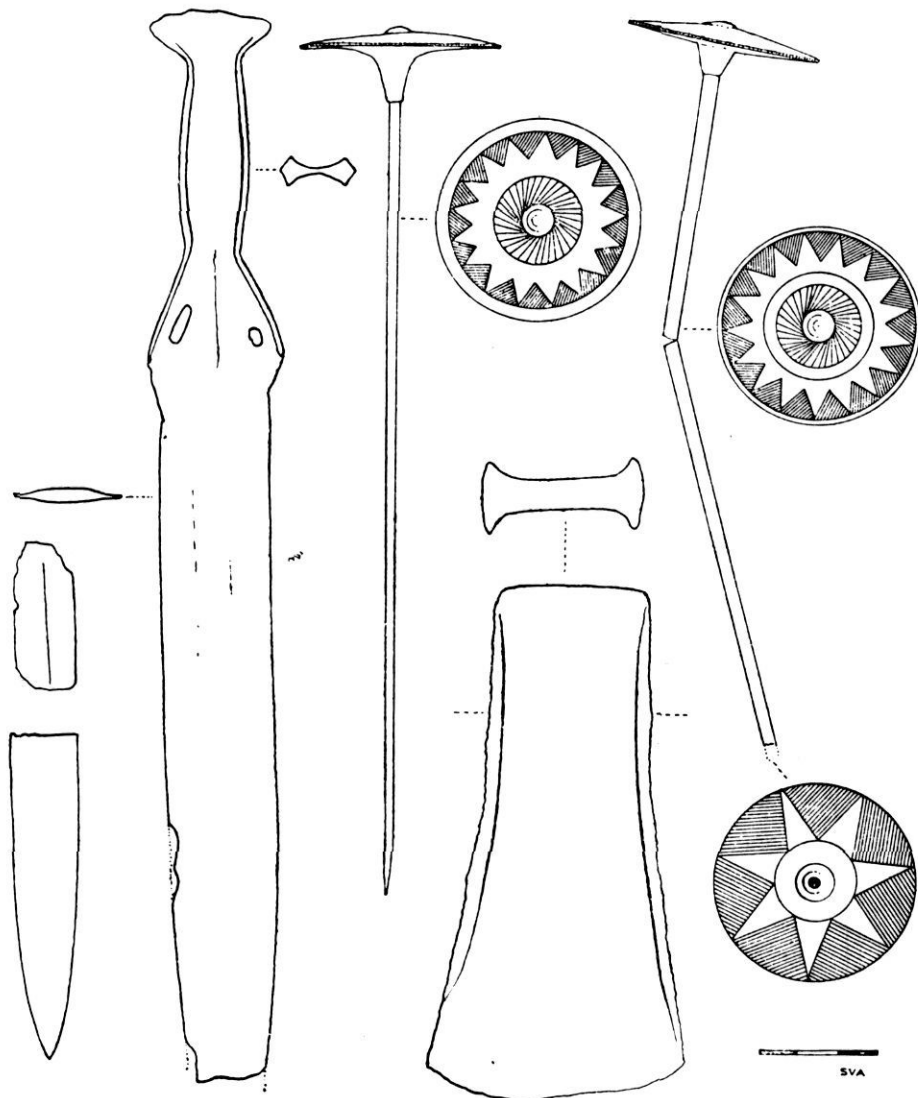
SANMARTÍ-GREGO, ENRIC: *La ceràmica campaniense de Emporion y Rhode*. Proleg d'E. Ripoll i Perelló. Barcelona 1978 (2 vols.).

MUSEU ARQUEOLÒGIC DE BARCELONA

Sala de planta circular, inspirada en una construcció cupuliforme romana. A les parets han estat reproduïdes amb tota fidelitat les pintures d'una habitació, possiblement un oecus, de la casa anomenada «Casa del Centenari» de Pompeia (Itàlia). Està dedicada a la presentació d'una rica col·lecció de vidres orientals i romans, de diverses procedències.

Objectes de bronze trobats pel Dr. Salvador Vilaseca a l'amagatall de la Cova de la Font Major, de l'Espluga de Francolí. Estan dipositats al Museu que porta el nom d'aquell il·lustre investigador, a Reus (Baix Camp).

L'EDIFICI I LA HISTÒRIA

Façana del Museu Arqueològic de Barcelona, obra dels arquitectes Pelai Martínez Paricio i Raimon Duran i Reynals. Construït l'any 1929 amb motiu de l'Exposició Universal de Barcelona, fou el palau destinat a les Arts Gràfiques (Foto MAB).

PETITA HISTÒRIA D'UNS FETS I UNES PERSONES

Jordi Rovira i Port

ÉS evident que no és possible de sintetitzar aquí en unes poques línies el que ha estat la història de l'arqueologia catalana. Però sí que voldríem fer uns comentaris sobre el paper que el **Museu Arqueològic de Barcelona** ha jugat en el dilatat desenvolupament d'aquesta disciplina al llarg de cinquanta anys d'existència al palau de Montjuïc i uns quants altres anys anteriors dividit en diversos nuclis diferents.

Així, deixant de banda les primeres activitats d'individualitats interessades pels temes arqueològics i de les iniciatives de grups i col·lectius que compaginaven l'excursionisme i el coneixement romàntic del país amb el descobriment de dòlmens i restes arqueològiques, l'arqueologia catalana comença a prendre un ritme notable a partir de l'any 1908 amb l'inici de les excavacions d'Empúries, patrocinades per la Junta de Museus.

Meritoris esforços dels peoners

És una època de revitalització de la cultura catalana i de refermament de les activitats arqueològiques empreses per entitats públiques que vénen a completar els meritoris esforços dels peoners de l'arqueologia catalana —Font i Sagué, M. Cazorro, P. Alsius, Lluís Marià Vidal, Martorell i Peña, etc.—. Així, després de la publicació de la primera Llei de Protecció del patrimoni del 1911, i la creació de la «Junta de Excavaciones», per part del govern de Madrid, l'any 1915 veu a Catalunya el naixement del primer Servei d'Investigacions Arqueològiques, que depèn científicament de l'Institut d'Estudis Catalans i patrocinat per la Diputació de Barcelona. El seu cap serà Pere Bosch Gimpera el qual, seguint les indicacions de Wilamowitz Mollendorf, comprendrà que és molt millor per al país de disposar d'un prehistoriador que sistematitzi la seva història més reculada que no pas del professor de llegendes clàssiques que semblava destinat a ser.

Sigui com sigui, la vitalitat de Catalunya aleshores, sota les directrius de Prat de la Riba, possibilita que ja en el curs 1914-1915, Bosch Gimpera expliqués en el si dels Estudis Universitaris Catalans unes primeres lliçons de prehistòria que li permetrien ja de captar el nucli principal de deixebles que més tard farien escola. I molts d'ells la farien, en part, lligats al **Museu d'Arqueologia**.

Un servei d'excavacions modèlic

Pere Bosch Gimpera fou nomenat l'any següent, el 1916, catedràtic d'Història Antiga de la Universitat, i, des d'aquell moment, aprofità fins en uns extrems insospitats, en possibilitats de tot tipus que la situació política del moment posava a les seves mans. Amb els primers col·laboradors —Josep Colominas, Agustí Duran i Sanpere, Maties Pallarès, Josep de C. Serra-Ràfols, Lluís Pericot i Albert del Castillo—, uns sorgits ja de la Universitat i altres procedents de l'autoformació, Bosch Gimpera estructura el que hauria de ser un Servei d'Excavacions modèlic i obert, lligat estretament a l'Institut d'Estudis Catalans, a la Diputació primer, a la Mancomunitat després i a la Universitat.

Sarcòfag romà que representa una escena de la cacera d'un lleó, plena de vida i de dinamisme. D'esquerra a dreta, hi veiem diverses figures vestides amb indumentària de caça, la primera de les quals és potser Diana amb un geni petit, i la segona, amb un mantell, possiblement és un emperador; al costat, un genet i el seu cavall són atacats per un lleó que és repel·lit per un gos; sota el cavall hi ha un senglar i un cavall morts; finalment, a l'esquerra d'aquesta figura eqüestre, imatge simbòlica del difunt, s'alça la Virtut i, a la dreta, un altre genet i un peó atacant el lleó. Sens dubte és una obra importada, de l'època dels Severus (Foto MAB).

L'activitat fecunda entre 1915 i 1932, acumula quantitats ingents de materials arqueològics que ja són difícils d'emmagatzemar i exposar a la Ciutadella o altres magatzems. Es fa indispensable de disposar d'un edifici capaç i digne per a exposar les col·leccions procedents de treballs d'excavació o ingressats per donació i adquisició.

Primers temps

L'any 1935 s'inauguraren les primeres sales del nou Museu al Palau d'Arts Gràfiques de Montjuïc, que ja havien estat obertes al públic l'any anterior. Des del primer moment l'equip de Bosch Gimpera s'integra a la plantilla de la institució. És la perfecta simbiosi entre totes les entitats que aleshores efectuaven tasques de recerca arqueològica al voltant d'una institució, que, pocs anys després, durant la guerra civil esdevindrà —com precisa el mateix Bosch Gimpera— la seu de «tots els organismes centrals de l'Arqueologia de Catalunya».

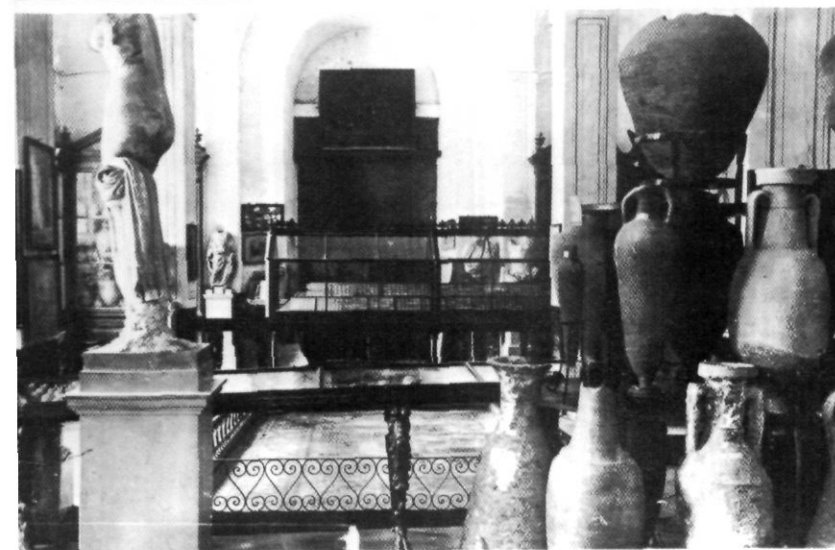
Al llarg de la guerra hom coordinà des del museu la tasca de salvament del patrimoni arqueològic. A tal fi, el juliol de 1936 fou creada la Comissa-

Kylix grec, del segle VI a.C., amb dos grans ulls de fons blanc i dos nois parlant. Fou trobat a la Necròpolis d'Empúries (Foto AISA).

ria dels Museus Arqueològics de Catalunya, que passà a ser dirigida per Bosch Gimpera com a director del Museu d'Arqueologia. El 1937, s'unifiquen una sèrie de serveis i el nostre museu amb la denominació de Servei d'Excavacions i Arqueologia, que comprendrà el Museu de Barcelona, tots els altres museus arqueològics de Catalunya i la Secció d'Excavacions del Patrimoni Històrico-Artístic de Catalunya.

Dues vistes dels precedents de l'actual Museu Arqueològic: la capella de Santa Àgata i el Museu del Parc (Fotos IMH).

Anorreat l'autogovern català i amb una vida universitària pràcticament esmorteïda per les circumstàncies repressives del moment i l'exili de Bosch Gimpera, l'arqueologia catalana torna a conèixer una certa i imposada unitat amb el professor Martin Almagro que controla tant el càrrec de director del museu com la càtedra universitària.

Anys més tard, les circumstàncies polítiques i universitàries i, en definitiva, el pols del país, permeten el renaixement d'altres centres i institucions dedicats a la investigació arqueològica arreu del país. Això fou, a partir del 1960, una mostra de vitalitat i normalització.

Ja mai més res no seria igual, però. S'havia trencat la unitat, unitat entre la universitat, el museu, les institucions científiques i l'administració, al voltant d'una personalitat tan oberta com la del professor Bosch. Si més no, l'actual situació demostra que la llavor que hom començà d'estendre a començaments de segle ha donat els seus fruits i avui dia no és imprescindible de restar exclusivament a Barcelona per aprendre arqueologia.

Nucli d'investigadors

Tanmateix, una bona part de les generacions adultes de prehistoriadors i arqueòlegs que avui treballen a Catalunya i a la resta de l'Estat, han tingut un intercanvi vivencial amb el **Museu Arqueològic de Barcelona**. Han rebut i han donat. Si més no, també, algunes de les seves experiències en el món de l'arqueologia han hagut de veure amb aquesta institució que l'any 1985 aconsegueix cinquanta anys d'història a la mateixa seu.

Independentment de valoracions personals i de circumstàncies variadíssimes —que sempre son conjunturals— el **Museu Arqueològic de Barcelona** segueix posseint la vocació de *pal de parlar* de l'arqueologia catalana, amb la seva biblioteca, els seus tallers i laboratoris especialitzats i, en definitiva, amb el seu contingut que és patrimoni de tothom i que es troba, com és lògic, al servei de tothom.

Bocins d'història

A les dotze del migdia del diumenge dia 3 de novembre de 1935 s'iniciava l'acte solemne d'inauguració del Museu d'Arqueologia de Catalunya, l'actual **Museu Arqueològic**, a la seu de l'antic Palau d'Arts Gràfiques de l'Exposició Internacional del 1929.

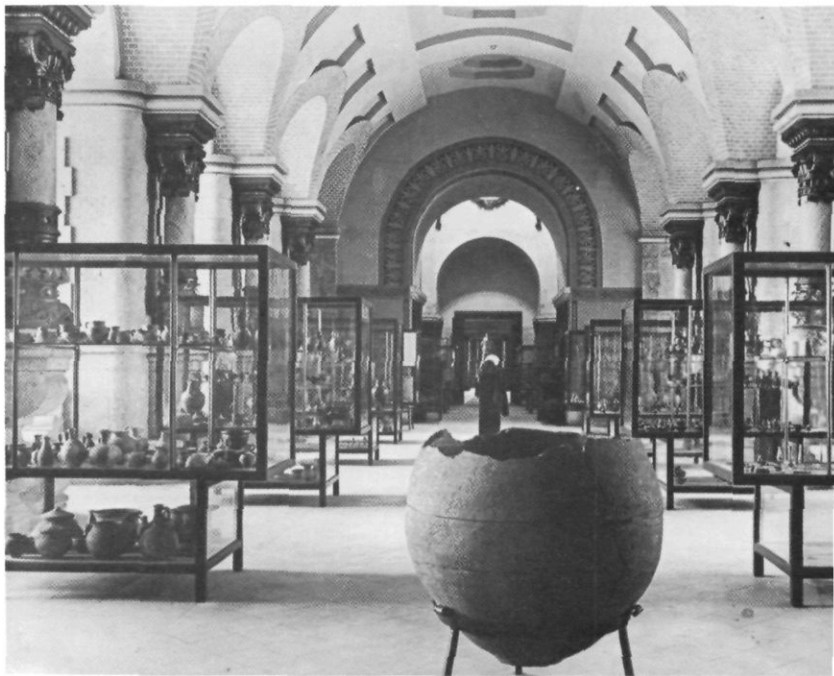
Fins a arribar a aquesta cerimònia, presidida pel *Conseller de Cultura de la Generalitat*, senyor Durán i Ventosa, el senyor Jaumar de Bofarull, alcalde accidental de la ciutat i Puig i Cadafalch, president del Patronat del Museu, les vicissituds de les col·leccions arqueològiques barcelonines havien estat moltes. Homes com Ventura Gassol, Josep Tarradellas o Pere Bosch Gimpera —recent sortit de la presó— havien fet possible l'acte a més d'aquelles persones que observaven des de la presidència de l'acte l'assistència d'un públic nombrós i satisfet. Però, amb tot, l'alegria més treballada, la satisfacció més íntima havia de ser per les persones que havien lluitat denodadament perquè Barcelona i Catalunya tinguessin un museu arqueològic digne, després de molts anys de trasllats i de peripatètica inseguretats: el primer director del museu i ànima de la seva creació, el professor Pere Bosch Gimpera, i els seus col·laboradors més immediats, els arqueòlegs Josep Colominas, Josep de C. Serra-Ràfols, Albert del Castillo, Lluís Pericot i Emili Gandia.

El millor per Catalunya

L'acte inaugural, amb la parafernàlia pròpia d'esdeveniments similars, era la culminació d'una sèrie de circumstàncies favorables i la plasmaria d'un bon grapat de voluntats fermes, abocades a aconseguir el millor per Catalunya en el camp de la investigació i la divulgació arqueològica. ¿Quina havia estat, però, la història de les col·leccions i la del mateix museu com a institució fins a arribar a ocupar la seu definitiva, l'any 1935?

Els primers objectes, els que més endavant serien l'inici del futur museu procedien de les obres d'art salvades de la destrucció de convents de Barcelona, l'any 1835, juntament amb peces i ele-

Pati i interior del Museu d'Art i Arqueologia instal·lat al Parc de la Ciutadella (Fotos IMH).

Escena marina molt realista, en la qual apareixen diverses figures de peixos i una llagosta, a més d'un martinet situat en una roca, el qual porta un crustaci al bec (Foto MAB).

Vas de l'Edat del Bronze, procedent de la cova de Sant Joan de l'Ós (Tartareu) (Foto Ramon Manent).

ments arquitectònics recuperats de la Barcelona que s'expandia al llarg del segle XIX i que no dubtava a sacrificar part del seu patrimoni monumental. Així, l'Acadèmia de les Bones Lletres es féu càrrec de la recuperació i salvaguarda de les restes esmentades, així com també d'altres objectes procedents de dependències religioses afectades per la desamortització.

La Comissió Provincial de Monuments

En el decurs del temps, el control de les col·leccions passà a la Comissió Provincial de Monuments. D'altra banda, la ubicació física de les col·leccions patia continuadament dels alts i baixos d'una administració encara poc sensibilitzada per la conservació digna de les relíquies del passat.

En efecte, la variadíssima col·lecció d'objectes de tota mena que constituí el primer fons del museu, s'instal·là, primer, i sempre de forma precària, al convent del Carme. A partir del 1844 tot s'emmagatzemà —aquesta és la paraula més adient fins a l'any 1935— als claustres de Sant Joan i, després del 1878, a la Capella de Santa Àgueda, no sense problemes car les comunitats de religiosos Dominics i Mercedaris reclamaren una i altra vegada la devolució d'aquests espais al control eclesiàstic.

Pugna entre els poders centrals i l'administració local catalana

En arribar l'any 1879, una Reial Ordre de 21 de novembre disposa la creació del «Museo Provincial de Antigüedades», situat a la Capella de Santa Àgueda i destinat a guardar tot el material recollit fins a final de segle. A partir d'aquesta data, que representa l'absorció per l'Estat d'una part de les col·leccions, assistim a una pugna entre els poders centrals i l'administració local catalana, la qual retira del fons arqueològic inicial part de les col·leccions.

Al llarg d'aquests anys una sèrie de circumstàncies favorables coadjuven a l'engrandiment de

«La cultura ibèrica es desenvolupà com una conseqüència de la fusió de la forma de vida d'uns grups establerts a la costa peninsular mediterrània des de temps prehistòrics, amb cultures superiors que arribaren d'Orient per mà dels fenicis, grecs i cartaginesos, i amb la dels pobles indoeuropeus que entraren a la Península pels passos dels Pirineus, a partir aproximadament del començament del primer mil·lenni a.C.»

Plàteres de plata procedents del poblat ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa) (Foto MAB) i detall de la peça situada a la dreta de la fotografia anterior, la qual és atribuïda al segle IV o III a.C. (Foto R. Manent).

les col·leccions arqueològiques, encara que sigui pagant el preu de la seva divisió en dos fons. Així, mentre una part dels objectes romanien al «Museo Provincial de Antigüedades», se'n formava un altre amb motiu de la seva exposició temporal al marc de l'Exposició Universal de l'any 1888.

Noves iniciatives

Amb aquesta segona col·lecció de materials, l'Ajuntament de Barcelona crea la Secció de Prehistòria del Museu de la Història que s'instal·la, a partir del 1902, al Parc de la Ciutadella. El contingut del museu creix dia a dia amb aportacions importants i el fruit de campanyes d'excavació, fonamentalment, de l'any 1907 ençà amb la creació de la Junta de Museus de Barcelona.

En efecte, si ja l'any 1862 la Diputació de Barcelona havia sufragat les despeses d'extracció del mosaic del circ a les anomenades *ruïnes del Palau*, a Barcelona, des del començament de segle, l'enriquiment dels fons arqueològics és constant. Així, l'any 1902 ingressen al museu de la Ciutadella les troballes de Josep Pijoan al jaciment ibèric de Sant Antoni de Calaceit.

A Empúries

A partir del 1908, l'aportació continuada de les fructíferes excavacions arqueològiques a les ruïnes d'Empúries, i des del 1915 el fruit de les campanyes d'excavació del Servei d'Investigacions Arqueològiques, vinculat a l'Institut d'Estudis Catalans i patrocinat per la Diputació de Barcelona, ajudaren a acumular un cabal enorme de materials arqueològics que constituí ràpidament el nucli principal del que és avui dia el contingut del museu.

Després del parèntesi de la Dictadura, que passà sense pena ni glòria per al nostre museu, hom constata el reconeixement de la importància del que ja s'havia recollit amb la creació d'una Secció Municipal Arqueològica, l'any 1919.

1929: Palau de les Arts Gràfiques (Foto IMH) i una fotografia curiosa: la reunió (l'any 1935) de la Comissió d'Estudis Mediterranis. D'esquerra a dreta, Dr. Colomines, Mlle. de Manneville, Ibars, Bosch i Gimpera, Font, Martorell, Gudiol (autor de l'adaptació de l'edifici), Macaya, Serra, Puig, Alomar, Castillo, Sra. de Puig, Srta. Ramon, Font, Martínez Santa Olalla, Tomillo i Aymà (Foto MAB).

A la recerca d'un estatge definitiu

Al llarg dels anys vint, l'envergadura de les col·leccions acumulades a l'edifici del Parc de la Ciutadella —que donen per a fer diversos museus—, fa prendre consciència tothom i, molt especialment, a la Junta de Museus i ensem, a l'Ajuntament, que l'Arqueologia havia de disposar d'unes dependències pròpies i adequades. Així, després de l'Exposició Internacional de Barcelona de l'any 1929, hom estudia la possibilitat d'ocupar-ne diversos palaus. Quan hom pretenia de traslladar al Palau Nacional de Montjuïc les col·leccions d'obres d'art del Museu de la Ciutadella, la nova situació política instaurada arran de l'adveniment de la República i de l'autogovern català, aturaren momentàniament el fet que el Museu de la Ciutadella pogués convertir-se exclusivament en un Museu Arqueològic *stricto sensu*.

Davant la necessitat de convertir l'edifici de la Ciutadella, fins aleshores ocupat per les col·leccions d'art i arqueologia, en la seu del Parlament de Catalunya, s'inicien gestions de tota mena entre persones interessades perquè el somni tan llargament acariciat pogués fer-se realitat.

La seu actual

D'aquesta manera, s'arriba a un acord amb l'Ajuntament i el municipi cedeix com a seu del futur Museu d'Arqueologia l'edifici que havia estat Palau d'Arts Gràfiques de l'Exposició del 1929. Era, per fi, el trasllat definitiu, la darrera etapa d'un llarg i penós pelegrinatge, tot cercant un àmbit digne on mostrar als catalans i a tothom el fruit de tants afanys d'investigació i de tantes hores de recerca.

El Patronat del Museu Arqueològic

És creat ràpidament un Patronat del Museu, que celebra la seva sessió de constitució el dia 12 de gener de 1932, i que resta format per les persones següents: Presidents honoraris: senyor Francesc Macià i senyor Jaume Aguadé; President efectiu: senyor Bonaventura Gassol; membres

3 de novembre de 1935:
Inauguració del
Museu Arqueològic
de Barcelona, d'esquerra
a dreta:
1 a 5-?
6-Antoni, Comte de Güell
7 a 9-?
10-F. X. Jaumar de Bofarull,
Alcalde accidental
11-Duran i Ventosa,
Conseller Cultura
Generalitat
12-Josep Puig i Cadafalch
13-?
14-Pere Bosch i Gimpera

del Patronat: senyors, Pere Comes, Joaquim Xirau, Joaquim Pellicena, Josep Maria Serrallera, Pere Corominas, Josep Puig i Cadafalch, Alexandre Soler i Marc, Joaquim Balcells Pintó i Salvador Vilaseca. N'era secretari el professor Pere Bosch Gimpera.

Quasi simultàniament a aquests esdeveniments, un acord entre la Junta de Museus i l'Estat propicia l'experiència de crear a la Ciutatella un nou Museu Epigràfic, segons que es desprèn d'un decret de 3 de març de 1931. Però aquest nou museu, malgrat que molts dels fons de l'antic «Museo Provincial de Antigüedades» estatal, li havien de ser traspassats, no arriba a materialitzar-se. En efecte, la creació l'any 1932 del Patronat del nou Museu d'Arqueologia motiva que s'arribi a l'acord de reunir en aquest centre tot el material arqueològic existent als diferents museus, llevat d'un bon nombre de materials medievals que foren dipositats al Palau Nacional.

A partir del 1932, el nou museu, encara per a inaugurar, comença a acollir les col·leccions del Parc de la Ciutatella i de la Capella de Santa Àgueda, i també tots els altres materials arqueològics que li son donats o venuts: col·lecció Ca-zurro d'Empúries, col·leccions Plandiura, Damià Mateu i la dels jesuïtes de Sarrià, entre molts altres ingressos.

Immediatament, després de la constitució del Patronat, el gener de 1932, un acord d'aquest del dia 3 de juny del mateix any, nomena la plantilla tècnica de la institució amb el professor Bosch Gimpera, com a director, i els senyors Josep Colominas, J. de C. Serra Ràfols i Albert del Castillo com a conservadors.

Josep Gudiol —a qui la Generalitat havia becat per estudiar els grans museus de París i Berlín— es féu càrrec de les obres de reforma de l'edifici, les quals emprengué amb gran sentit de l'eficàcia i esperit de modernitat.

«Amb el vidre bufat, tant si és fet dintre d'un motlle, com si és fet a l'aire, s'aconseguien formes més elaborades en menys temps. També fou possible fer ampolles i urnes de gran capacitat, i hom començà a usar el vidre no solament per a beure, sinó també per a emmagatzemar. La col·lecció de peces de vidre del Museu Arqueològic de Barcelona és molt considerable. N'hi ha de totes menes i procedències: de pasta vitria o "vidre púnic" fets amb la tècnica del nucli de sorra, bufats, (emmotllats o fets a l'aire), etc.»

El 3 de novembre de 1935 s'inauguren divuit sales del flamant **Museu d'Arqueologia** que comprenen materials prehistòrics de les Balears, materials púnics d'Eivissa, restes d'Empúries, i, finalment, objectes d'època romana. Al mateix temps s'iniciaren les obres d'acondicionament de les sales de Prehistòria que, malauradament, haurien de restar interrompudes per la guerra civil.

La difícil postguerra

L'any 1939, ja derogat l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, el **Museu Arqueològic** fou confiat per a la seva gestió a la Diputació de Barcelona, corporació que el regenta actualment. Com a director de la institució es nomenà el professor **Martín Almagro Bosch**, el qual començà una tasca de recuperació de col·leccions disperses i de reestructuració de l'edifici i del seu contingut. D'aquesta manera, fou restaurat el palau, malmès a conseqüència de la guerra, i al llarg del 1940 s'inauguraren les sales de Prehistòria i s'obriren de nou les sales organitzades l'any 1935. Fins al cap de dotze anys no s'instal·len al museu noves col·leccions. Així, l'any 1952 s'inauguren sis sales destinades a mostrar les magnífiques sèries de vidres, bronzes i objectes etruscs, romans i ibèrics. D'aleshores ençà, ben poques modificacions de cara al públic ha sofert el nostre museu, llevat d'unes petites obres de reforma, iniciades l'any 1983 i que finalitzaran al llarg del 1984 amb una nova exposició de materials visigòtics, etruscs, grecs i prehistòrics.

Tot mirant l'esdevenidor

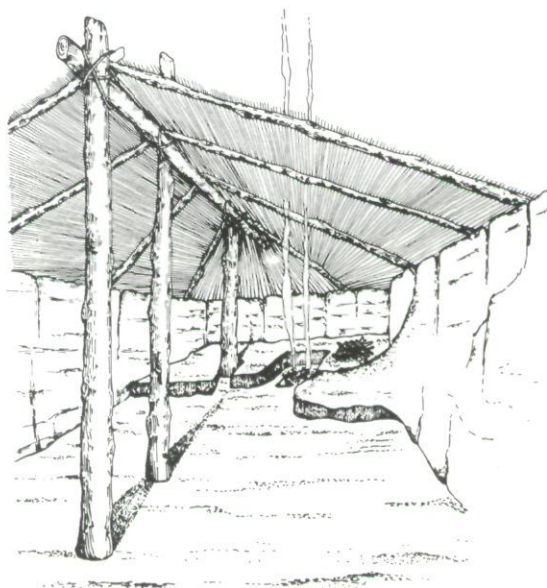
És ben veritat que la presentació digna d'un museu de la categoria del que ens ocupa comporta no poques despeses i sacrificis, sovint no distingibles pel públic que el visita. Tanmateix, després de cinquanta anys d'història i cinc directors —Pere Bosch Gimpera, Martín Almagro, Eduard Ripoll, Enric Sanmartí i Jordi Rovira—, és de justícia de reconèixer que la institució es troba encara mancada d'una gran reforma que faci més atractiva, suggerent i comprensiva la contemplació de les magnífiques col·leccions que guarda.

A les fotografies d'esquerra a dreta: Alabastró i oinochoe mediterrani, de pasta vitria; ungüentari romà de vidre bufat; ungüentari tardo-romà i dues peces notables: un ungüentari romà del s. III d.C. i un ungüentari doble de procedència siriana (s. III) (Fotos MAB).

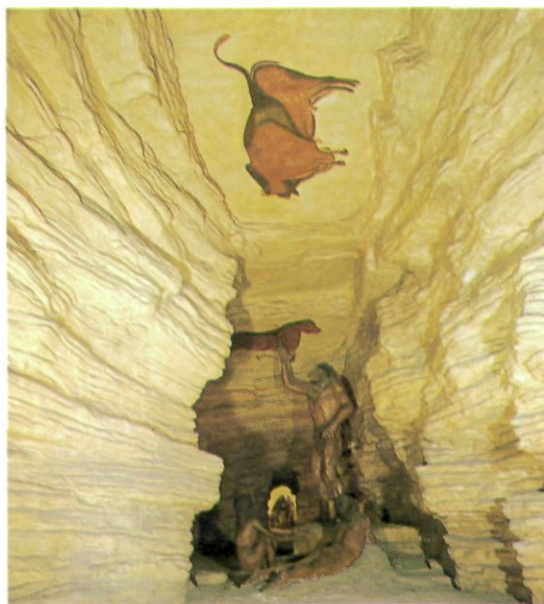

«De l'habitatge, no en sabem gran cosa. Són molt utilitzats les coves i els abrics naturals, però és evident que, sobretot en períodes càlids, les cabanyes són l'estatge normal de la població. Ara bé, com per a la seva construcció no s'han fet servir de la pedra—almenys no n'han quedat traces—, sinó matèries vegetals o animals (pells), el temps ho ha consumit tot i no en podem seguir l'evolució.»

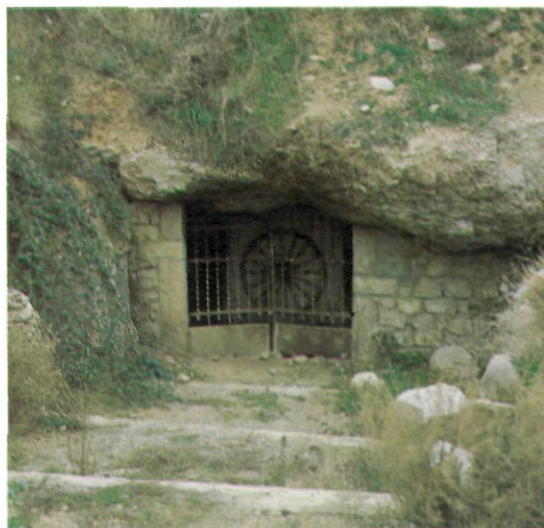

També és veritat que una reestructuració d'aquest tipus no es pot emprendre a batzegades i d'una manera parcial, sinó que cal encarar la qüestió amb l'empenta necessària com per a poder aplicar-lo. Tant de bo pugui ser així aviat, i entre tots puguem dur a la pràctica diària les darreres paraules escrites i signades per les persones que constituïren el primer patronat del **Museu d'Arqueologia**: «el dia 3 de novembre de 1935 té lloc la inauguració del Museu d'Arqueologia que guarda en les seves sales les restes del més antic passat de la nostra terra.

»La Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona, que des del moment en què fou acordada la seva creació han demostrat el màxim interès en la seva existència i en què els testimonis gloriosos del passat artístic i cultural de Catalunya fossin tan dignament guardats com pertoca a llur importància, han honorat l'acte amb llur presència. El patronat que regeix la vida del museu el posa des d'aquest moment a disposició del poble i dels estudiosos.»

L'hàbitat prehistòric anà evolucionant d'acord amb els canvis climàtics i culturals. Aquí hi trobem diverses fórmules: la Cova Gran de Montserrat (Collbató), paleolítica; una interpretació moderna—basada en les troballes d'excavacions recents—d'una cabana prehistòrica, diorama de la Cova d'Altamira (Santander) que guarda les pintures rupestres més conegudes de la Península Ibèrica i l'entrada de la Font Major de l'Espluga de Francolí, on foren trobades restes de l'Edat del Bronze i ibèriques (Dibuix de J. Rovira i fotos de R. Manent i MAB).

LA CONSTITUCIÓ I INSTAL·LACIÓ DEL MUSEU ARQUEOLÒGIC

J. Prats i J. Santacana

A la primeria del segle actual havia estat construïda la Junta de Museus que dirigí en un llarg període el senyor Folch i Torres. El 1922, atès l'extraordinari volum de materials que s'anava acumulant, la Junta decidí de dividir els fons en quatre grups que, en el futur, configurarien quatre museus diferents. La principal d'aquestes quatre branques fou la que s'anomenà futur «museu arqueològic i d'antiguitats». Un eminent testimoni de l'època, Alexandre Galí, així ens ho diu:

«Sigui com vulgui el material pròpiament arqueològic heretat per la Junta de Museus era massa pobre perquè dins el conjunt del Museu del Parc de la Ciutadella, hi fes cap tossa. Però quan va venir l'allau de les troballes d'Empúries i de les excavacions de l'Institut d'Estudis Catalans, aleshores no tan sols l'arqueologia ve enri-

quir el museu i li'n va donar embranzida sinó que li va presentar problemes de lloc i d'organització i funcionament que es van paliar l'any 1914 nomenant per a la secció d'arqueologia un director especial que fou Pere Bosch Gimpera, assistit pel senyor Josep Colomines. La solució definitiva (...) havia d'ésser la separació dels dos grans cossos principals del dit museu que la postdictadura va precipitar.»

Integrants del primer Patronat

I talment com en Galí ho relata, així succeí. El 6 de juliol de 1931 es constituí el Patronat autònom del Museu d'Arqueologia que fou format per:

- Un representant de l'Ajuntament de Barcelona.
- Un representant de la feia poc constituïda Generalitat.
- Un representant de la Universitat de Barcelona.
- Un representant de la Junta de Museus.
- Un representant de la Societat Antropològica d'Etnologia i Folklore.

El comitè executiu

El Patronat nomenà un comitè executiu, el director del qual era Pere Bosch Gimpera, auxiliat per Josep Colomines, Albert del Castillo i Josep Serra-Ràfols. Aquí començà la vida del museu, com a tal, i fins a l'any de la seva inauguració a la seu actual es treballà amb una tremenda il·lusió i coratge.

Gent d'empenta

Al cap de poc, novembre de 1932, el Patronat hagué de fer el trasllat dels fons, car el Palau havia de ser la seu, com ho és actualment, del Parlament de Catalunya. Se'ls oferí el local d'Arts Gràfiques del Parc de Montjuïc. Aleshores, s'inicià la tasca tremenda d'adaptació de l'esmentat recinte que com bé ens indica Alexandre Galí, la seva «instal·lació (...) va recordar els moments heroics de la creació del Museu del Parc de la Ciutadella, puix que el nou museu (...) fou aviat pel món com els fadrísters sense un cèntim per fer cantar un cec.»

Museu Arqueològic. Entrada a la sala dedicada a la cultura romana, preferentment al circ. Al sostre s'hi pot veure una reproducció del mosaic romà cristià de la cúpula de l'interessantíssim mausoleu de Centcelles (Tarragonès), d'època constantiniana (Foto MAB).

»Però s'esqueia que els homes de l'arqueologia, acostumats a la camaraderia del córrer món fent excavacions i a guanyar-se el pa de les troballes amb la suor del front, eren gent expeditiva i de bon humor. (...) "en el mateix parc els tres o quatre diables d'arqueologia havien de fer estella de tot per a muntar el seu gens menyspreable tresor".»

Gran precarietat de mitjans

Efectivament, els gairebé tres anys que durà la instal·lació les dificultats foren moltes. Els responsables recorrien per les instal·lacions de l'Exposició del 29 i recollien vitrines, fustes, plafons i tot allò que els pogués servir per al museu. L'obra d'adaptació i remodelació de l'edifici la féu l'arquitecte Josep Gudiol i Ricart, nebot del cèlebre creador del museu de Vic.

Els fons amb què es feien les obres eren escassíssims. A partir del 1933, la Generalitat concedí un crèdit de 25.000 pessetes anuals durant cinc anys. Les donacions també foren una font d'ingressos. Així, el «Comitè d'amics d'Empúries» i «Amics de l'art vell» recaptaren diners per tal d'ajudar la institució.

◀ Amb la mancança de mitjans, l'obra es duqué a cap amb unes tremendes dosis d'imaginació i de treball del comitè que abans esmentàvem.

Didactisme i modernitat

Tal vegada, però, el fet més interessant del nou museu fou la seva concepció moderna i didàctica. Bosch Gimpera entengué el museu com un element didàctic i divulgatiu, d'una banda, i com un centre d'investigació, de l'altra. A la ment dels organitzadors no hi havia la vella idea del museu-magatzem, sinó la creació d'una institució viva, adaptable als temps i, com ja s'ha dit, en el doble vessant educació-investigació.

La creació del diorama rupestre que encara es conserva en un estat excel·lent ens dona una idea de l'afany per fer entenedor als estudiants i al

Visita d'Àngel Ossorio y Gallardo, al qual acompanya el President de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys (Foto MAB).

públic en general l'època prehistòrica. El tremp clàssic de la intenció d'exposar les restes que formés, en el que fos possible, una reproducció del passat, i com aquest, d'altres exemples que ens serviren per constatar aquest afany didàctic.

Instal·lacions i serveis moderns

Per un altre cantó, els tallers de restauració i la biblioteca oferien la possibilitat de donar una dimensió nova que no fos la tradicional museística, emmarcant l'obra en l'important moviment intel·lectual i pedagògic que florí en la Catalunya republicana.

LA CONVERSIÓ DEL PALAU D'ARTS GRÀFIQUES EN MUSEU ARQUEOLÒGIC

Josep Gudiol i Miquel Llongueras

L'ANY 1888 una petita col·lecció arqueològica era instal·lada en unes poques vitrines al «Museu de la Història» de l'Exposició Universal; aquest fet es pot considerar l'origen remot del que més tard seria el Museu Arqueològic de Catalunya. Poc temps després, el 1902, aquesta col·lecció, que tenia ja uns fons més importants s'ubicà al Museu de la Ciutadella, on va créixer ràpidament a partir de l'any 1908, en què començaren les excavacions d'Empúries, i de l'any 1915, en què la Diputació de Barcelona creà el Servei d'Investigacions Arqueològiques, vinculat a l'Institut d'Estudis Catalans.

Aquesta secció del Museu del Parc de la Ciutadella prengué tal importància, que quasi bé es considerava un museu independent. Amb la instauració de la Generalitat de Catalunya, el 1932, i

en ésser destinat l'edifici de la Ciutadella a Parlament de Catalunya, l'Ajuntament de Barcelona cedí a la Generalitat l'edifici que fou Palau d'Arts Gràfiques de l'Exposició Internacional de Barcelona de l'any 1929, situat al Parc de Montjuïc, per a instal·lar-hi el Museu Arqueològic de Catalunya que, en ésser derogat l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, va passar a mans de la Diputació, denominant-se a partir d'aquest moment, **Museu Arqueològic de Barcelona**.

Característiques del nou edifici

L'esmentat Palau d'Arts Gràfiques, obra teyida d'italianisme dels arquitectes Raimon Duran i Reynalds i Pelai Martínez Aparicio, havia de tenir una curta durada, coincidint amb la de l'Exposició. Aquest és el motiu de les mancances i la pobresa de la seva fàbrica, el que ha fet que aquests darrers anys s'hi hagin hagut d'efectuar diverses reparacions per a la conservació de l'edifici, del qual a l'actualitat solament en resta l'estructura externa i les teulades, totes elles sostingudes pels primitius embigats de fusta.

Vegem què en diu d'aquest edifici el prestigiós escriptor i crític Rafael Benet a «La Veu de Catalunya» del dia 3 de novembre de l'any 1935, dia de la inauguració del Museu d'Arqueologia: «*El Museu d'Arqueologia ha estat magníficament instal·lat a l'antic Palau de les Arts Gràfiques de l'Exposició de Montjuïc, l'estil Brunelleschià de les façanes, tan delicat, és un estoig digne del museu, sobretot, tenint en compte que l'arquitecte Ramón Duran i Reynalds, que dirigí la construcció d'aquest Palau, féu ús del material noble de la terra cuita. La decoració interior d'aquest immoble, fou feta molt menys de cara a l'eternitat que l'exterior, per això quan l'edifici ha estat adaptat a les necessitats del nou museu, s'ha pogut renovar completament. El director de les obres i de la decoració interior del museu, ha estat l'arquitecte Josep Gudiol i Ricart, qui ha reeixit en la concepció arquitectònica dels conjunts.*»

En el moment de la cessió del Palau, el doctor P. Bosch Gimpera, director del Museu, i els seus col·laboradors, n'empresen ràpidament les

1934. Instal·lació de les peces durant les obres de transformació i adaptació del Palau de les Arts Gràfiques (Foto MAB).

obres d'acondicionament que, dirigides per l'arquitecte Josep Gudiol, estructuraren l'interior de l'edifici, que en aquell moment consistia en unes grans naus totalment despulades de qualsevol element arquitectònic o decoratiu interior però, això sí, que conservava en bon estat les parets mestres externes i les teulades. Immediatament també hi trasladaren els materials arqueològics que s'hi havien d'exposar. Un altre gran crític de l'època, Joan Cortès i Vidal il·lustra aquests moments amb les paraules següents: *«l a prendre possessió del Palau de les Arts Gràfiques marxaren les hosts del doctor Bosch Gimpera, les quals es trobaren amb una feïnada immensa per a habilitar l'edifici. La seva primitiva destinació no era pas, en veritat massa adient a la nova que li havia d'ésser donada, perquè el canvi no s'hagués de fer amb un complet regirament de tota la seva estructura interior per tal d'adaptar-la a les noves instal·lacions.*

»Amb ben poques disponibilitats pecuniàries, certament, però amb un entusiasme constant i a prova de dificultats, foren empresos els treballs. Cada individu es multiplica per cent i, de mica en mica, el que foren les naus del Palau d'Arts Gràfiques i el seu pati semiandalús, s'anà convertint en les diverses sales de què constarà el nostre Museu d'Arqueologia...» («L'Opinió», 27 de gener de 1934).

Canvis realitzats

Per fi, quan l'any 1935 s'inaugurava amb tota solemnitat el nou Museu d'Arqueologia de Catalunya, s'havia canviat completament l'estructura interna del Palau d'Arts Gràfiques, i s'hi construïren les parets que delimiten les diferents sales i fent-hi, en una part, un primer pis per allotjar-hi diversos serveis del mateix museu. La manca de llum a l'interior de l'edifici, en un moment en què no s'utilitzava la il·luminació artificial, fou resolta de manera intel·ligent, aprofitant la llum natural de les claraboies de les teulades i la construcció de sostres amb engrallats de vidres, que encara existeixen a la major part de les sales, i l'obertura d'algunes finestres a les parets que donen a l'exterior.

Les obres avancen a la sala dedicada a la vida religiosa romana (Foto MAB).

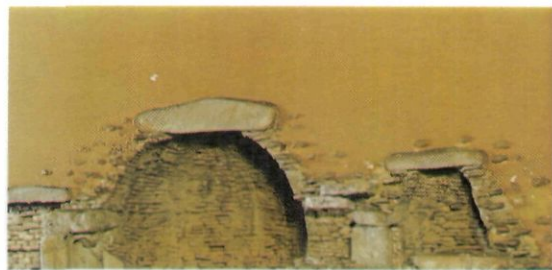

Fragments del frontal d'un sarcòfag romà que representa el rapte de Proserpina (Foto MAB).

Diverses formes d'exhibició didàctica al Museu d'Arqueologia: diorama d'un rebost romà, on es pot veure la tècnica d'enterrar les grans dolia o tines d'oli en un llit de sorra; un celler de la mateixa època i la maqueta del sepulcre megalític de corredor i falsa cúpula de la Cueva del Romeral (Fotos MAB).

A voltes, com per exemple a les sales de Prehistòria, els engraellats de vidre són situats sobre les vitrines, en els envans laterals que separen les diferents sales i que donen a passadissos oberts, als quals arriba la llum procedent de les esmentades claraboies. En aquest moment s'inauguraren divuit sales en les quals s'hi exposaven les col·leccions de prehistòria balear, cultura cartaginesa d'Eivissa, d'Empúries, d'arqueologia romana i també les referents a l'època paleocristiana, que ocupaven tota la part central de l'edifici i que corresponen sense nous canvis estructurals al vestíbul actual, en el qual s'hi construïren les columnes estriades rematades per capitells, un sostre més baix sobre el qual hi havia previst de fer-hi una vivenda pel guarda del museu i els mostradors de fusta que fins fa ben poc hi havia encara a ambdós costats de la porta d'entrada —i a les sales X a XVII i XXIV a XXXIII—.

En part del primer pis, l'ocupació completa del qual no s'efectuà fins bastants anys després, s'hi situaren diferents despatxos, la biblioteca (en el seu emplaçament actual, encara que més petita), sales de classificació i diversos arxius i laboratoris. Les obres de les sales de Prehistòria (actuals I a IX) s'iniciaren també en aquest moment, quedaren, però, interrompudes per la guerra civil i foren inaugurades l'any 1940.

Una tasca reconeguda

Com a cloenda d'aquest petit treball voldríem assenyalar que les obres i instal·lacions efectuades a l'antic Palau d'Arts Gràfiques per a

Sala «religiosa romana»: conté bàsicament elements relacionats amb aquest aspecte de la vida de la dita època, els quals provenen, en la seva major part, de Barcino, l'actual Barcelona. El pòrtic del centre de la sala ha estat reconstruït amb restes trobades durant l'enrunament, el segle passat, de la muralla dels actuals carrers d'Avinyó i Baixada de Sant Miquel. Podria provenir de les termes públiques que es trobaven properes al lloc de la troballa. Hi ha també diversos fragments de cornisa, un capitell i una gàrgola en forma de cap de lleó, provinents del temple de Barcelona, un temple d'estil corinti, hexàstil, peripter i amfipròstil, d'onze columnes de base àtica per costat; una graonada porta a un pòrtic amb cel·la, distila in antis. És l'únic monument romà de Barcelona que ha deixat restes in situ, a l'interior del local del Centre Excursionista de Catalunya.

convertir-lo en **Museu Arqueològic de Catalunya**, foren molt elogiades pels nostres escriptors i fins i tot per la premsa internacional, com ho demostren els dos textos que a títol d'exemple transcrivim a continuació:

«La instalación del nuevo museo, en parte efectuada, merece toda clase de elogios. La disposición de las salas y vestíbulo, la colocación de los objetos, difícil en algunos casos, ha sido admirablemente resuelta. En la sección romana, que ocupa la parte principal de las instalaciones inauguradas, se halla magníficamente resuelta esa delicada labor, misión esencial de un museo, de poner en valor y de vivificar las piezas sin hacer concesiones demasiado fáciles a lo pintoresco. Las reconstrucciones de algunas habitaciones y los dioramas se mantienen en el límite de la discreción, sirviendo bien al objetivo museístico. La sala de Ampurias y las de la cultura de las Balea-

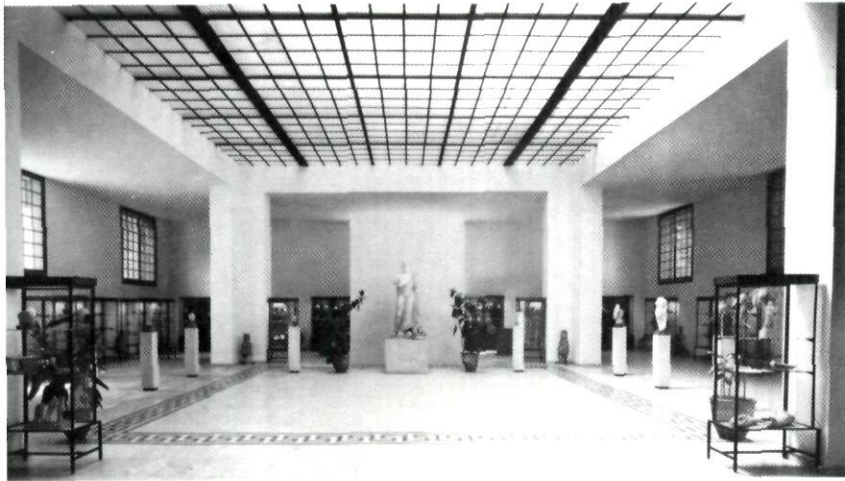
res son ejemplo de lo que corresponde a una metódica y clara exposición de materiales.»

«Le nouveau Musée archéologique de Barcelone a été inauguré dernièrement. L'installation en est fort belle. Les salles sont vastes, éclairées indirectement et les murs sont peints de tons neutre très agréables. Presque toutes les vitrines ont été tapissées d'un tissu lainéux et noir que met fort bien en valeur les objets.

«La présentation qui s'efforce lorsque cela se peut à des reconstitutions qui font comprendre la fonction originale de l'oeuvre est remarquablement réalisée et des plus intelligentes. Citons un ensemble de mausolées qui restitue un cimetière romain, la salle de la vie publique, celle de la maison romaine, enfin, la réunion si heureuse des pièces préhistoriques trouvées aux îles Baléares» (Le Mois, Paris, 1 de febrer de 1936).

ARTÍFEXS DEL MUSEU

Josep M. Ainaud de Lasarte

JOSEP PUIG I CADAFALCH

(Mataró 1867-Barcelona 1957)

HISTORIADOR de l'art, arqueòleg, arquitecte i polític. Com a historiador de l'art, dedicat especialment al romànic, cal assenyalar la seva obra cabdal *L'arquitectura romànica a Catalunya (1909-1918)* i *La geografia i els orígens del primer art romànic (1930)*, amb les quals assolí un gran prestigi internacional: *Doctor Honoris Causa de Friburg, 1923; Paris, 1930; Barcelona, 1934 i Tolosa, 1949*; a més dels cursos que professà a la Sorbona de Paris i a la Universitat de Harvard.

Donà l'impuls principal a les excavacions d'Empúries en els seus inicis i fou professor dels *Estudis Universitaris Catalans* i cofundador de l'*Institut d'Estudis Catalans*, que presidí a partir de l'any 1945.

Fou el promotor a la *Junta de Museus de Barcelona*, des de l'any 1902. Com a arquitecte, fou una de les principals figures del Modernisme, amb edificis tan interessants com la *Casa dels Quatre Gats (1895)*, la *Casa Amatller (1900)*, la *Casa Macaya (1901)*, la *Casa de les Punxes (1905)* o la *Fàbrica Casarramona (1913)*.

Militant catalanista des de la seva joventut fou un dels dirigents de la *Lliga Regionalista*, col·laborador destacat de «*La Veu de Catalunya*» i regidor i diputat a Corts (1907).

La seva actuació com a president de la *Mancomunitat de Catalunya*, a la mort de Prat de la Riba (1917), és molt important i ell fou l'impulsor de la xarxa de telèfons i de les biblioteques populars. Fracassà en el seu intent de pactar amb el dictador Primo de Rivera (1923) i es retirà pràcticament de la política.

Exiliat durant la guerra civil els darrers anys de la seva vida els dedicà altra vegada als estudis d'història de l'art, ja que el franquisme li prohibí exercir d'arquitecte.

PERE BOSCH I GIMPERA

(Barcelona 1891-Mèxic 1974)

ARQUEÒLEG. Estudià filologia clàssica i dret i s'especialitzà en arqueologia a Alemanya. Professor als Estudis Universitaris Catalans (1915) i catedràtic d'Història Antiga a la Universitat de Barcelona (1916), dirigí importants excavacions a Calaceit, Empúries, Mallorca i al Maestrat.

Formà l'anomenada Escola de Barcelona d'arqueologia, amb mètode i rigor, i després de publicar l'«Etnologia de la Península Ibèrica» (1932) assolí un gran prestigi internacional. Fou un dels impulsors de la Universitat Autònoma de Barcelona —i el seu primer rector, del 1933 fins al 1939, en què s'exilià.

Residí primer a la Gran Bretanya i més tard a Mèxic, on intervingué en les excavacions de les cultures maia i asteca, i col·laborà de manera destacada amb la UNESCO.

La seva intervenció a les excavacions d'Empúries i en la creació del Museu Arqueològic de Barcelona, del qual fou el primer director (1934), foren decisives.

A Mèxic, on residí fins a la seva mort, continuà les recerques, la docència i les publicacions, entre les quals cal destacar les «Memòries» (1980), important document per a conèixer la seva època. La fidelitat a les institucions catalanes li féu acceptar l'any 1937 el càrrec de Conseller de Justícia en uns moments especialment difícils de la guerra civil, i procurà fer-ho amb eficàcia i dignitat.

Fou membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de nombroses institucions acadèmiques internacionals, i del 1948 fins al 1952, Cap de la Divisió de Filosofia i Humanitats de la UNESCO.

VENTURA GASSOL I ROVIRA

(La Selva 1893- Tarragona 1984)

POETA i polític. De jove inicià estudis eclesiàstics, que deixà per a dedicar-se a l'ensenyament. Col·laborà amb l'obra escolar de l'Ajuntament de Barcelona, al costat de Manuel Ainaud, i impulsà activitats com les Colònies d'Estiu i Vilamar (1921).

Exiliat durant la dictadura de Primo de Rivera, milità a Estat Català, a les ordres de Francesc Macià, a qui acompanyà en l'intent militar de Prats de Molló i en el seu viatge a Amèrica.

De retorn a Catalunya, intervingué activament en la proclamació de la República el 14 d'abril de 1931, i fou el primer Conseller de Cultura de la Generalitat. La seva activitat, brillant i creadora, aconseguí un enorme prestigi per a la Generalitat. Impulsà totes les activitats culturals, creà un eficient Consell de Cultura que l'assessorà fidelment, i donà suport a totes les iniciatives.

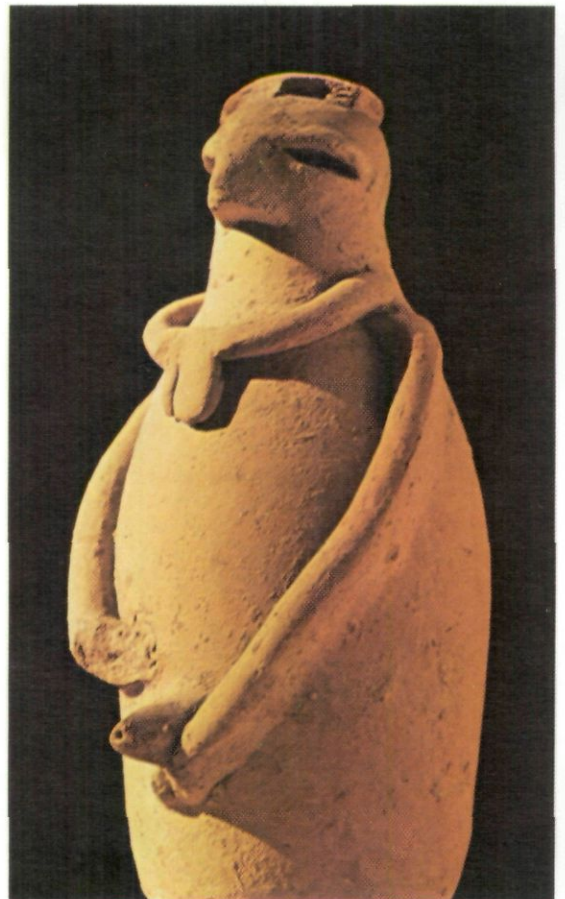
A ell es deu que l'intent de crear el nou Museu d'Arqueologia fos una realitat sòlida, sobretot per la seva bona amistat amb Bosch i Gimpera. Detingut pels fets del Sis d'Octubre, i alliberat el 1936, repregué la seva tasca al front del Departament de Cultura.

S'hagué d'exiliar la tardor del 1936, després de salvar milers de persones —des del Cardenal Vidal i Barraquer fins a Puig i Cadafalch—, monuments i col·leccions d'art.

A París, organitzà la gran exposició d'Art Català que donà a conèixer els tresors que la Generalitat havia pogut conservar, i col·laborà a les iniciatives culturals de l'exili. Abandonà la vida política —havia estat Diputat a Madrid i elegit President del Parlament Català— i retornà a Catalunya el 1977.

El 1978 fou guardonat amb el Premi d'Honor Jaume I. Orador abrandat i poeta apassionat, el seu llibre «Les tombes flamejants» (1923) el féu enormement popular a Catalunya.

Peces d'èpoques diferents, totes les quals es troben al Museu Arqueològic de Barcelona: bifacials aixelians de sílex; una hallstättica trobada a la necròpolis d'Agullana; peces de vidre (ungüentari bifront romà, gerreta palestiniàna del s. IV-V i una altra, també romana, de vidre bufat) i una tenacota púnica.
(Fotos MAB i AISA).

EL CONTINGUT

Detall del sarcòfag que representa una escena mitològica: el rapte de Proserpina. Es troba a la sala funerària romano-pagana del Museu Arqueològic (Foto MAB).

GUIA BREU DEL VISITANT

Teresa Carreras i Rossell
M.ª Àngels Casanovas i Romeu
Teresa Llecha i Salvadó

EL muntatge del museu varia segons les diferents èpoques i tendències de la societat, és per això que en celebrar-se el cinquantenari de la seva inauguració, s'han dut a terme una sèrie de reformes avinents a les noves necessitats didàctiques, tota vegada que un museu ha de saber expressar i transmetre, mitjançant la presentació dels materials, la seva narrativa històrica. Com exemple i ja realitat podem contemplar el vestíbul i les tres primeres sales.

Sales que hom pot visitar actualment

Actualment hi ha obertes al públic 33 sales que mostren una col·lecció variada de materials provinents de Catalunya i de la resta del territori estatal, que van des del període paleolític fins a l'època visigoda. En la presentació de les peces

s'ha intentat de seguir un cert ordre cronològic per tal de fer les sales el més didàctiques possible.

Al vestíbul hom pot admirar una selecció de ceràmiques gregues i etrusques amb els estils més característics de cada època, també s'hi exposen materials visigòtics corresponents als segles VI i VII, i una vitrina dedicada a les publicacions que edita l'Institut de Prehistòria i Arqueologia: Revista Ampurias, Monografies i Informació Arqueològica.

A l'esquerra del vestíbul hi ha la sala I, on es recullen les manifestacions culturals del paleolític inferior i mitjà, i que continua a la sala II. Després a la sala III hi ha materials que pertanyen al paleolític superior i epipaleolític. En aquestes sales es pot veure un audiovisual que fa referència a temes més concrets d'aquestes cultures.

A les sis sales següents (IV-IX) s'hi exposen materials que pertanyen al període neolític, eneolític i edat del bronze. A les vitrines podem observar els materials més significatius de la nova forma de vida sorgida pels grans canvis climàtics (ceràmiques cardials i impreses, puntes de fletxa i collarets de pasta vítria) i les seves pràctiques funeràries reflectides en el tipus d'enterrament (inhumació individual i en fossa). A continuació, s'exposen materials de la cultura megalítica (sepulcres construïts amb grans pedres) i nombroses maquetes il·lustratives dels diferents tipus de sepulcres.

Les sales VI-VII i VIII contenen una rica col·lecció de materials d'aixovar de les necròpolis del sud que pertanyen a la cultura argàrica, primera gran cultura de l'edat del bronze a la Península Ibèrica. A la sala IX s'hi exposen materials de la cultura hallstàtica o primera edat del ferro, aquest nou progrés tecnològic va millorar l'utilatge i variar les creences religioses. Un fet significatiu són les necròpolis d'incineració catalanes, anomenades camps d'urnes (Agullana, Terrassa, etc.); també es pot admirar gran varietat d'objectes en bronze i ferro, provinents de la Meseta.

Penjoll, joia d'època romana procedent de l'antiga ciutat de Pollentia (l'actual Pollença) a l'illa de Mallorca (Foto MAB).

Sala on es poden admirar una sèrie de materials provinents, gairebé tots, de Barcelona, els quals fan referència a la vida pública de la ciutat en època romana. Aquells, en la seva major part, són epigràfics, encara que cal destacar la presència d'una escultura femenina situada al centre de la sala, d'una notable qualitat artística (Foto MAB).

Atri inspirat en el de la casa Lladó de Badalona.

Es tracta del conegut «opus testaceum», fet a base de la barreja de calç amb matèria d'origen ceràmic (maó, tegulae, àmfores, etc.), la qual era col·locada al terra, i en ella s'incrustaven tesselles de marbre, tot formant dibuixos geomètrics (Foto MAB).

Un altra secció del museu és la dedicada a la Prehistòria i Arqueologia de les Illes Balears (sales X a la XIV). Els materials en gran part procedeixen de les coves funeràries mallorquines. La sala XI és dedicada a la cultura talaiòtica de Mallorca i Menorca i s'hi exhibeixen maquetes dels poblats fortificats, de monuments funeraris (navetes i taules) i també materials provinents d'aquestes excavacions. Les sales XII i XIII contenen materials d'influència grega i romana. A la sala XIV es poden admirar antiguitats púniques que provenen, en la seva major part, de la necròpolis de Puig des Molins d'Eivissa.

A continuació, hi ha una secció dedicada a les troballes realitzades a la ciutat greco-romana d'Empúries (Girona) (Sales XV a la XVII). La seva fundació se situa al voltant de l'any 575 a.C. pels focs grecs provinents de la ciutat de Focea, en la qual més endavant desembarcaren els romans i es convertí en una base militar molt important per a les operacions romanes a Hispània. La peça més significativa és l'estàtua del déu de la medicina, Esculapi; també de gran bellesa i finura són un tors femení anomenat Venus d'Empúries i un cap de la deessa Afrodita.

Les sales XVIII i XIX mostren col·leccions de ceràmiques gregues i etrusques, provinents del sud d'Itàlia. Seguidament, s'exhibeix una petita mostra de materials que pertanyen a la cultura ibèrica, món que tan directament afecta als catalans i com a tal s'ha previst en un futur dedicar-hi una gran sala.

A la sala XXI s'exposen materials de bronze hel·lenístics i romans, com també un mosaic del segle III, que representa el mite de Bellerofontes muntant el cavall Pegas i matant la Quimera. A continuació, es pot admirar un conjunt de vidres orientals i romans de diverses procedències, èpoques i fàbriques.

La part central del museu és la dedicada a la secció d'arqueologia romana (sales XXIV fins a la XXXIII). La majoria d'aquests materials són de la ciutat de Barcelona. A tall d'exemple es pot

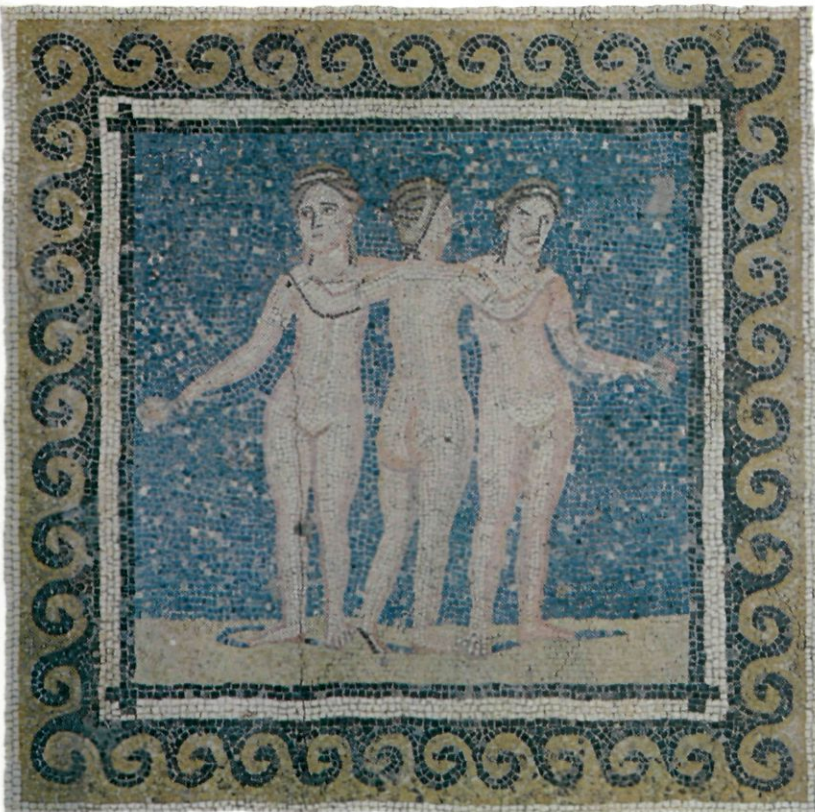

Retrat en bronze d'una dama romana pentinada a l'estil «niu de vespa» segons la moda creada per Júlia Flàvia, filla de l'emperador Títus (Foto AISA).

Estela ibèrica de pedra, trobada al poblat de Palermo (Casp, Terol) en la qual hi ha representat un genet armat amb escut i llança, als peus del qual corre un gos. Les llances de sota semblen indicar l'existència d'un exèrcit i, per tant, que el genet deu ésser algun cabdill (Foto MAB).

Mosaic amb el tema policrom de les Tres Gràcies, molt freqüent en l'art romà. Fou trobat al subsòl de l'antic convent de l'Ensenyament (Foto MAB).

Càntir amb figures vermelles del segle IV a.C. (Fotos AISA).

Mosaic descobert a Barcelona l'any 1862, en desmuntar l'anomenat Palau Reial Menor de Barcelona, situat a la zona ocupada avui pels carrers de Cervantes, Comtessa de Sobrediel i Ataülf. Aquest mosaic reproduïx una carrera de quadrigues, on s'indiquen els noms dels aurigues i d'alguns cavalls. També s'hi pot veure vehicles tombats, que era un accident freqüent en aquest tipus de carreres i el vencedor és aclamat per un personatge, potser l'àrbitre (Foto MAB).

Una peça notable:
el gran capitell
bizanti de marbre
blanc, amb
ornamentació
vegetal calada que
presideix el vestibul
d'entrada al Museu.
(Foto MAB).

Vas ibèric d'estil
Eix-Archena
(Foto MAB).

«Les relacions comercials dels cartaginesos amb els pobles indígenes on establiren les seves colònies es basaren, principalment, en el canvi de mercaderies, bàsicament articles de luxe manufacturats, per metalls. La seva presència introduí una sèrie de millores en diferents vertents, des de la introducció de noves tècniques de conreus, passant per la pesca i la indústria del salat, fins a l'extracció i manipulació de minerals.»

Terracota púnica procedent de la necròpolis del Puig dels Molins (Eivissa).

veure la columnata amb fris que formava part d'un edifici religiós o d'un teatre, un mosaic policrom amb la representació de les Tres Gràcies, i un grup de làpides que documenten la història de Barcino. Una altra sala és dedicada als jocs de circ amb una maqueta del Circ Màxim de Roma i un mosaic amb la representació d'una cursa de quàdrigues. En altres zones és representada la vida pública i domèstica; per tal de donar una visió més clara i didàctica s'ha intentat de reconstruir les dependències diverses d'una casa romana, prenent com a model la casa Lladó de Badalona.

Les dues últimes sales mostren els monuments i ritus funeraris més característics de l'època romana i paleocristiana.

Altres serveis complementaris de què disposa el museu són: una biblioteca especialitzada, laboratori físico-químic i antropològic, tallers de restauració, dibuix i fotografia, magatzems i arxius. Darrerament s'ha creat un gabinet pedagògic amb el qual es proposa de fer arribar al major nombre de públic possible els fons del museu i el seu context cultural.

UN CONTINGUT INÈDIT: EL MONETARI

J. M. Nuix i Espinosa

EN el moment de la inauguració de l'actual Museu Arqueològic hom comptava amb un monetari molt minso, representat solament per unes poques monedes romanes del Baix Imperi, procedents de les excavacions realitzades l'any 1916 a les necròpolis romanes de Can Gabino, Sant Francesc (Formentera) i de les de Can Prat i Can Florit de San Antoni (Eivissa); altres procedeixen dels poblats talaiòtics de Son Julià, Llucmajor (Mallorca) i de Son Cosme Pons, Santanyí (Mallorca), i una dotzena de monedes púniques, totes elles exposades des del primer moment a les vitrines de la secció baleàrica del museu.

Paleolític superior: Fulla de llorer solutriana de sílex vermellós, la més gran de Catalunya. Cova de l'Arbreda (Serinyà).

Això és degut que en crear-se el Gabinet Numismàtic de Catalunya, l'any 1932, amb l'esperit de creació d'uns museus nacionals per part de la Generalitat de Catalunya, la numismàtica de les col·leccions arqueològiques és concentrada i absorbida pel dit Gabinet Numismàtic, i així veiem com hi van a parar totes les monedes procedents de les excavacions d'Empúries des de la seva iniciació, l'any 1908. Aquestes peces, formen el context numismàtic corresponent a l'excavació de la Neàpolis. És un fons molt important per a aplegar les sèries gregues i les autòctones ibèriques de Untikesken, les més antigues de la ciutat d'Emporion.

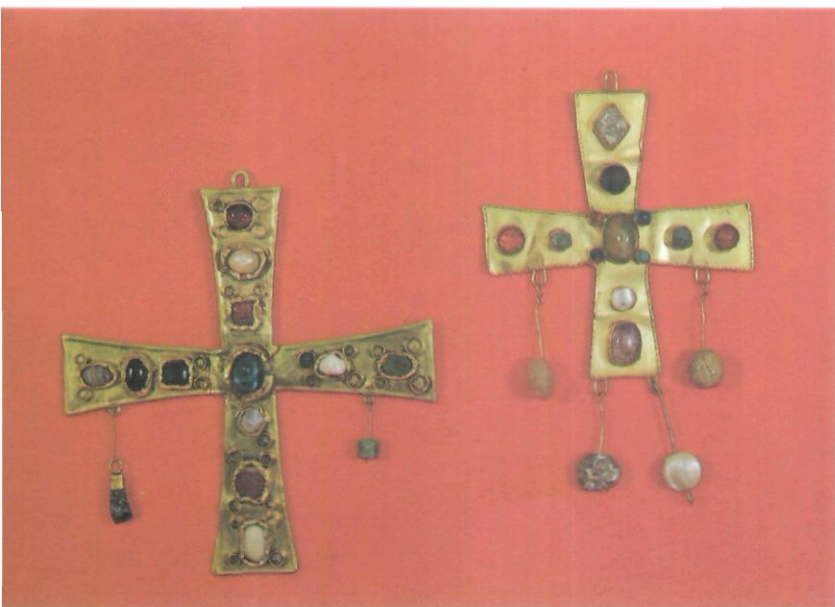
No hi ha cap explicació del perquè les monedes de les excavacions de les necròpolis romanes de Formentera, d'Eivissa i dels poblats talaiòtics de Mallorca, passen al Museu Arqueològic, ja que com a hereu del Museu del Parc de la Ciutadella i del Museu Arqueològic Provincial de Santa Àgueda, cedit per l'Estat, recull tot el fons de materials arqueològics, excepte el numismàtic, que és cedit al Gabinet Numismàtic de Catalunya, com ho demostra una còpia de l'acta de lliurament existent a l'arxiu del dit Gabinet Numismàtic, de data 16 d'octubre de 1934.

Davant de tot això, hem de considerar que l'actual monetari del museu té el seu inici acabada la

Dinar hispano-àrab de l'època d'Hixem II encunyat a la seca d'Al-Andalus. Peça d'or trobada a Olèrdola, Alt Penedès (Foto MAB).

guerra civil, concretament l'any 1940, moment en què es tornen a reemprendre les excavacions a la ciutat greco-romana d'Empúries. El seu contingut

Les creus votives visigòtiques (s. VIII) procedents del Tresor de Torredonjimeno (Jaén) són peces «modernes» quan les comparem amb els testimonis que tenen milers d'anys d'antiguitat (Foto MAB).

ha estat format per les monedes procedents de les excavacions i les troballes casuals de dintre i de fora del clos de la ciutat d'Empúries; de les peces procedents del Conjunt Monumental d'Olèrdola i d'altres excavacions realitzades per l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona.

En total el monetari reuneix unes 2.600 peces, de les quals 2.400 procedeixen de les troballes d'Empúries, concretament de la zona que correspon a la ciutat romana. Aquest conjunt és representat per monedes de la mateixa ciutat ibèrica de Untikesken i de la ibero-romana d'Emporiae. També de la mateixa procedència hi ha monedes romanes de l'Alt i Baix Imperi romà, exemplars en plata (denaris i quinaris), bronze, i un auri de l'emperador Trajà. També hi ha una petita representació de moneda medieval, diners encunyats pels comtes d'Empúries, procedents de les excavacions realitzades a les esglésies alto-medievales de fora del recinte urbà, monedes de seques ibèriques, turdetanes, púniques, de les Gàl·lies, etc., i algunes monedes modernes procedents de troballes casuals. Molt interessants són els tresorets

apareguts: un de 38 assos ibèrics de Untikesken, acompanyats de dues monedes romano-republicanes, totes elles de bronze. L'altra troballa, de peces d'argent, consta de 90 denaris romans republicans.

Tot aquest context numismàtic és interessantíssim, ja que la moneda com a document socioeconòmic i artístic, permet d'ésser estudiada, donar una visió clara de la situació político-social i comercial de la ciutat, en un moment determinat, i a tot al llarg de la seva història.

Pel que fa a les troballes d'Olèrdola, que no arriben al centenar de peces, totes elles procedeixen de troballes casuals dins el clos del Conjunt Monumental. Són representades per monedes ibèriques, romanes, medievals i modernes, de bronze i d'argent. Molt importants són dues monedes d'or: un dinar hispano-àrab de Hixem II de la seca de Al-Andalus, i dos escuts de Felip V.

Cal fer esment d'una peça important per la seva raresa: es tracta d'una moneda d'or visigòtica del rei Ègica, procedent de l'excavació d'una tomba situada a l'entrada de l'església de Sant Vicenç d'Obiols, municipi d'Avià (el Berguedà).

En el monetari general hi ha quatre monedes d'or, de procedència incerta, possiblement corresponen a alguna donació particular. Aquestes peces són: un sòlidus de l'emperador Honori, un tremís visigòtic del rei Recared, de la seca d'Èvora, i dos tremissos de dubtosa autenticitat dels reis Ègica i Khíntila, corresponents a les seques de Salamanca i Mèrida, indistintament.

Una sèrie de medalles commemoratives, encunyades amb motiu de la celebració d'aniversaris, congressos, simposis i assemblees, projectes realitzats en el taller de restauració de la Institució, i en què directament o indirecta l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació hi ha participat, completa aquesta col·lecció numismàtica. També hi ha un petit grup de medalles alienes a les encunyacions de l'Institut dedicades a prehistoriadors i arqueòlegs i activitats commemoratives relacionades amb aquestes ciències.

ACTIVITATS I SERVEIS

«El contacte constant dels pobles indígenes amb els romans portà el fenomen de la romanització, procés pel qual Hispània adoptà la civilització i els costums romans.»

Una cuina inspirada en models de Pompeia: s'hi pot veure un forn, molins, un pedris, prestatges on han estat instal·lades peces de ceràmica i bronzes d'ús domèstic, de procedències diverses, disposades de la mateixa manera que devien estar als seus llocs d'origen.

ACTIVITATS INVESTIGADORES

Enric Sanmartí-Grego

EL Museu Arqueològic de Barcelona, fou nodrit, des de la seva creació, quant al personal tècnic fa referència, pels membres que integraven el Servei d'Investigacions Arqueològiques, tots ells, arqueòlegs formats al recer del mestre Bosch Gimpera, tant a la Universitat com al mateix Servei suara esmentat. Les figures de Josep de Calasanz Serra-Ràfols i d'Albert del Castillo, tots ells universitaris, anaren acompanyades de la de Josep Colominas, home procedent de l'excursionisme, i conformaren un grup que, en pocs anys, des del 1915 fins al de la creació del Museu Arqueològic, donaren vida per primera vegada a un coneixement científic de la Prehistòria i dels temps clàssics al nostre país.

Porta de ferradura de l'absis de la capella mossàrab (s. IX) pre-romànica de l'església d'Olèrdola (Foto MAB).

Primeres exploracions

Prèviament, doncs, a la fundació del museu actual, el Servei d'Investigacions Arqueològiques explorà nombroses coves, sepulcres megalítics, necròpolis i poblats ibèrics, singularment a les comarques del Matarranya i de la Terra Alta, com també a Mallorca. Alhora dugué a terme les primeres exploracions als poblats ibèrics de les terres de ponent, singularment al Tossal de les Tenalles de Sidamon, les quals iniciaren el coneixement de la Prehistòria de Mallorca i també s'esmerçà a posar en clar els problemes que plantejava el coneixement de les pintures rupes- tres postquaternàries del sud de Catalunya i nord del País Valencià. No té res de sorprenent, doncs, davant el que acabem d'esmentar, que el nou Museu d'Arqueologia creat per l'empenta i la voluntat del professor Bosch naixés amb una forta vocació investigadora que si més no s'ha mantingut sempre viva fins als nostres dies.

Estroncament de la investigació en el període bèl·lic

És evident que la guerra civil, en aquest com en tants altres camps de la nostra cultura, fou una tragèdia que estroncà uns anys la labor investigadora del museu nascut de poc. Els tres anys de la guerra van haver d'esmerçar-se més cap a les tasques de salvaguarda i protecció del patrimoni monumental i artístic que no pas a les de recerca del passat.

Una època difícil

Acabada la conflagració civil, exiliat el professor Bosch, primer a Anglaterra i després a Mèxic, podem dir que s'estroncà la vena investigadora al si del museu de la primera generació d'arqueòlegs catalans, formats directament al costat del Dr. Bosch, com Joan Maluquer de Motes. Solament van romandre al museu Josep de Calasanz, Serra-Ràfols, Josep Colominas i Albert del Castillo, el darrer dels quals, ben aviat, l'any 1942, fou nomenat catedràtic d'Història Universal de la Universitat de Barcelona, i deixà una mica de

banda les tasques pròpies de la recerca arqueològica. Recordem que Lluís Pericot ja era catedràtic des de l'any 1927 primer a Santiago, València i a Barcelona des del 1932. Així, d'aquesta manera, el museu, el director del qual fou, a partir del 1939, el professor Martin Almagro Basch, recentment traspasat, va haver de partir de nou per bé que aviat s'hi incorporaren en qualitat de conservadors el professor Joan Maluquer de Motes i la senyora Mercè Muntanyola, la qual ja havia començat a col·laborar a les tasques del museu abans de l'inici de la guerra civil.

L'anomenada «Escola de Barcelona»

Durant els anys quaranta i cinquanta, el professor Almagro mantingué una dilatada activitat investigadora, sobretot a Empúries, i impulsà una notable tasca de promoció de la investigació de la Prehistòria i de l'Arqueologia catalanes, tot iniciant a les noves generacions formades al seu recer al si de la Universitat barcelonina. Fou durant aquests anys que s'iniciaren en la investigació els professors Miquel Tarradell, Pere de Palol, Eduard Ripoll, Albert Balil i Antoni Arribas, els quals escamparen les línies mestres de l'anomenada «Escola de Barcelona», arreu de la vida universitària estatal.

Els «Cursos d'Empúries»

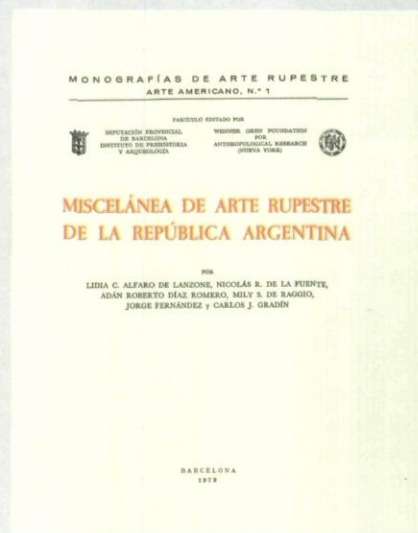
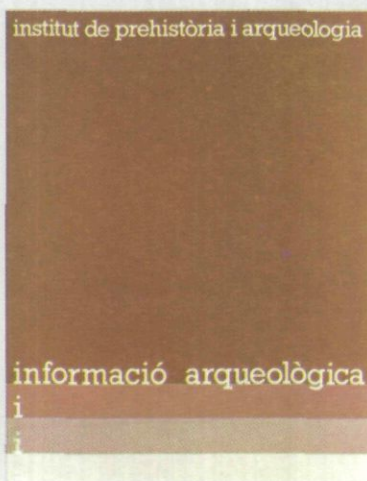
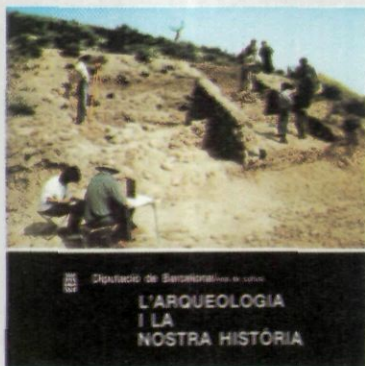
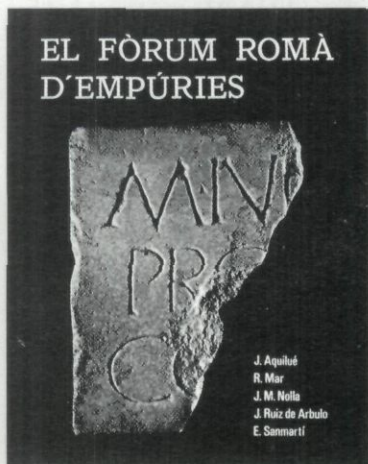
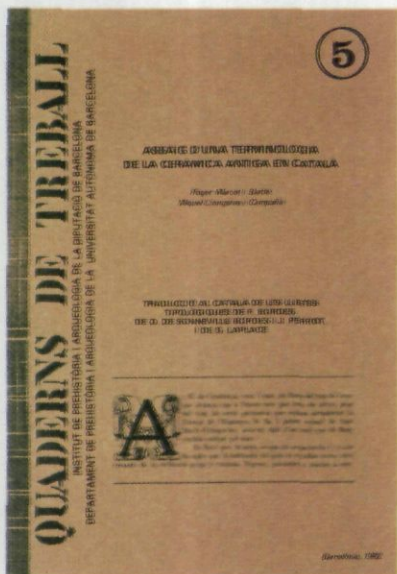
Una realització important del **Museu Arqueològic**, que de cap de les maneres caldria deixar d'esmentar, fou la de la creació dels anomenats «Cursos d'Empúries», fundats pels professors Pericot i Almagro, l'any 1947, els quals serviren per aplegar a la vella ciutat greco-romana la majoria d'investigadors espanyols i estrangers en una tasca comuna d'excavació i de contrast de noves idees i metodologies.

Cal dir que fou per Empúries, de la mà del malaguanyat professor Nino Lamboglia, que penetraren al nostre país les tècniques de l'excavació estratigràfica, que ell preconitzava, i l'inici de la ceramologia com a ciència indispensable per a la correcta datació dels monuments antics.

Ruïnes ibero-romanes i medievals d'Olerdola (Alt Penedès), prop de Vilafranca. L'església romànica (s. XII) i, a primer terme, l'enorme aljub iberoromà de 365 m³ dotat d'un eficient sistema de filtre (Foto MAB).

Notables sepultures antropomorfes medievals del Pla dels Albats. Són del tipus anomenat freqüentment «olerdolà» per l'indret on foren trobades i la seva forma (Foto Ramon Manent).

Importants programes d'estudi

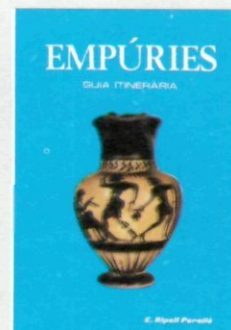
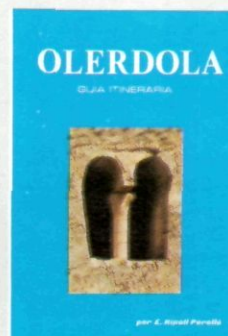
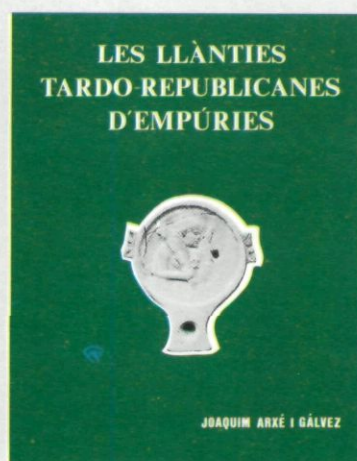
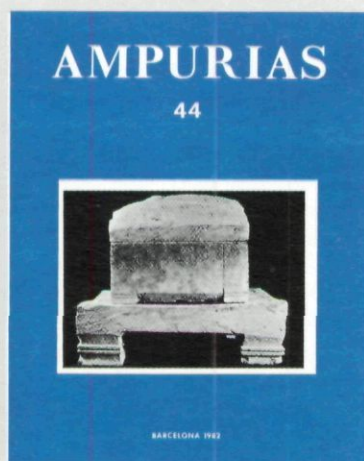
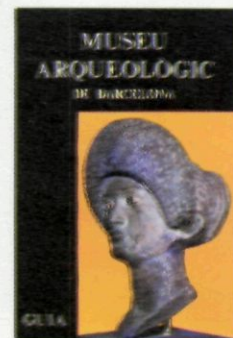
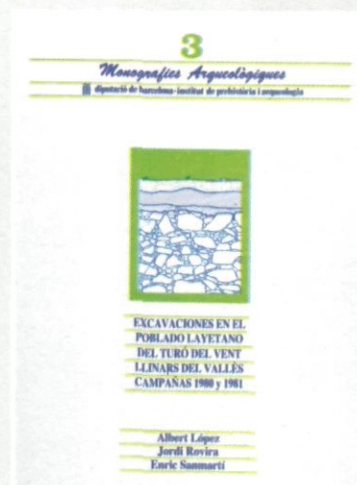
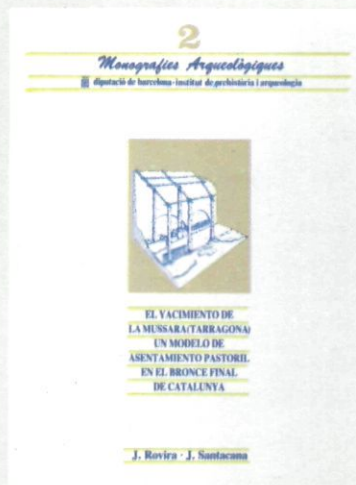
Des del **Museu Arqueològic** es portaren a terme importants programes d'estudi del megalític català, s'investigaren coves d'habitació i sepulcrales i es procedí a una revisió en profunditat del món del bronze final i del primer ferro amb l'excavació i publicació de la important necròpolis d'Agullana a l'Alt Empordà. Tot aquest planter de joves universitaris donà a la llum una sèrie d'importants tesis doctorals, algunes de les quals encara avui són bàsiques per als nostres estudis. Recordem, si més no, la del professor Maluquer de Motes sobre les cultures hallstàtiques, a Catalunya, la del professor Pere de Palol sobre els bronzes hispano-visigòtics d'ús litúrgic o la del professor Tarradell sobre l'Edat del Bronze a la Península Ibèrica.

L'Institut de Prehistòria i Arqueologia

Amb l'arribada de la dècada dels anys seixanta podem dir que de mica en mica s'havia anat pro-

duint la diàspora dels investigadors que hem citat cap a les diferents universitats de l'Estat. Durant els primers anys de la dècada, després d'un intent fallit de fer reviure l'antic Servei d'Investigacions Arqueològiques, es creà l'Institut de Prehistòria i Arqueologia del qual fou primer director el professor Eduard Ripoll, qui també accedí, el 1961, a la direcció del museu, després d'un període durant el qual el professor Almagro era al mateix temps director del museu i catedràtic de Prehistòria a Madrid.

Durant aquests anys i part de la dècada següent els efectius humans del **Museu Arqueològic** quedaren molt minvats... de forma que durant molts anys la investigació únicament quedà assegurada pel mateix director i pels conservadors Ricard Batista i Miquel Llongueres. No fou fins al 1971 que accediren al museu en qualitat de conservadors els llavors joves llicenciats Francesc Martí i Enric Sanmartí, els quals desenvoluparen les seves comeses investigadores en els camps de l'Edat dels Metalls i de la Protohistòria i el món romà, respectivament.

Anys de consolidació

Els anys seixanta i setanta foren els de la consolidació i desenvolupament de la tasca iniciada molt abans seguint les directrius i les línies d'investigació tradicionals del museu. Així, hom continuà els programes d'investigació sobre la cultura megalítica catalana, camp en què destacà Ricard Batista, autor dels fascicles, del Corpus de Megàlits, dedicats a les comarques del Moianès, d'Osona i del Maresme; ensem que Miquel Llongueras, amb l'excavació de la Balma de l'Espluga, de Sant Quirze Safaja, continuava la tasca d'investigació de les cavitats prehistòriques catalanes, en aquest cas neolítica. Francesc Martí treballà a la Cerdanya, al Maestrat i al Marroc, on produí una obra important, el paradigma de la qual podria ser el seu estudi modèlic sobre les destrals de bronze catalanes. Per la seva banda, Enric Sanmartí s'esmerçà en l'estudi del món ibèric català i produí una tesi doctoral destinada a l'anàlisi de la ceràmica campaniana d'Empúries, i així posà les bases per a una nova visió de l'estudi arqueològic de la ciutat romana.

Mentrestant, Eduard Ripoll, director del museu, fou l'ànima d'una sèrie de programes destinats a posar en clar les manifestacions dels arts rupestres quaternari hispànic i llevanti, ensem que iniciava l'excavació important de l'anomenada «Cueva de Ambrosio» a Almeria, extraordinari jaciment paleolític de l'època solutriana, del qual encara no s'ha pas dit la darrera paraula. També desenvolupà una important tasca de promoció de l'arqueologia catalana a Amèrica del Sud, singularment pel que feia referència als camps de la investigació conreats per ell mateix.

Amb l'arribada de la dècada dels anys vuitanta el museu ha conegut uns nous canvis que han afectat tant a la Direcció com a la renovació de personal. L'any 1979 ingressaren en qualitat d'arqueòlegs dos joves investigadors, Jordi Rovira i Alberto López, els quals han desenvolupat una tasca important en els camps de la Prehistòria postpaleolítica i del món romà, respectivament, mentre que l'any 1982, amb la partida del professor Ripoll a Madrid per a fer-se càrrec de la direcció del «Museo Arqueológico Nacional»,

Publicacions científiques i de divulgació del Museu Arqueològic de Barcelona.

«Els mètodes d'excavació, que eren expeditius i sovint brutals i destructors en els primers temps de l'Arqueologia, no han deixat mai de perfeccionar-se. El mètode estratigràfic, après de la Geologia, s'ha refinat amb les aportacions d'altres ciències i ha estat completat amb el de coordenades cartesianes i amb les excavacions en extensió.»

«Les excavacions i recerques incontrolades haurien d'ésser ja inconcebibles perquè, deslligades de tot control, garantia i finalitat científica, no són, en els més freqüents dels casos, més que empobriment i espoliació del patrimoni arqueològic.»

fou nomenat nou director, el conservador Enric Sanmartí, qui ho ha estat fins al febrer de 1984, moment que ha passat a desenvolupar la tasca de cap de la Sots-secció de Museus Arqueolò-

gics —Paleontològic, Excavacions i Investigació de la Diputació de Barcelona.

Nous programes de recerca

En aquests dos anys hom ha iniciat, amb l'ajut del personal investigador del museu, uns nous programes d'investigació que afecten el món de l'Edat del Bronze de les comarques de Ponent, el món ibèric costaner i la primera implantació romana agrícola de les nostres comarques. Semblantment s'ha donat una nova embranzida a les excavacions d'Empúries.

Singularment pel que fa referència a l'àrea del fòrum de la ciutat romana —que acaba de sortir publicat aquest mateix estiu, dos anys després de les excavacions— i a la de la zona d'aparcament del Conjunt Monumental, on hom troba restes interessantíssimes —una necròpolis i edificis romans dels segles II i I a.C.—, fins ara totalment insospitades. Semblantment cal citar l'excavació de Can Garriga, a Bigues, on es posa al descobert el primer campament magdalenianà a l'aire lliure descobert a Catalunya. Actualment assegura la direcció del museu el senyor Jordi Rovira, qui ha continuat promocionant des del seu càrrec les tasques ja iniciades.

Publicacions nombroses i interessants

Aquesta important tasca investigadora de la qual aquí solament podem donar un ràpid esbós, ha anat acompanyada de la publicació científica dels resultats assolits a través dels anuals —revistes «Ampúries» i **Informació Arqueològica**— i de les sèries monogràfiques que edita la Diputació de Barcelona, entre les quals cal assenyalar les **Monografies d'Art Rupestre**, les **Monografies Arqueològiques**, les **Monografies Emporitanes**, els **Corpora de Sepulcres megalítics** i la sèrie **Quaderns de Treball**. D'una manera semblant cal dir que tota aquesta tasca es fa possible mercès a la infraestructura de restauració, conservació, fotografia i dibuix de què gaudeix el **Museu Arqueològic de Barcelona**, sense la qual difícilment podria ser feta.

EXCAVACIONS

Roger Marcet i Barbé

«Avui l'arqueòleg es pot servir de l'Estratigrafia per tal d'excavar correctament, de la Sedimentologia per a interpretar la informació que proporciona el sediment sobre les condicions climàtiques d'un determinat moment, de la Geologia i de la Paleogeografia per a conèixer el suport físic de les ocupacions, de la Paleontologia, per fòssils o restes d'éssers vius, vegetals o animals, que en altre temps acompanyaren una ocupació humano-pollens, carbons, ossaments, cargols, etc...»

Al llarg de la història del **Museu Arqueològic de Barcelona** una de les seves missions, mitjançant l'Institut de Prehistòria i Arqueologia, ha estat la de vetllar pel salvament i salvaguarda del patrimoni arqueològic, i alhora també la de solucionar uns problemes concrets en l'arqueologia catalana.

La programació de les excavacions arqueològiques ha estat adreçada a resoldre els principals problemes que planteja l'estudi de les etapes més antigues de la història de Catalunya.

El nombre de jaciments o indrets excavats al llarg de la seva història són molt nombrosos i davant la impossibilitat d'enumerar-los tots farem menció de les excavacions que s'han dut a terme al llarg de l'any 1984, que han estat en nombre de nou. La cronologia d'aquests jaciments és molt àmplia, i van des del Paleolític Superior (15.000-11.000 a.C.) fins a les excavacions de les ruïnes d'Empúries.

Jaciments prehistòrics

Dins l'etapa enomenada Prehistòria tenim: **Can Garriga** (Bigues), que és un campament a l'aire lliure de caçadors del Paleolític Superior situable entre el 15.000 i el 11.000 a.C., allí han aparegut fogars i indrets de talla de sílex. La **Bòbila Madurell** (Sant Quirze del Vallès) és un jaciment important com a exemple d'un assentament del Neolític mitjà, datable entre el 3.500 i el 2.500 a.C., que ha permès de conèixer fossats i estructures relacionades a un assentament a l'aire lliure, i relacionats a la pròxima necròpolis de la mateixa època, la qual és considerada com la més important de Catalunya. **Can Soldevila** (Santa Perpètua de Mogoda), jaciment d'una àmplia cronologia que va des del 4.500 a.C. fins al segle XII de la nostra era, on han sortit, al llarg de les diferents campanyes, un nombre important d'estructures relacionades a un assentament d'habitació com fons de cabanes i sitges, i també relacionades amb una necròpolis amb enterraments en fossa. Aquest jaciment és important com a exemple de perduració cronològica quasi bé ininterrompuda en un ma-

teix indret. La **Balma de la Sargantana** (Oliola), jaciment sepulcral datable entre el Calcolític i el Bronze Antic (2.300-1.600 a.C.) que ens mostra un interessant sistema d'utilització d'un abríc per a finalitats sepulcral, on juntament amb les restes òssies apareix un ric i abundant material arqueològic. El **Tossal de Solibernat** (Torres de Segre) ens mostra una evolució protourbana de l'Edat del Bronze, situable al llarg de l'any 1000, i una implantació final al cim del tossal d'època àrab.

Jaciments protohistòrics

L'etapa enomenada Protohistòria és representada per la **Penya del Moro** (Sant Just Desvern), petit assentament dels primers ibers, datable entre el 550 i el 300 a.C.; un altre jaciment ibèric és el **Turó del Montgròs** (El Brull), indret fortificat que fou utilitzat per una població dispersa, la qual es refugiava a l'interior en temps de perill.

«De les mútues relacions entre el suport geològic, els animals, els vegetals i l'home amb la seva cultura en resultà un equilibri inestable que la Paleoeconomia intenta de comprendre. La Paleoeconomia intenta de explicar les tècniques de subsistència i els modes de producció.»

«La Física i la Química han desenvolupat mètodes, alguns ja llargament utilitzats, com el del Carboni 14, i d'altres que es van posant a prova, que són essencials per a poder datar les ocupacions més antigues, per a les quals no tenim suport històric.»

«Avui en dia l'Arqueologia és participació, treball en equip i diàleg. I enlloc això no és tan imprescindible com en el treball de camp. Els jaciments arqueològics no només contenen artefactes o notables monuments. Són el que queda d'una o diverses ocupacions del passat, i les restes que contenen s'hi relacionen d'una manera subtil.»

Narcís Soler, presentació de l'exposició L'ARQUEOLOGIA A CATALUNYA, AVUI. Generalitat de Catalunya (Fotos MAB).

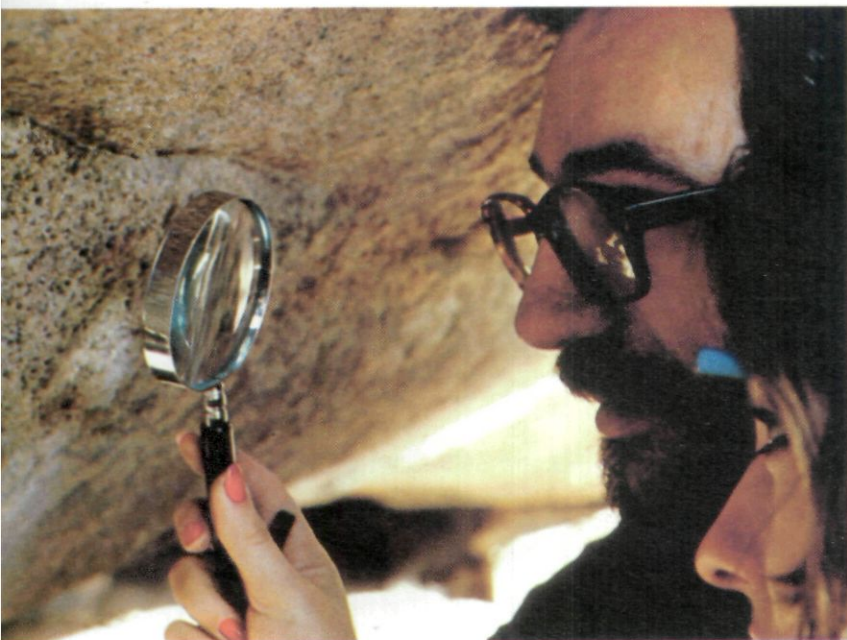

Conjunts monumentals

Finalment els dos conjunts monumentals, d'**O-lèrdola** (Sant Miquel d'O-lèrdola) i **Empúries** (L'Es-cala). El primer d'ells és un conjunt emmurallat del segle II a.C. i que en el seu interior hi ha nombroses restes medievals, i es destaca l'esglé-sia del segle X de Sant Miquel d'O-lèrdola. Les últimes excavacions han permès d'esbrinar un assentament molt més antic amb material que va des del Neolític antic fins a un Bronze final. Empú-ries, monument greco-romà, conegut en gran manera gràcies als setanta-sis anys d'exca-vacions realitzades en aquest jaciment. Actualment la investigació se centra a resoldre problemes puntuals, com ara són els assentaments fora muralla.

Sentit de les excavacions actuals

Aquestes excavacions demostren l'esperit in-vestigador del museu i van encaminades a resol-dre problemes molt concrets tant de tipus crono-lògic com de tipus de diferències d'assentament, ja que, últimament, la recerca se centra majorità-riament a resoldre els problemes que comporten els assentaments a l'aire lliure, en contraposició, potser, a altres èpoques, que se centrava molt més en problemes relacionats amb els assenta-ments en cova.

LES DARRERES EXCAVACIONS A EMPÚRIES:

UN EXEMPLE DE POLÍTICA CULTURAL

Enric Sanmartí-Grego

QUAN el 23 de març de l'any 1908, quatre dies després de l'arribada d'Emili Gandia a l'Escala, començaren les excavacions d'Empúries, poc podia imaginar ningú, ni tant sols els seus promotors més actius, que aquells primers modestos treballs donarien lloc a la magnífica realitat del que avui és el Conjunt Monumental.

D'altra banda, 77 anys d'excavacions pràcticament ininterrompudes és quelcom que podem qualificar d'extraordinari, sobretot en un país com el nostre on difícilment les obres col·lectives arriben a quallar i a esdevenir institucionals.

No obstant això, i davant de la tendència a una certa idealització del passat, nascuda al recer de l'admiració que produeix la constatació d'una obra que ja dura tres quarts de segle, cal que no caiguem en el cofoïsm i que sapiguem separar allò que és bo i digne d'admiració del que revela una certa manca de capacitat de gestió científica per part dels investigadors que han desfilat pel solar emporità.

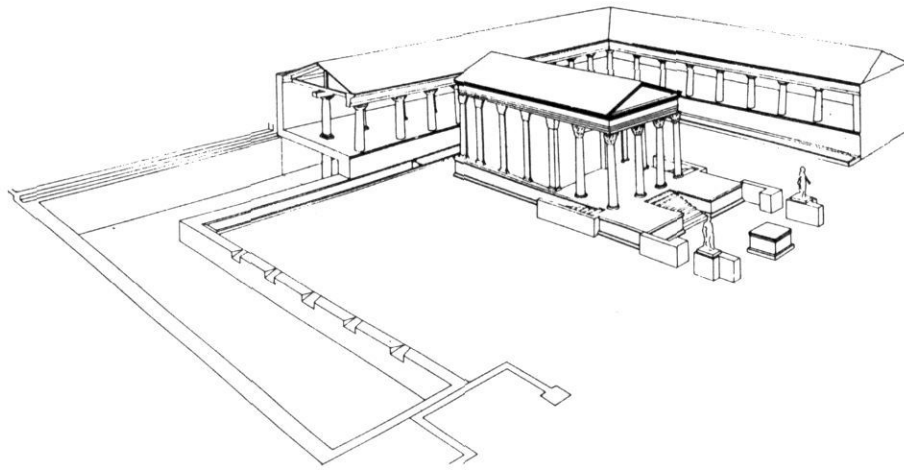
Perquè, ¿justifiquen aquests 75 anys d'excavacions el que Empúries hagi esdevingut un centre molt importants d'atracció turística; el que estigui dotat d'una important infraestructura tècnica i el que amb els anys s'hagi anat convertint —gràcies a les plantacions d'arbres i jardins— en un lloc deliciós des d'on es contempla un dels paisatges més bells del Mediterrani?

Nosaltres pensem que no i que per arribar a gaudir d'un grau elevat de satisfacció a l'hora de fer balanç de l'obra feta caldria que avui, a les acaballes de l'any 1984, estiguessim ja en possessió d'un cos de coneixements òptim sobre la ciutat i la seva història interpretada a través de l'arqueologia, resultat que, siguem-ne conscients, estem encara molt lluny d'haver aconseguit, i no es la nostra intenció la de cansar al lector enumerant les nostres mancances, però si que pensem que es bo que hom sàpiga que, després de 75 anys d'excavacions encaran estem mancats d'una síntesi de la fase més recent del que fou la Neapolis d'època romana excavada per Emili

Gandia entre els anys 1908 i 1939, que sabem ben poca cosa del que foren les fases gregues d'aquest mateix lloc des del seu moment fundacional fins l'arribada dels romans i que de la ciutat romana els nostres coneixements, llevat de l'àrea del fòrum, encara són extremadament minsos. I, evidentment, és en els aspectes científics on caldria haver insistit més al llarg dels anys deixant una mica de banda altres aspectes de la gestió que, per bé que necessaris, haurien hagut, de cap de les maneres, d'haver esdevingut prioritaris.

Les causes d'aquest estat de coses són múltiples, però en bona part cal atribuir-les a la precarietat en què s'ha mogut l'arqueologia catalana des del final de la guerra civil ençà. Efectivament, perduda amb la desfeta tota possibilitat d'endegar una política cultural, unitària i pròpia, Catalunya veié com la seva arqueologia quedava esmicolada i deslligada de qualsevol plantejament de recerca seriós generat des del País mateix, quedant les, diguem-ne iniciatives, atomitzades, depenents d'institucions diverses, totes elles, això sí, subordinades al poder central, i, algunes vegades, en mans de persones, vingudes de fora o autòctones, manta vegada més abocades al lluïment circumstancial i a la promoció personal, que no pas a l'interés per l'avenç de les activitats científiques i per la seva projecció social.

Perspectiva del temple republicà del fòrum d'Empúries amb les modificacions efectuades al seu tèmenos durant l'època pre-augustal.

Una vegada excavada, interpretada i publicada l'àrea del fòrum, amb la qual cosa s'aconseguí tenir una idea molt aproximada de l'evolució històrica de la ciutat romana, hom ha esmerçat els esforços durant els anys 1983 i 1984 a aconseguir, a través d'unes excavacions més complicades i costoses que les del fòrum, explicar les àrees d'habitació situades extramurs de la Neàpolis, a l'esplanada on es troba situat l'aparcament d'automovils del Conjunt Monumental. Aquest sector, on s'hi començà a excavar l'any 1979, fou explorat perquè es partia de la hipòtesi de treball de que aquí hi havia moltes probabilitats que hi hagués estat situat el nucli indígena del qual en tenim referències literàries a Estrabó i Tit Livi. De moment no es possible afirmar l'existència del nucli indígena en aquest sector. En canvi hom hi ha documentat, per ara, la presència d'una necròpolis dels segles IV i III a.C., la de part d'un imponent edifici que fou començat a edificar a finals del segle III —inici del II i que durà fins les darreries d'aquest segle, la d'una sèrie de forns metal·lúrgics de la primera meitat del segle I bastits damunt de l'edifici anterior un cop desmuntat per a aprofitar les pedres amb que fou construït, i, finalment, la d'una implantació romana imperial que començà a l'època d'August i durà fins la dels flavis. Es per ara encara prematur el poder explicar de forma satisfactòria l'ús de l'edifici fins que no estigui totalment explorat, la qual cosa probablement s'esdevindrà amb la propera campanya de l'any 1985. Amb tot, l'haver posat de manifest l'existència d'una àrea dedicada a les activitats artesanals és molt prometedor per quant aquest fet permetrà explicar aspectes importants sobre l'economia del segle I a.C., just al moment que començà l'existència del nucli romà republicà d'Empúries. Hom pensa que en un futur no gaire llunyà podrem també tenir interpretada i publicada aquesta important àrea, fins fa molt poc inèdita, del Conjunt Monumental.

Aquests són, per ara, els resultats assolits fins el moment present dins dels programes iniciats a partir de l'any 1982. Nogensmenys, cal dir també que a mig termini hi ha prevista l'exploració en profunditat d'un sector, al nord-est, de l'àrea de la Neàpolis, amb la finalitat de posar al descobert

les fases arcaica, clàssica i hel·lenística d'aquest sector. Aquesta excavació permetrà de poder posar en evidència l'evolució històrica de la ciutat grega, així com la seva arquitectura i urbanística, les quals com deiem més amunt, encara són una autèntica incògnita.

Un aspecte del que no volem deixar de fer esment fa referència al problema que plantegen les excavacions modernes les quals demanen la publicació exhaustiva, d'una forma o d'una altra, dels materials obtinguts. Davant el problema que planteja aquesta necessitat ineludible de donar a conèixer el que s'obté a les excavacions, hom ha promocionat l'elaboració de tesis doctorals, tesis de llicenciatura i altres treballs per part dels post-graduats, estudiants de segon cicle i investigadors en general, que col·laboren en les excavacions. Actualment estan en curs de realització una tesi doctoral sobre el comerç grec emporità i unes quantes tesis sobre diferents aspectes de la ceramologia emporitana, així com un important treball sobre les monedes trobades fins ara a l'excavació del Parking.

BIBLIOGRAFIA RECENT

- ENRIC SANMARTÍ-GREGO, *Les influences méditerranéennes au nord-est de la Catalogne a l'époque archaïque et la réponse indigène*, a *La Parola del Passato*, CCIV-CCVII, 1982, pàgs. 281-303.
- JOSEP BARBERÀ i EULÀLIA MORRAL, *La porta sud de la muralla de la ciutat romana d'Empúries*. (Campanyes 1972-1975), a *Ampúries*, 44, 1982, pàgs. 133-145.
- JORDI ROVIRA i PORT, ENRIC SANMARTÍ i GREGO, *Els orígens de l'Empúries precolonial i colonial*, a *Informació Arqueològica*, 40 gener/juny 1983, pàgs. 95-110.
- JAVIER AQUILUÉ ABADÍAS, RICARDO MAR MEDINA, JOSEP M. NOLLA i BRUFAU, JOAQUÍN RUIZ DE ARBULO BAYONA, ENRIC SANMARTÍ-GREGO, *El Fòrum romà d'Empúries (Excavacions de l'any 1982)*. Una aproximació arqueològica al procés històric de la romanització al nord-est de la Península Ibèrica, a *Monografies Emporitanes VI*, Barcelona, 1984.

L'EMPÚRIES QUOTIDIANA

J. M. Nolla i Brufau

D'ENÇÀ dels anys seixanta, coincidint amb l'elevació del nivell de vida del país, amb la possibilitat de traslladar-se d'un lloc a un altre amb certa comoditat, començà a créixer de manera continuada l'índex de visitants del conjunt monumental emporità. Durant aquells primers anys, i al llarg de bona part de la dècada dels setanta, el volum de visites que augmentava en progressió geomètrica, quedava concentrat sobretot al llarg dels mesos d'estiu, juliol i agost especialment, de fet des de Setmana Santa a mitjan setembre. Al llarg d'aquests anys, en què el nombre de visitants passa d'uns pocs milers a prop de 190.000, l'any 1973, el retrat-robot d'un d'aquest espectadors (visitants?) varia ben poc: un turista preferentment estranger que aprofita la proximitat del jaciment arqueològic al seu lloc d'estiueig per a fer-hi un recorregut, coincidint quasi sempre amb els dies menys favorables per a fer altres activitats més lúdiques o com a complement cultural de les seves vacances. És un visitant amb un nivell cultural molt variable que s'entreté si fa no fa al museu i que passeja per les ruïnes gaudint més que de cap altra cosa de la bellesa de l'indret, de la tranquil·litat i d'uns quants elements prou espectaculars del conjunt monumental (muralls, mosaics...). Durant la resta de l'any les visites són molt poc freqüents llevat d'alguns dies de festa molt concrets.

A les darreries dels anys setanta, i especialment a partir de la dècada present, s'ha produït un canvi substancial i d'enorme importància pel jaciment a tot nivell: l'arribada d'un visitant nou que fa servir els mesos menys turístics per a venir a Empúries. Efectivament, com a resultat d'unes modes, d'uns nous corrents pedagògics i d'un augment del nivell cultural i de vida, sovint les escoles, instituts i altres centres d'ensenyament, com a complement de les explicacions fetes al llarg del curs organitzen excursions culturals a llocs molt concrets i en funció, tant de les prioritats pedagògiques com de la possibilitat real de poder o no visitar un indret determinat. Per les seves característiques quasi úniques, Empúries esdevé el parc arqueològic més visitat de Catalunya.

Un allau tan específic de visitants que es concentra al llarg del curs escolar però preferentment tal com han pogut determinar un estudi realitzats aquests darrers anys en funció d'aquest fet concret, de Setmana Santa i sobretot durant els mesos de maig i juny, agafà de sorpresa aquesta institució i cal dir que encara no s'ha trobat una sortida a la crisi encetada amb aquest canvi tan sobtat des de tots els punts de vista. En efecte, pensem que el profit de la visita és moltes vegades mínim o insuficient en part per manca d'una adequació del recorregut i del museu a les noves necessitats i, per altra, a una manca de preparació de l'excursió cultural per part de mestres o ensenyants.

Les possibilitats de fer excavacions permanents, seminaris molt concrets, cursets d'ampliació, taules rodones, congressos i simposis hi és ben present i cal dir que, si bé sense una continuïtat desitjable, algunes d'aquelles possibilitats ja han estat provades amb un rendiment més que encoratjador, afavorides, sens dubte, per l'existència d'una infraestructura i d'unes característiques que en pocs llocs més és possible de trobar.

Cal un esforç decidit per part de tots per intentar, per una banda, fer que la visita al conjunt monumental emporità esdevingui un autèntic complement als ensenyaments teòrics per a milers i milers d'alumnes que visiten cada any aquest indret, tasca no gens fàcil però que és possible tirar endavant, i per l'altra, treure un rendiment científic molt més alt d'un jaciment únic al nostre país.

Les possibilitats de solucionar aquests dos problemes, ben distints però igualment greus, que ara per ara té plantejat el conjunt emporità, passen per una voluntat comuna i decidida. Tant de bo d'aquí uns quants anys, quan hom torni a fer repàs dels problemes immediats del jaciment, aquests siguin ben distints, cosa que voldrà dir que els que avui mateix ens preocupen s'havien resolt oportunament.

CONSERVACIÓ I RESTAURACIÓ

ELS LABORATORIS DEL MUSEU

Eduard Porta i Ferrés i
Jaume Mayas i Prim

UN dia o altre tots hem de morir, com també els objectes de les col·leccions dels museus. Més aviat o més tard acabaran destruïts per un conjunt de factors, majorment climàtics que actuen constantment i els destrueixen. També hem d'atribuir la part de destrucció que li correspon, i que moltes vegades no és poca, al vandalisme o acció de l'home qui, algunes vegades per descuit o negligència, i la major part per odi o desconeixement, provoca la degradació de molts objectes museístics importants.

No tots els objectes són fets amb materials que tenen la mateixa capacitat de suport enfront de les agressions climàtiques (humitat, llum, contaminació i temperatura), sinó que hi ha un grup particular, els realitzats amb els anomenats materials orgànics, que són més fràgils i sensibles que els fets amb un altre tipus de materials, els anomenats inorgànics. És d'aquest darrer grup el que constitueix la majoria dels objectes de les col·leccions arqueològiques. Els materials arqueològics han hagut de suportar, a més d'unes condicions d'enterrament, que sempre són dures ja

que hi ha factors addicionals que poden resultar extremadament danyosos com l'aigua de pluja, terres àcides o bàsiques, sals solubles i insolubles, incrustacions, flora i fauna, la pressió atribuïble al pes dels estrats de terreny acumulats al damunt.

Totes aquestes circumstàncies comporten que els objectes arqueològics, o no arribin a nosaltres ja que han estat prèviament destruïts per condicions adverses d'enterrament, o quan hi arriben ho facin en un estat de descomposició i deteriorament tan gran que la seva restauració sigui un procés lent i difícil, i en molts de casos sense una seguretat de reeiximent total. A tot això s'ha d'afegir un factor sovint desconegut per la majoria del públic: l'equilibri que tota peça arqueològica ha d'aconseguir amb l'ambient que l'envolta per a trobar la seva estabilització. Aquest equilibri es trenca en el moment del descobriment i s'ha de restablir en el mínim de temps possible, a través dels treballs de conservació, si no volem que l'objecte resulti greument perjudicat en la seva integritat.

Vas d'argent abans de la seva restauració i un cop restaurat pels experts del servei del Museu Arqueològic de Barcelona (Foto MAB).

DEGUT a la tipologia de materials, dels quals hem parlat anteriorment, i que obliga que, en funció d'ells, s'hagi desenvolupat una sèrie diferencial de tècniques i mètodes, els laboratoris de restauració s'han dividit per tradició en dos grans grups, els artístics i els arqueològics. Com és lògic existeixen una sèrie de materials que no pertanyen a cap d'ambdós grups, com són ara els mobles, les peces etnològiques, etc., les quals són atribuïdes al laboratori que més s'assembla a la seva especialitat.

Els laboratoris de restauració d'arqueologia —ens ajustarem únicament als centres oficials— en aquets moments a Catalunya són dos: el que depèn del Museu Arqueològic de Barcelona, el més antic, i millor dotat de tècniques, personals i materials, i el del Museu Arqueològic de Tarragona. El laboratori de restauració del Museu Arqueològic de Barcelona prové d'un taller d'aficionats amb què comptava a la dècada dels anys vint el Servei d'Excavacions Arqueològiques, i estava situat al pis més alt de les actuals construccions que envolten el Pati dels Tarongers, al Palau de la Generalitat. Quan es va inaugurar, l'any 1935, el Museu Arqueològic, el seu taller de restauració ja funcionava des de l'any anterior, i ho ha vingut fent sense interrupció des d'aquesta data. Volem fer aquí una diferenciació o puntualització per tal de dissipar malentesos, i és d'aclarir la diferència existent entre un laboratori de restauració i un taller d'enganxar ceràmica.

Al laboratori de restauració hi ha un bon nombre de tècniques enfocades als treballs de tractament, no solament de ceràmiques sinó de metalls, pedra, ossos, vori, vidre i fusta. En ell, fins i tot quan es tracta ceràmica, no es limiten a una labor de reconstrucció, si fa no fa exacta, sinó que es procedeix a uns tractaments de les pastes per a eliminar les impureses i sals que es podien haver incorporat durant el període d'enterrament, a unes consolidacions d'aquelles pastes degradades, a unes eliminacions de les taques provinents de les oxidacions de ferros o altres materials i, en general, a uns tractaments del conjunt del material.

El laboratori de restauració del M.A.B.

Aquest laboratori és actualment el més ben preparat quan a nivell de personal i també de les tècniques i materials amb què compta. Una prova d'aquesta afirmació és el gran nombre no només de consultes que es reben sobre com efectuar determinades restauracions, sinó de les restauracions fetes d'objectes importants d'altres museus, tals com les darreres intervencions dels bronzes romano-ibèrics de Botorrita, de la província de Saragossa.

Compta a més amb el suport d'un modern laboratori de química pels estudiosos tant de materials antics com per a la comprovació dels materials aplicables a la restauració, ja siguin consolidants, enganxaments...

Peça de vidre, abans i després de la seva restauració al Laboratori del Museu (Foto MAB).

Sàtir de marbre (Foto MAB).

Vas ibèric trobat a bocins i un cop restaurat (Foto MAB).

Les principals seccions amb què compta són la restauració de ceràmica, mosaics, vidre, i una secció molt important de reproduccions que utilitza els materials més actuals, tals com silicones, polièsters, epòxids.

Han estat in comptables les actuacions dels especialistes del laboratori en el camp de la conservació d'objectes arqueològics. Entre ells podem citar: l'Esculapi d'Empúries, els mosaics d'Ifigènia, vidres funeraris, àmfores, dòlmens, monedes de tots els metalls, maquetes realitzades moltes d'elles per un dels millors maquetistes que hi ha hagut, Pere Sunyer. També s'ha dut a terme la neteja i consolidació del Sant Jordi de bronze de la font del Pati dels Tarongers del Palau de la Generalitat, el dessalatge, neteja i consolidació de les escultures de pedra del monument del doctor Robert, l'arrencament, consolidació i reinstal·lació del mosaic de l'altar major del Monestir de Ripoll...

GABINET ARTÍSTIC

Antoni Bregante i Ribas

PARAL·LELAMENT a la creació del **Museu Arqueològic**, l'any 1935, es va crear un Gabinet Artístic dedicat quasi exclusivament al dibuix tècnic per a la seva aplicació al camp de l'arqueologia i la museografia. En el transcurs dels anys i fins a l'actualitat s'han anat completant i modernitzant les seves instal·lacions quan a infraestructura i també amb la incorporació de noves tècniques artístiques, a les ja usades, que han donat com a fruit més destacat el relacionat amb l'estudi i reproducció de l'Art Rupestre. Mitjançant aquestes noves tècniques es poden reproduir fidelment les pintures rupestres originals. Una bona mostra d'això són les reproduccions de l'Abric de la Vacada de Santolea, Terol i l'Abric de la Gasulla, Castelló, etc., existents al museu i resultat de les investigacions del professor Eduard Ripoll.

Les activitats més destacades d'aquest Gabinet són les relacionades amb les diverses seccions del museu. Cal esmentar la col·laboració amb

totes les publicacions de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia, amb la part de disseny gràfic de les portades, dibuix de peces, muntatge, planimetria i seccions de les excavacions, etc. També es col·labora directament al muntatge de les exposicions del museu i, finalment, es realitzen tota mena de col·laboracions artístiques.

Diverses realitzacions del Gabinet Artístic, en les quals és emprada una tècnica de reproducció summent depurada i meticulosa (Pintures d'A. Bregante).

BIBLIOTECA

Imma Albó i Vidal
Maria Petrus i Pons

LA Biblioteca de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de Barcelona, va néixer l'any 1935 com a conseqüència de la instal·lació a l'edifici del museu, del Seminari de Prehistòria de la Universitat Autònoma de Catalunya amb la seva biblioteca, i de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria a més del fons d'arqueologia de l'antiga Biblioteca de la Junta de Museus, i arran de la vinculació ja existent des dels seus orígens, el 1915, d'aquests centres amb el Servei d'Excavacions i Arqueologia de la Mancomunitat de Catalunya.

La Biblioteca s'instal·là al primer pis del museu a sobre de les sales que comprenen les col·leccions d'antiguitats procedents d'Empúries, i constava d'una sola sala amb armaris de cinc lleixes, una taula de lectura i tres finestres grans que donen, com avui, als jardins del parc de Montjuïc.

Molt important fou la tasca de catalogació dels fons ja existents i de les obres ingressades per autors i matèries, essent molt crescut el nombre de fullets que s'ordenà i classificà ja aleshores. Malauradament tot aquest treball començat durant els primers anys es veié truncat bruscament per la guerra civil i deixaren de rebre's bona quantitat de llibres i s'interromperen sèries de nombroses revistes rebudes de l'estranger i del país.

La Biblioteca fou dividida en diverses seccions corresponents als interessos científics d'aquest centre. Aquests foren: Obres generals, Prehistòria general, Prehistòria de la Península Ibèrica, Antic Orient, Antiguitat Clàssica, Etnologia, Diccionaris i Col·leccions, Congressos, Homenatges i Revistes.

Noves matèries han entrat a formar part de les seccions diverses ja existents, tals com les del Laboratori d'Antropologia, les del Laboratori Físico-Químic, el de Geologia i Museus, a més de la Secció de Revistes i Cartes Geogràfiques. Totes aquestes seccions noves han fet modificar la col·locació dels llibres i ha calgut ampliar els armaris i situar-ne d'altres a noves dependències de la casa, per insuficiència d'emmagatzematge.

L'ampliació de totes aquestes seccions ha obligat actualment a una revisió de tot el seu fons, i s'ha procedit a un etiquetatge topogràfic de cap i de nou de tots els volums, tot revisant-ne la classificació per matèries, corregint o modificant fitxa per fitxa totes les signatures anotades en llapis, que formen part dels diversos catàlegs, i separant de cada prestatge els fullets, llibres antics i duplicats que passen a formar cossos a part de la biblioteca o com en el cas dels duplicats a d'altres biblioteques com la d'Empúries.

Una funció molt important que desenvolupa la Biblioteca és la que cobreix les dues vessants que podríem anomenar tècnica i popular. La vessant tècnica ofereix l'intercanvi de les revistes que publica el museu, amb publicacions de tot el món, i aquest fet permet la subscripció a publicacions periòdiques diverses de molts països, són molt destacades les que es reben dels països de l'Est, amb les llengües dels països que configuren les diverses nacions de repúbliques socialistes soviètiques.

També son igualment importants les que procedeixen dels EE.UU. i no cal dir les de totes les nacions i estats d'Europa, i, sobretot, de França.

Podem dir que rebem intercanvi d'unes 450 revistes, repartides entre una cinquantena de països d'arreu del món.

La vessant popular ofereix els serveis de difusió de coneixements mitjançant la publicació de guies, conferències, cursets, xerrades i assistència a congressos i simposis.

Totes aquestes activitats fan que la Biblioteca de l'Institut sigui una de les més importants en la seva especialitat de la Península Ibèrica i figuri en quart lloc de les europees. Avui, el nombre d'obres registrades és de 27.000 volums, i d'un miler de títols de revistes. Amb exactitud podem dir, doncs, que la Biblioteca sobrepassa els 40.000 volums. A les col·leccions de revistes i llibres destaquen sèries d'un valor extraordinari, amb un segle o més d'antiguitat. Sobresurten entre elles

Aquesta fotografia insòlita ens mostra l'acte d'examinar una bibliotecària del Museu, acte del qual és testimoni el poeta Salvador Espriu, assegut al sofà de la dreta. A la presidència, d'esquerra a dreta, el Dr. Castillo, el Dr. Amorós, el Dr. Bosch i Gimpera, el Dr. Lluís Pericot i un altre poeta, Carles Riba. Darrera la senyoreta Mercè Muntañola, els senyors Corominas, Gudiol i Serra Ràfols i, dret, el Dr. Ibars (Foto MAB).

els volums de Francesco PIRANESI, Enrique y Luis SIRET, HAMILTON, Josef ORTIZ, Bernard de MONTFAUCON, o les publicacions que com el CORPUS VASORUM ANTIQVORVM, o el CORPUS INSCRIPTIONVM LATINARVM, ens relacionen estretament amb la ciència internacional.

Pel que fa referència a la catalogació, es preveu la realització d'un catàleg d'índexs de títols de revistes, i la coordinació d'aquesta Biblioteca amb totes les altres biblioteques de museus i d'arqueologia de Catalunya i de la península, procurant en tot moment relacionar-la i coordinar-la també en el context dels Països Catalans i la Mediterrània occidental, en què la tasca i objectius d'aquest museu hi són immersos. Aquest és un procés, per altra banda, que ja s'ha iniciat i experimenten d'uns anys ençà les biblioteques d'aquesta ciutat.

Aquesta Biblioteca està bàsicament al servei del personal tècnic i investigador, i de tots els estudiosos, tant d'aquí com de fora, que es dedi-

quen a l'estudi de la humanitat primitiva i a l'antiquitat clàssica. Cada dia és més gran el nombre de lectors, degut particularment a l'augment d'estudiants de les dues Universitats, Central i Autònoma de Bellaterra, i a l'increment de llibres i revistes de la Biblioteca.

A més d'aquest públic estudiantil, hi ha totes d'altres visites d'investigadors nacionals i estrangers que vénen a consultar els nostres fons.

Ha estat també actiu l'intercanvi i la confrontació d'investigacions que es realitzen en el camp de les darreres descobertes arqueològiques i que animen consegüentment les discussions i consultes de llibres entre els lectors de la Biblioteca, i que desperten i acreixen les demandes de llibres i l'interès per la investigació, i també ha estat freqüent la presència d'universitaris estrangers a qui hem possibilitat la consulta dels nostres fons i la relació no tan sols amb els nostres arqueòlegs, sinó també amb els de fora, i amb altres investigadors de les mateixes matèries.

LABORATORI DE PALEOANTROPOLOGIA I PALEOPATOLOGIA

Domènec Campillo i Valero

L'ANY 1968, a càrrec del Dr. Domènec Campillo, va començar a funcionar amb caràcter provisional un laboratori paleoantropològic, dedicat a l'estudi de les restes humanes procedents de les excavacions que realitzaven els arqueòlegs del museu.

L'any 1971 va ésser inaugurat l'actual Laboratori de Paleoantropologia i Paleopatologia que es troba a l'àrea destinada pel conjunt de laboratoris on es desenvolupen els treballs de restauració, les tècniques físico-químiques, la fotografia, etc.

Consta d'uns acurats medis instrumentals per a l'aplicació de totes les tècniques antropomètriques bàsiques i d'altres complementàries. Un seguit de taulells adossats a les parets permeten que hi puguin treballar còmodament quatre o cinc persones, hi ha una pica per a la neteja dels ossos, una taula de despatx i els arxius que completen l'utilatge.

En iniciar-se el seu funcionament, els treballs es limitaven a l'estudi del material procedent del museu mateix, però, de mica en mica, van anar admetent materials procedents d'institucions d'arreu de Catalunya i d'altres llocs de l'Estat. L'admissió de material nou es va incrementar en l'estudi paleopatològic de les restes humanes, car nombrós material, l'estudi del qual s'havia fet en altres centres, era remès al laboratori per a la recerca paleopatològica.

A partir de l'any 1972, mitjançant un acord amb la Universitat Autònoma de Barcelona, començaren a donar-se classes de paleoantropologia, essent nombrosos els estudiants que han gaudit del laboratori en llur tasca universitària.

Alguns alumnes han col·laborat amb les feines de recerca i fins l'han continuada després de llur llicenciatura. També han realitzat pràctiques alguns llicenciats que aspiraven al «Cuerpo de Conservadores de Museos», uns vint, aproximadament.

En l'actualitat, el treball desborda les possibilitats del laboratori, tant pel que fa referència al personal com a l'utilatge.

Hom preveu que amb l'adquisició d'un aparell de raigs X es podran fer estudis esquelètics en sèrie. Quant a noves tècniques es vol procedir a la determinació de grups sanguinis i d'estructures microscòpiques.

Entre el material docent de què disposa el laboratori hi ha una sèrie molt completa d'homínids fòssils i altres primats.

Fruit d'aquests setze anys de treball, ha estat la publicació de nombrosos articles, tres llibres, col·laboracions en altres llibres, conferències, participació en cursets, congressos i exposicions antropològiques, especialment en l'organització de l'exposició «Darwin 100 anys».

La labor antropològica d'ara del laboratori és reconeguda arreu i quant a la paleopatològica és l'únic centre existent al Principat, reconegut a l'estranger i potser l'únic que com a tal funciona a l'Estat espanyol.

RESERVA Roger Marcet i Barbé

ALS magatzems del museu o sala de reserva es conserva, bàsicament, el material provinent de les excavacions que realitza l'Institut de Prehistòria i Arqueologia. El procés d'entrada d'un objecte a aquestes dependències és llarga i acurada, un cop finalitzada l'excavació, es porta el material a una zona de recepció, en aquest lloc es netejarà, s'hi donarà una sigla i es classificarà el material. Un cop classificat, i aquell que ho necessiti anirà al taller de restauració i conservació, i un altre a la zona d'investigació per tal de ser dibuixat i estudiat. Ja fets aquests requisits, el material és encapçat i separat per diferents criteris de classificació com estrats, quadrícula, formes, sense forma, material museístic d'exposició, de divulgació o d'educació, etc., anirà definitivament als magatzems. Prèviament a l'entrada s'haurà inventariat i feta l'alta al registre general del museu.

ACTIVITATS DE DIVULGACIÓ

M. Teresa Roca i Bartoló

DES de la seva creació, el **Museu Arqueològic** realitza, al llarg de l'any, una sèrie d'actes culturals relacionats amb l'alta investigació i divulgació dels estudis i treballs arqueològics dels seus propis investigadors i prestigiosos professors nacionals i estrangers. Aquests actes es realitzen de manera que tinguin una àmplia projecció, es a dir, que no es moguin en cercles reduïts de professionals sinó que també arribin a totes aquelles persones interessades o els estudiosos de l'arqueologia.

Per tot això, el programa és molt heterogeni. Comprèn cursos d'especialització, simposis, cicles de conferències, exposicions, sessions de cinema, excursions amb visites comentades, etc.

A la Sala d'Exposicions temporals del museu ha estat exposada una «Mostra de les excavacions de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia», i durant tot aquest any l'exposició itinerant «L'Arqueologia i la nostra Història», inaugurada el passat any 1983, s'ha exposat a Terrassa, Vila-real, Vilafranca del Penedès, Sant Feliu de Llobregat i Calella.

«Darwin, 100 anys», exposició també itinerant, inaugurada l'any 1983, s'ha exposat a les poblacions de Calella, Sant Feliu de Llobregat, Molins de Rei, Vilanova del Camí i Santa Coloma de Cervelló.

Cal remarcar les activitats de l'Associació d'Amics del Museu, i també les de la Societat Catalana d'Arqueologia integrada dins l'Institut de Prehistòria i Arqueologia fundat pel Dr. Eduard Ripoll i Perelló.

ARXIUS

Lluïsa Vilaseca i Borràs

CAL esmentar els arxius d'inventari de materials, fotogràfic i de l'història del Centre.

L'arxiu-inventari és l'àrea on es recull la informació útil per explicar de manera científico-cultural l'objecte i el context en que s'engloba, perpetuant la informació i essent la font per a la investigació i difusió del patrimoni que custodia el museu. Els formularis dels inventaris han anat evolucionant en el decurs del temps per adequar-se a les noves tècniques de treball. Així el museu conserva inventaris dels antics museus que l'integraren i que s'actualitzaren i unificaren per Ordre Ministerial del 1942, segons les Instruccions que dictà la Inspecció General de Museus Arqueològics, documentació vigent i utilitzada fins ara i que passa del nombre de 25.000 fitxes.

En aquests moments i amb la finalitat de facilitar el recull de dades per a l'aplicació de la informàtica (que permetrà d'assolir una documentació ràpida i eficaç dels objectes arqueològics i d'intercomunicació entre els investigadors dels diferents museus de Catalunya), es procedeix a la reorganització de l'arxiu amb la redacció d'una nova fitxa que contempla en uns grans apartats (amb subdivisions que es reomplen amb una terminologia preestablerta) la identificació, característiques, forma i data d'ingrés, valoració material, història, bibliografia, constància a més de les observacions que calguin esmentar i un requadre per als dibuixos i fotografies de l'objecte.

L'ARQUEOLOGIA A CATALUNYA VISIÓ D'ALTRES MUSEUS

Arreu del país, hom troba testimonis variats de les arrels de la Catalunya Mil·lenària: restes arquitectòniques, megalítiques, rupestres, etc. A tot Catalunya hom troba museus que guarden tota mena de troballes (Fotos Ramon Manent).

*Bust romà d'Antonino Pius,
Museu d'Història de la Ciutat, Barcelona.*

Sarcòfag d'Hipòlit, del s. II. Museu Arqueològic de Tarragona.

Casc de guerrer ilerget, s. IV a.C. Museu Arqueològic de Lleida.

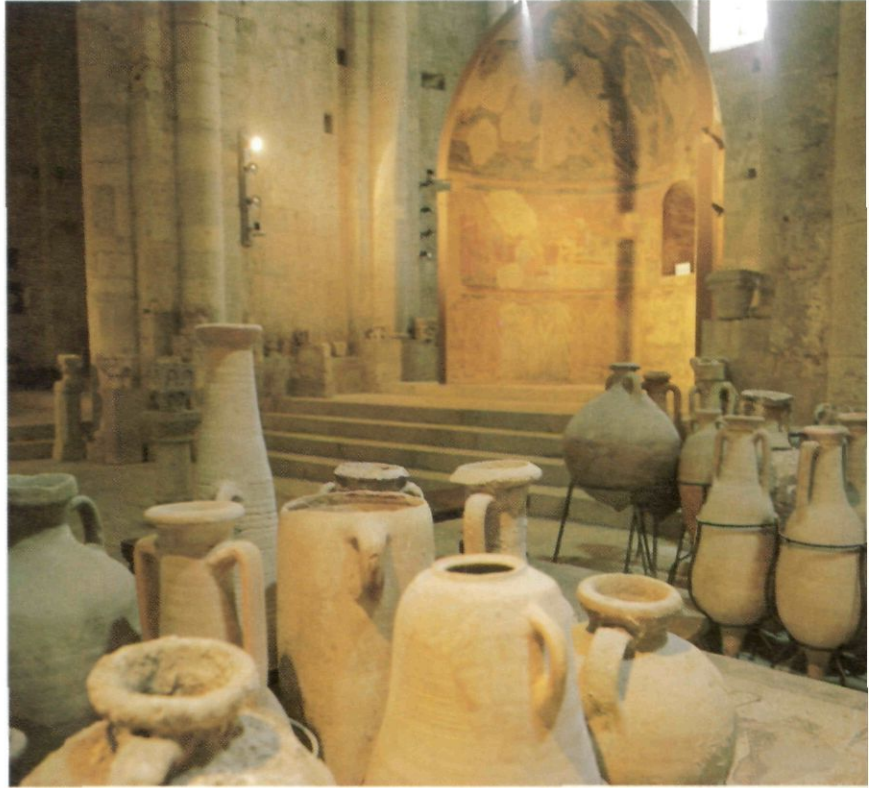
La coneguda nina d'ivori (s. IV) de Tarragona.

Venus de Baetulo, Museu de Badalona.

El pedagog, sarcòfag romà (s. III). Museu Paleocristià de Tarragona.

Àmfores romanes. Al fons, les notables pintures romàniques de l'absis de Sant Pere de Galligans, Girona.

Inscripcions damunt peces de plom, amb l'enigmàtica escriptura ibèrica, encara no desxifrada avui. Museu d'Ullastret (Baix Empordà).

*Vas campaniforme
d'Aigües Vives
(Solsonès). Museu
Diocesà de Solsona.*

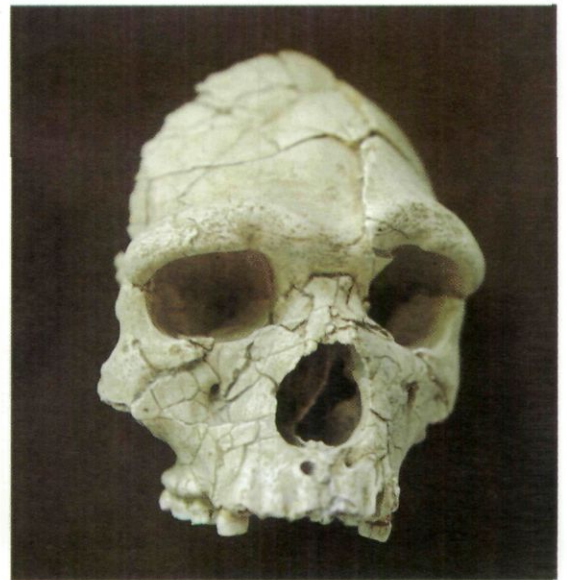

*Àmfores ibèriques, Museu
de Sant Feliu de Guixols.*

*Testa romana procedent de Torre Llauder. Museu Municipal de
Mataró (El Maresme).*

*El testimoni humà més antic de Catalunya: fou trobat a la Cova
de l'Aragó (Talteüll, el Rosselló).*

1984, ANY DE COMMÉMORACIONS

JUNÍPER SERRA

(1713-1784)

Miquel Batllori

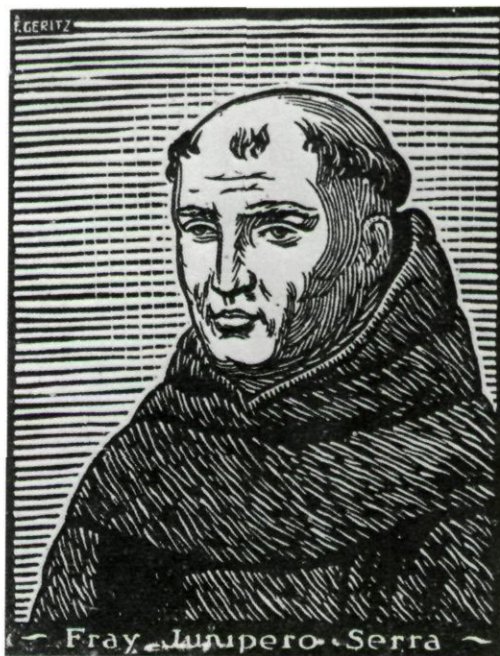
ÉS un deure col·lectiu, i val la pena de fer-ho, de recordar i de commemorar el segon centenari del traspàs del menoret franciscà fra Juníper Serra, un mallorquí universal. És un deure de Mallorca i de tot Catalunya alhora, quan l'Estat de Califòrnia el celebra com un dels seus creadors, en l'escaïença dels dos segles de la seva mort, esdevinguda el 28 d'agost de 1784.

El seu nom de fonts era Miquel Josep; el del seu pare, Antoni Serra; el de la mare, Margarida-Rosa Ferrer. El futur fra Juníper nasqué a la vila de Petra el 24 de novembre de 1713, en plena guerra de successió, quan la lloctinència reial del regne de Mallorca, en nom de Carles IV d'Àustria, era regida pel català Josep Antoni Rubí i de Boixadros, primer marquès de Rubí —aquell qui, nomenat virrei de Mallorca després d'haver defensat Barcelona durant el setge de 1706, defensà igualment la ciutat i el regne que li havia estat confiat contra les tropes de Felip V fins al 1715. La data, doncs, de la naixença de fra Juníper no és pas una anècdota baldera i intranscendent.

Pres l'hàbit de franciscà el 14 de setembre de 1730 en aquell convent de Ciutat de Mallorca, l'església del qual serva i venera les despulles del mestre Ramon Llull, i ordenat sacerdot el 1738, hi ensenyà la filosofia escotística els cursos de 1740 al 1743; fruit d'aquest ensenyament és el seu voluminós *Compendium scoticum*, conservat inèdit a la biblioteca de l'Oratori de Sant Felip Neri d'aquella capital. Doctor en teologia per la universitat de Mallorca el 1742, hi ensenyà la teologia escotista durant tres cursos, a partir de l'any 1744.

La docència de Facultats majors no l'allunyà pas de la vida apostòlica. D'aquells anys prové un deliciós Octavari del santíssim nom de Jesús, que ja és més de doidre que hagi restat inèdit a l'arxiu de Sant Francesc, de Mallorca. Car és una bella mostra del català dialectal literari de Mallorca, el segle XVIII.

Per contra, són un bell exemple de la llengua parlada, del dialecte popular de l'illa al seu temps, les dues lletres trameses des de Cadis el 20 d'agost de 1749, camí de les Índies americanes, i des de Veracruz de la

Nova Espanya just d'haver-hi arribat, el 14 de desembre del mateix any.

Aquestes dues cartes mallorquines han tingut més fortuna que aquell Octavari, i han estat diferents vegades publicades. Em penso que fóra bo, en aquest any bicentenari, que algú o alguns es decidissin a fer una acurada edició de tots els textos catalans de fra Juníper, encarats amb una traducció anglesa. Fóra un excel·lent mitjà de posar la nostra llengua a l'abast de tants californians i americans que s'interessen cada vegada més pel personatge, l'escultura del qual representa l'Estat de Califòrnia al Capitoli de Washington.

Les dues saboroses cartes mallorquines van adreçades al franciscà de Petra, fra Francesc Serra, parent seu, però els veritables destinataris són el seus pares, la germana Joana i el cunyat Miquel, més la «cosina na Joana, veïnada» i també el «cosí Roig, son marit». Un cop missioner a la Sierra Gorda, l'única llengua del seu epistolari és el castellà, una mica aproximatiu, però de dia en dia més correcte.

Anys fonamentals de la seva estada a la Nova Espanya foren els de 1749-1758, un decenni durant el qual exercí diferents càrrecs directius al Col·legi Apostòlic de Mèxic —una institució consemblant al que era, a Catalunya, el convent i col·legi franciscans d'Escornalbou, ací, per a les missions rurals, allà per a les missions entre els indians, per a convertir-los i per a conservar-los i educar-los en la fe.

La preparació d'un estol de nous missioners, molts d'ells igualment mallorquins, fou particularment eficaç per a substituir els jesuïtes, expulsats d'Amèrica el 1768, quasi un any després que els d'Espanya, i per a continuar llur tasca evangelitzadora. Fra Juniper els substituï a Loreto, encara a la Baixa Califòrnia. Però precisament l'any 1769, sota el govern del català Gaspar de Portolà, s'iniciava la conquesta de l'Alta Califòrnia (l'actual Estat nord-americà d'aqueix nom), i Juniper Serra, amb els nous elements per ell preparats al Col·legi Apostòlic de Mèxic, l'acompanyà en la conquesta espiritual d'aquells nous territoris i d'aquelles noves esglésies —s'ha recordat molt aquella coincidència de governants i militars catalans i de missioners mallorquins en l'empresa californiana, però sovint hom ha callat les greus bregues i discòrdies de Juniper Serra amb el capità Pere Faixes.

Tot amb tot, el franciscà de Petra i els seus companys són actualment més recordats, que no pas els governadors i militars catalans, com als veritables conqueridors espirituals de la Califòrnia hispànica, primera base històrica de la Califòrnia actual. Els poblats i les esglésies creades pel tot el país, des de la primera, la de San Diego, l'any 1770, fins a la darrera, San Buenaventura, el 1780, són encara ara el testimoniatge d'aquella gran empresa de caire catalano-mallorquí.

Hom hi recorda, però, d'una manera particular, la sisena d'aquelles fundacions, l'actual ciutat de San Francisco, del 1776, i una altra ben poc anterior, la de San Carlos, actualment Monterrey, on al convent del Carmelo fra Juniper expirà en la festa de sant Agustí, i on reposen les seves despulles, centre de la veneració popular, aquesta no resta pas apagada per l'aldarull que caracteritza l'actual Monterrey nocturn.

MARCEL·LÍ DOMINGO (1884-1939)

Josep M. Ainaud de Lasarte

UN altre centenari que ha passat sense la commemoració que mereixia: el del naixement del mestre i polític Marcel·lí Domingo i Sanjuan, primer ministre d'Instrucció Pública de la República del 1931, defensor incansable de l'ensenyament popular i de la construcció d'escoles. Cal recordar-ne, breument, unes dades biogràfiques: nascut a Tarragona el 26 d'abril de 1884, fill d'un oficial de la Guàrdia Civil, estudià la carrera del magisteri i es dedicà a la política i al periodisme. Republicà convençut, denuncià la guerra d'Àfrica i els interessos que hi mantenien certs elements militars i el mateix rei Alfons XIII, en els polèmics articles del diari «La Lucha», al costat del seu company i amic Lluís Companys. Republicà federal, milità de primer a les files de la Unió Federal Nacionalista Republicana i més tard al Partit Republicà Català, amb forta incidència a Tortosa, on exercí de mestre i residí durant uns anys. Elegit diputat a Corts, s'oposà a la dictadura de Primo de Rivera i s'exilià a París. No oblidem dues de les moltes obres que va escriure: *On va Catalunya?* (1927) i *¿A dónde va España?* (1930). De retorn a Catalunya, s'inclinà pel Partido Federal Español, i més tard per Izquierda Republicana, que presidí.

Ministre d'Instrucció Pública el 14 d'abril de 1931, fou un dels tres ministres que es traslladaren a Barcelona uns dies més tard per negociar amb Francesc Macià la creació de la Generalitat.

Però hi ha un aspecte de Marcel·lí Domingo que voldria recordar ara i aquí. Ell va signar, com a ministre d'Instrucció Pública, el decret de bilingüisme del 29 d'abril de 1931, quan encara no feia quinze dies que s'havia proclamat la República. Al preàmbul es condemnava el tracte que la dictadura havia donat a la llengua catalana i s'afirmava que «possibilitar que la llengua materna sigui un instrument de cultura és possibilitar que la cultura rendeixi la seva màxima eficàcia». I es decretava, de forma expressa, la derogació de totes les disposicions dictades des del 13 de setembre de 1923 contra l'ús del català a les escoles primàries, mentre s'afirmava que «a les escoles maternals i de pàrvuls de Catalunya l'ensenyament es farà exclusivament en la llengua materna, catalana o castellana» i també, en llengua materna, a les escoles primàries.

El 1936 tornà a ser ministre d'Instrucció Pública, i en acabar la guerra, s'exilià i morí a Tolosa de Llenguadoc, el 2 de març de 1939.

MARIA BARRIENTOS

(1884-1946)

Roger Alier

AQUESTA soprano catalana, nascuda a Barcelona, va ésser, en el seu moment, un dels astres més brillants d'una veritable constel·lació d'artistes lírics que Catalunya va donar al món els darrers anys del segle XIX i els primers d'aquest. Aleshores, potser encara més que no pas ara, els artistes catalans nodrien els teatres d'òpera de tot el món de primeres figures, sòlides i excepcionals.

Entre aquests, Maria Barrientos va ocupar un lloc preponderant, però a fi que la nostra memòria col·lectiva no s'afebleixi, crec oportú de recordar aquí alguns dels noms més cèlebres que van coexistir amb el període d'activitat musical de la nostra soprano (del 1898 als primers anys vint): des d'Andreua-Avel·lina Carrera (la qual va estrenar Andrea Chénier a la Scala de Milà, el 1896) fins a Mercè Capsir, que triomfava quan la Bar-

rientos es va retirar, passant per Josefina Huguet (pionera dels discs de 78 r.p.m.), el baríton Andreu Perelló de Seguro, les sopranos Carme Bonaplata Bau i Elvira d'Hidalgo (mestra de Maria Callas), el baríton Ramon Blanchart, el celebèrrim tenor Francesc Viñas, l'exquísida Graziella Pareto, la mezzo-soprano Conxita Supervia, veritable «fenomen» del seu temps, l'extraordinari tenor Hipòlit Lázaro, la soprano Mercè Llopart, els tenors Josep Palet i Joan Raventós, etc., i, en un camp diferent però no menys estimable, les cantatrius Mercè Plantada i Conxita Badia, a risc de deixar-me encara alguns noms dignes d'esment.

Tota aquesta plèthora de cantants catalans envoltà els èxits internacionals assolits per Maria Barrientos, una soprano que, com Victòria dels Àngels i Montserrat Caballé, assolí una dimensió especial pel fet de tenir una «història» personal prèvia als seus èxits. En el cas de «la Barrientos», el fet d'haver treballat en un estanc del carrer d'Aribau, essent encara una noieta minúscula, que cantava tot sovint despreocupadament, fins que un dia algú la va sentir i li va proposar de fer ús d'aquell instrument que ja s'intuïa excepcional. El resultat no es va fer esperar: a l'edat de catorze anys, Maria Barrientos es presentava al públic a Barcelona, al teatre Eldorado, sota el pseudònim de Maria de la Esperanza, sota la direcció del seu mestre, Francesc Bonet. Va interpretar fragments d'òpera i va assolir un èxit tan gran que poc després va presentar-se, ja amb el seu

nom autèntic, al Teatre de Novetats, on va cantar, aquell mateix estiu del 1898 Dinorah, de Meyerbeer, Lakmé, de Delibes, La sonnambula, de Bellini, i altres títols, tots amb un èxit tan esclatant que abans d'acabar el segle ja havia debutat al Liceu, després d'actuar també a l'aleshores cèlebre Teatre Liric, i havia obtingut el seu primer contracte a fora de Barcelona: al Teatre del Circ de València, on va cantar les òperes abans esmentades i també Lucia di Lammermoor, Rigolletto, Il barbiere di Siviglia i La traviata.

Després, amb molt bon criteri, va aprofundir en els seus estudis musicals i no va trigar a començar una carrera internacional brillantíssima que la va dur al Convent Garden de Londres (1903), a la Scala de Milà (Dinorah, 1904) a Hamburg, i a molts altres teatres europeus de primer ordre. Del 1916 al 1920 va cantar regularment al Metropolitan de Nova York, on van muntar expressament per a ella les òperes I Puritani i La Sonnambula, de Bellini, i Lakmé.

Maria Barrientos tenia veu de soprano lleugera de coloratura, i va deixar admirables enregistraments en els quals podem apreciar un timbre agradable, una flexibilitat inusitada i una musicalitat sense ombres. El seu repertori, a més de les obres esmentades, incloïa també Els hugonots de Meyerbeer, Fra Diavolo, d'Auber (en va enregistrar en discs les àries principals). Insòlitàment, va participar, en una ocasió, al Metropolitan de Nova York, en unes representacions d'El gall d'or, de Rimsky-Korsakov.

Retirada a l'inici dels anys vint, aquesta gran soprano catalana visqué molts anys a l'estranger i morí a Ci-boure, al País Basc francès, el 8 d'agost de 1946.

LLUÍS CARRERAS MAS (1884-1955)

Lluís Bonet i Armengol

EM plau de començar aquesta nota biogràfica amb paraules de mossèn Quirze Estop, deixeble estimat de mossèn Carreras, que inicià la publicació de les seves obres (LL. CARRERAS, I. Semblances, Barcelona 1960; III. Articles apologetics, socials i ascètics, Barcelona 1961) i que actualment es troba impossibilitat: «El doctor Carreras tenia vivent i vital el sentit d'Església. És la seva l'acció del sacerdot

de l'Església que defensa el patrimoni natural i històric del poble i nissaga on rebé de Déu l'alenada de vida i la llengua per a lloar-lo; fa resplendir la claror del Verb als de dreta i d'esquerra, per a guanyar-los tots per al Crist i el bé; alliçona i conversa de finances, civisme, art i lletres, filosofia, història, teologia, exegesi, consumat humanista cristià, perquè si res del que no és contra Crist i l'Església ja és amb Crist i l'Església, portar la naturalesa suaument a una major perfecció, és un guany per a un major profit en l'harmonia de la civilització cristiana d'un poble i de l'Església» (d'un article publicat a «Guia», Sant Cugat del Vallès, abril de 1955).

Destacaria com a aportacions notables de Lluís Carreras aquestes tres: primera, una acció intraeclesial, sobretot en el camp de la renovació litúrgica; segona, una acció de relació política entre l'Església i la societat civil; tercera, una acció senzilla i amagada de consellers. Aquesta actuació cal situar-la entre els anys 1909, any de la seva ordenació sacerdotal, fins a la seva mort, el 1955, tot i que en la fase posterior a la guerra incivil, disminuï la seva influència d'home públic, degut a l'arconament que sofrí per raó de la seva profunda catalanitat. Forma part del seguici d'homes i dones il·lustres que han vertebrat la realitat catalana i eclesial des de mitjan segle passat i de l'actual. Per això és just que des d'aquestes pàgines se'n faci memòria. El canonge Carles Cardó i Joan B. Manyà, companys amb ell en aquest centenari de naixença, són testimonis qualificats del què representà. Cardó escrigué: «Mestre insuperable aquest clergue eminent que bé es pot dir que és la continuació actual d'aquella llarga dinastia de sacerdots il·lustres que des de Balmes i el pare Claret fins al doctor Torras i Bages han assaonat d'esperit el cos de la pàtria.» I Manyà: «S'imposava per la força dels seus raonaments i per comprensió i flexibilitat amb què els menava, i per la simpatia que irradiava de la persona i de l'ideari que volia imposar.»

L'acció intraeclesial. Els coneixedors de l'obra del doctor Carreras saben molt bé que el I Congrés Litúrgic de Montserrat (1915) i el seu fruit pràctic, l'Eucologi, primer missal de diumenges i festes, escrit per al poble, en català (i llatí) es realitzaren gràcies a la seva empena i treball. I té encara més valor perquè fou un treball en col·laboració, puix que tota l'Església de Catalunya se'n sentí responsable: els bisbes, els preveres, els religiosos i els laics. Però aquest esdeveniment fou una llavor que fructificà amb escreix. Destaquem les successives edicions de l'Eucologi (1925, 1932 i 1948). Si en la primera hi col·laboraren especialment mossèn F. Clascar i mossèn J. Tarré, la darrera, totalment ampliada, fou obra d'ell sol. També l'Eucologi de la Mercè (1918) i

Setmana Santa (1923) són obres memorables. Encara, la direcció de la revista «Vida Cristiana» (1914-1932), un altre fruit del Congrés. Cal afegir la munió d'articles, conferències i sermons, organització de setmanes litúrgiques i participació a congressos (Malines, 1924, Barcelona, 1952). El seu nom, juntament amb el de l'abat Sunyol, es troba en un esgrafiat de l'atri de la basílica de Montserrat, i la seva figura, com a celebrant, en la gran façana de l'abadia. A la seva ciutat natal, Sabadell, fou continuador, amb estil renovat, de Sardà i Salvany, a l'«Acadèmia Catòlica» (i escrivint a «Revista Popular» i «Cultura Cristiana»), i, a Barcelona, hereu del bisbe Torras i Bages, com a consiliari de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, institucions en les quals s'hi mantingué actiu fins a acabar els seus dies. Participà activament en el moviment bíblic (Sinopsi Evangèlica, 1927, en col·laboració amb J. M. Llovera), fou catequètic de Filosofia al Seminari Conciliar (1919-1923) i col·laborà en diverses revistes i diaris (Reseña Eclesiástica, Civiltà Cattolica, Catalunya Social, El Matí, etc.).

L'acció «política». Voldriem assenyalar sobretot la col·laboració oferta al cardenal Vidal i Barraquer. Durant la dictadura de Primo de Rivera fou exiliat i defensà la llengua catalana en la predicació i en l'ensenyament del catecisme. En la Segona República, que saludà amb esperança, foren les esmenes presentades al text de la nova Constitució i la redacció de diversos documents de l'episcopat espanyol. En l'edició de l'Arxiu Vidal i Barraquer, a cura de M. Batllori i V. M. Arbeloa, trobareu una i altra vegada referència a la seva actuació, infatigable relació amb polítics i eclesiàstics, per tal de trobar solucions als problemes pel bé de l'Església i de la Pàtria. Davant la salvatge persecució religiosa iniciada el juliol de 1936 no pogué mantenir la serenitat d'esperit del Cardenal de la Pau.

JAUME CARNER

(1867-1934)

Jaume Carner i Suñol

ADVOCAT i polític intervingué activament a la vida de la nostra terra. Nasqué el 22 de febrer de 1867 al número 15 del carrer de les Garrofes de la vila del Vendrell. Els orígens de la família paterna ens porten a la comarca del Bages, els de la família materna romanen al Vendrell.

Estudià el batxillerat com alumne intern al Col·legi dels Escolapis a Barcelona i es llicencià a la Facultat de Dret de la Universitat barcelonina. Es doctorà a Madrid i exercí com a passant al despatx d'en Rius i Taulet, primer marquès d'Olèrdola, alcalde de Barcelona, i artífex de l'exposició internacional de l'any 1888. A la mort d'aquest, Jaume Carner tingué com a passant el fill, Manuel Rius, segon marquès d'Olèrdola.

Es casà amb Maria Galofré i Lleó, família també venedrellenca, de la qual tingué tres fills i una filla. Aquesta es casà amb Manuel Reventós, advocat i economista. El fill gran, Joan, advocat, morí jove i solter. Els altres dos fills, Jaume i Josep, enginyers industrials, es casaren amb Maria i Montserrat Suñol i Musterós, filles d'Ildelfons Suñol, advocat i polític, íntim amic que conegué als Escolapis, companys a la Facultat de Dret, sempre militaren plegats amb les mateixes opcions i actituds, fins a la mort d'en Suñol el 1913.

En formar-se el Centre Nacional Català, el 1899, n'ocupà la vice-presidència i junt amb Prat de la Riba va portar la batuta en les eleccions que s'han anomenat dels quatre presidents (Bartomeu Robert, Domènec i Muntaner, Albert Rusiñol i Sebastià Torres) que ocasionaren un cop mortal al caciquisme dels dos partits dinàstics (1901). En fusionar-se el Centre Nacional Català amb la Unió Catalanista per formar la Lliga Regionalista fou un dels dirigents del nou partit. Elegit regi-

dor a l'Ajuntament barceloní tingué un gran protagonisme en la lluita contra la corrupció.

El 1904, després de la visita del rei a Barcelona, fou un dels qui se separaren de la Lliga Regionalista per disconformitat amb les actuacions d'en Prat i d'en Cambó (tot i que les discrepàncies venien de més lluny) i fundaren el setmanari «El poble català», que poc després es convertí en diari, com a portaveu de la tendència republicana i esquerrana del catalanisme.

El 1906, participà en la fundació del Centre Nacionalista Republicà del qual fou el seu president.

Fou un dels principals promotors de Solidaritat Catalana i en aquesta candidatura fou elegit diputat del Vendrell. L'any 1910 col·laborà per tal de constituir la Unió Federal Nacionalista Republicana. El 1914, aquest partit signà amb els radicals i altres grups republicans el pacte de Sant Gervasi que acabà amb una gran derrota electoral i amb el triomf de la Lliga Regionalista.

El 1916, Jaume Carner i Romeu es retirà de la vida política activa. Tenia 49 anys.

Aleshores, el seu despatx d'advocat era un dels més prestigiosos de Barcelona. Persones, famílies i empreses cercaren el seu consell. Intervingué molt activament en Companyia d'Indústries Agrícoles, Crèdit i Docks, Catalana de Gas i Electricitat, Banca Arnús. Aquesta situació durà quinze anys fins a la proclamació de la República. Cridat per Francesc Macià es reintegrà a la política activa i aportà la seva experiència i coneixements. Fou elegit diputat a les Corts Constituents, sempre pel Vendrell, en la candidatura d'Esquerra Republicana i com a President de la Diputació Provisional formà part de la comissió que redactà a Núria el projecte d'Estatut d'Autonomia de Catalunya.

El 15 de desembre de 1931 fou designat per Manuel Azaña ministre de Finances. Preparà el primer pressupost de la República i la reforma tributària.

Greument malalt dimití el juny de 1933. Morí a Barcelona el 27 de setembre de 1934, pocs dies abans del 6 d'octubre.

Jaume Carner i Romeu, demòcrata, catalanista, republicà, amb un profund sentit ètic, molt enemic dels doctrinarismes, tingué simpatia pel socialisme moderat, a l'anglesa, el que avui en diem social-democràcia, i pels moviments sindicals, en especial tot el que feia referència a les Trade-Unions.

El seu estil oratori no era gens grandiloqüent; les frases curtes i clares i els arguments sòlids. La fonètica molt pròpia de la seva terra del Baix Penedès. Sempre donava sensació d'honestetat i de seguretat. Per aquest motiu tenia gran credibilitat.

La seva figura evocava la romanitat de les comarques tarragonines. De mitja mida, ceapat, amb un coll ample, i el crani de tribú, la barba testimoni de voluntat, els ulls d'un gris blavós expressaven honestetat i fins potser ingenuïtat. Els cabells tallats a la parisenca com els d'Eduard Herriot. El caminar calmós i molt segur.

En morir, als 67 anys, molts dels seus contemporanis opinaren que si hagués viscut més, potser hauria influït decisivament en alguns esdeveniments que aviat ocorregueren.

CARLES CARDÓ

(1884-1958)

Joan Triadú

CARLES Cardó, una de les personalitats més destacades de l'Església catalana des de la Renaixença, fou, alhora, un pensador social i un liturgista eminent, un escriptor d'elevat nivell literari i també un periodista incansable, i un home de fe i d'acció, creador i impulsor de revistes d'espiritualitat que s'avançaven a l'ambient del seu temps i docte i tenaç traductor de l'hebreu i del llatí. Signe de contradicció en la societat del seu temps per la catalanitat inequívoca de la seva paraula i per l'excel·lència cristiana i renovadora del seu pensament, ho fou també en la seva vida, ja que portat a l'exili per la guerra del 1936 no sols hi romangué fins ben a prop de la mort sinó que hi publicà un llibre, un assaig d'interpretació històrico-religiosa, que no deixa d'ésser un «en defensa pròpia» que resumeix i justifica apassionadament la trajectòria de la seva vida, de fidelitat a l'Església i a Catalunya.

Carles Cardó i Sanjoan va néixer a Valls el 5 de maig de 1884. Ingressà als setze anys al seminari de Tarragona però al cap de tres anys es traslladà a Roma a prosseguir els estudis fins a l'ordenació sacerdotal (1908) i l'obtenció dels doctorats en Teologia, Dret Canònic i Filosofia. Dos anys després de la seva ordenació, o sigui el 1910, fou nomenat professor del seminari

de Tarragona. Començà aleshores la seva tasca periodística, primer en publicacions locals, com a la revista *Pàtria, de Valls*, en la qual, amb el pseudònim de «A. de Fogueralta», publicà, ja l'any 1912, un article, a la primera pàgina, titulat «La Mancomunitat Catalana»; al cap de poc, les seves col·laboracions en revistes s'estenien a «Catalunya», de Barcelona, i a «Vida Cristiana», de Montserrat. En bon nombre d'aquests treballs periodístics de joventut el doctor Cardó emprengué una acció que continuà durant tota la seva vida: la de la catalanització del catolicisme i dels catòlics a Catalunya, cosa que comportava, naturalment, l'actualització i la renovació en tots els aspectes del catolicisme del seu temps, segons el que ell anomenava «la bona tradició», de la qual per a ell són exemples immediats Maragall i Torras i Bages, «l'ungidor de la llengua catalana», com l'anomena Cardó en un article necrològic (1916).

Dins aquesta línia, Cardó participà amb un relleu molt destacat en la preparació i el desenvolupament del Congrés Litúrgic de Montserrat (1915) i la seva personalitat, ja ben definida, esdevingué coneguda. Com a conseqüència de tot plegat no era ben vist a Tarragona, i hi vivia bastant aïllat. Però l'any 1918 fou nomenat canonge de la Seu de Barcelona. Entre aquesta data i l'any 1936, Cardó s'incorporà en un lloc de primer rengle de les lletres catalanes: les seves traduccions de la Bíblia, en diversos volums, per a la «Fundació Bíblica Catalana», i les que féu de Sèneca, en tretze volums

(tota l'obra filosòfica) per a la Fundació Bernat Metge, se situaren entre els treballs d'alta cultura més notables del seu temps. Mentrestant, mantingué una col·laboració assídua a la premsa diària barcelonina: a «La Veü de Catalunya», la de més extensió en el temps, entre 1920 i 1936, amb intermitències; a «El Matí», la col·laboració més intensa, des de la presentació del primer número del diari, el 1929, fins al desembre de 1931, en què una dissensió l'en separà; i hi hagué encara una col·laboració més breu (1922-1923) a «La Publicitat», amb pseudònim. Aquesta constant activitat és coetània de la fundació, per Cardó, de dues importants revistes religioses: «La Paraula Cristiana» (1925), i «El Bon Pastor» (1927), totes dues portades per ell, fins a llur cessació forçosa el 1936. D'una selecció d'aquest ingent treball sorgiren dos llibres i un opuscle famosos: *El diàleg interior* (1934), *La nit transparent* (1935) i *La moral de la derrota* (1936), obres, en conjunt, d'una gran altura literària i de pensament, síntesi culminant de les posicions cardonians de catalanitat, de fe, i de conciliació, obra i pau en els camps polític i social.

Però a primers d'agost de 1936, en plena persecució antireligiosa, subsegüent a la rebel·lió militar, Cardó, sota la protecció de la Generalitat, hagué d'iniciar els seus exilis: primer a Itàlia, d'on fou expulsat pel règim feixista, i tot seguit a Suïssa, on es trobà amb el cardenal Vidal i Barraquer, a la memòria del qual dedicà el canonge Cardó el seu llibre *Les dues tradicions*, que aparegué a París l'any 1947, amb el títol de *Histoire Spirituelle des Espagnes*. Conseqüent fins a la fi, Cardó procedí a la publicació de l'obra malgrat les llargues i fortes pressions que rebé, principalment perquè hi negava que la insurrecció militar i la guerra civil haguessin estat una croada. L'edició en català, completa, no aparegué a Barcelona fins a l'any 1977. L'any 1951 es publicà el seu llibre de poesia religiosa *El càntic nou* i el 1953 escriví *Meditació catalana*, que figura com el capítol darrer a l'edició esmentada de *Les dues tradicions*. Tornà, definitivament, a Barcelona l'any 1954 i hi morí el 1958. Les seves darreres obres són *L'Evangelí d'avui* i *Emmanuel*. Han estat reeditades les seves principals obres i l'any 1963 fou publicada la Miscel·lània Carles Cardó, un extens i documentat volum, que en una època encara adversa constituí un homenatge nacional a la seva memòria.

JOSEP CARNER

(1884-1970)

Albert Manent

EL crític Joaquim Folguera va escriure que l'obra de Carner equivalia a tot un moviment literari. Es tracta de l'escriptor més polifacètic i brillant del segle XX i que esdevingué un dels grans mentors del moviment cultural del Noucentisme. Nat a Barcelona (1884) i mort a l'exili de Brussel·les (1970), Carner fou un escriptor precoç que s'inicià als dotze anys a la revista «L'Aureneta», on emprà tot un seguit de pseudònims, costum que no abandonà mai, atès que n'he pogut comptabilitzar trenta-sis de segurs. Format en la bullida de la fi del segle XIX i acceptant els aspectes més «moderns» del Modernisme, Carner es convertí de ben jove en un cap d'escola i un creador de cultura: revistes, penyes literàries, editorials, etc. Ajudà molt Pompeu Fabra en la depuració i la fixació de la nostra llengua. Als vint-i-sis anys fou nomenat membre de l'Institut d'Estudis Catalans perquè Prat de la Riba, president de la Mancomunitat de Catalunya, s'havia adonat del caràcter excepcional de l'escriptor i l'introduí en llocs clau, un dels quals fou també el diari «La Veu de Catalunya». Des d'aquesta tribuna arribà a ésser un temible polemista i un periodista culte i popular alhora. No hi ha dubte que creà un nou estil de periodisme polític i que la seva aportació a la llengua, que es fixa en uns dos mil neologismes, inventariats per Loreto Busquets, s'exercí tant des de la poesia com des de la prosa (articles, teatre, traduccions).

Aureolat amb el títol de «Príncep dels poetes», el seu primer llibre líric seria El llibre dels poetes (1904), que encara té l'empremta del Modernisme. Primer llibre de sonets (1905) i Segon Llibre de Sonets (1907) i entremig Els fruits saborosos (1906) el consagraren com un poeta de primer rengle i donà la pauta d'un neosimbolisme, ple d'irisacions amoroses, de fantasia delicada, de notes perfectes de paisatge.

El rigor formal que passa, per exemple, per la revalorització del sonet, s'agermana amb els estats d'ànim més diversos que van des de la joia o l'elegia a la ironia i l'entotsolament. Hom ha assenyalat influències, meravellosament assimilades, de Keats, el dolce stil nuovo, Leopardi i fins de Baudelaire.

Però com a escriptor no es guanyava prou la vida i es presentà sobtadament a unes oposicions a la carrera consolar espanyola i les guanyà (1921). Exercí càrrecs diplomàtics a Gènova, San José de Costa Rica, Le Havre, Beirut, Hendaia, Paris i Brussel·les. Casat en primeres núpcies amb la dama xilena Carmen de Ossa y Vicuña, en morir aquesta, al cap d'uns anys, es tornà a casar amb Emilie Noulet, destacat crític del simbolisme francès, belga, amb la qual marxà a Mèxic (1939) tement les repressàlies dels nazis. Retornà el 1945 i fou professor de la Universitat. A l'exili fou un dels símbols de la catalanitat i de la resistència i escriví un poema èpico-líric, Nabí (1941) que respon a una personal experiència religiosa —la recerca de Jesucrist— i patriòtica, el plany per la Catalunya vençuda. Abans, però, llibres com La paraula en el vent (1914) foren considerats per Carles Riba l'alt exponent de la poesia catalana. Des d'un angle humorístic i costumista cal destacar Auques i ventalls (1914). Amb El cor quiet (1925) començà a idealitzar Catalunya, fet que accentuà amb l'exili. El seu llibre Absència (1957), publicat ja a Barcelona dins les obres completes, és la quinta essència de l'enyor. El seu teatre, més aviat líric o simbòlic (El giravolt de maig, 1928, El ben cofat i l'altre, 1951) és paral·lel a la poesia, als milers d'articles que escriví a la premsa i que aplegà a Les planetes del verdum (1918), Les bonhomies (1925) i Tres estels i un ròssec (1927) i a les grans traduccions de Dickens, Molière, Lafontaine, Defoe, etc.

Josep Carner i Puig-Oriol és un dels catalans més representatius del nostre segle i la seva obra ha esdevingut la d'un clàssic.

MIQUEL D'ESPLUGUES

(1870-1934)

Albert Manent

Al segle XX, un nucli de figures eclesiàstiques se situà a primer rengle de la cultura. Entre ells cal comptar-hi el pare Miquel d'Esplugues (Esplugues de Llobregat 1870-Barcelona 1934), que es deia, en realitat, Pere Campreciós i Bosch. Ell i d'altres caputxins, com el pare Rupert Maria de Manresa, Antoni de Barcelona, Evangelista de Montgut, Nolasc del Molar, Basili de Rubí, etc., es destacaren per llur relació amb el món intel·lectual i sovint per una obra pròpia.

El pare Miquel fou, de jove, definidor de la província caputxina i reelegit quatre vegades com a provincial de l'orde. Cridat per la família de Joan Maragall, assistí el gran poeta els darrers dies de la seva vida; especialment amic i confident de Josep Carner, aquest li dedicà poemes i li consultà molts problemes personals i literaris. Els seus col·lotges amb Jaume Bofill i Mates («Guerau de Liost») i amb J. V. Foix foren memorables. Home de consell, Ventura Gassol li confià la seva voluntat de fer-se caputxí, però el pare Miquel li ho desaconsellà. Esplugues formava part d'una penya de clergues il·lustrats tan variada en la qual figuraven catalanistes com mossèn Frederic Clascar i integristes com mossèn Gaietà Soler. Obert, tolerant, pensador rigorós, de tarannà festiu, un poc irònic, fou un dels homes de consell de Francesc Cambó, el qual li encarregà, de fet, la direcció de la Fundació Bíblica Catalana que publicà la Bíblia en quinze grans volums. Fundà la revista «Estudis Franciscans» (1907) i la dirigí durant molts anys, però la seva gran il·lusió fou «Criterion» (1925-1936), la primera revista de filosofia en català del segle XX, que ell dirigí i on aplegà no solament l'Arc de Sant Martí, variadíssim, del pensament cristià, sinó la col·laboració de molts intel·lectuals del moment. Tomista, obert, influït per la millor tradició de Jaume Balmes, fou un pensador seriós que sabia tanmateix conservar l'estil franciscà de vida.

En les obres que publicà sabé conjuminar la divulgació amb el rigor. Cal destacar-ne Sant Francesc de Sales (1904), Maragall (1912), on donà a conèixer textos íntims del poeta, Semblances: En Maragall, el cardenal Vives, el bisbe Torras (1916), Nostra Senyora de la Mercè (1916), El Pare Nostre (1920-23), Miscel·lània de

filosofia religiosa, El compromís de Casp (1933), El missatge d'Israel (1934), La vera efigie del Poverello (1927), La tragèdia de mossèn Verdager, etc.

El pare Miquel d'Esplugues es destacà, doncs, pel seu humanisme, el seu esperit de convivència i la seva aportació a la cultura, també a través d'articles a diaris i revistes. Fou director espiritual de moltes persones i home de consell fins per als no creients. Tomàs Garcés li publicà a «Revista de Catalunya» una entrevista que defineix el personatge i el situa dins l'època.

JOSEP LLIMONA

(1864-1934)

Jordi Llimona

L'ESCUPTOR Josep Llimona nasqué a Barcelona l'any 1864. Fill d'un pare robust i molt treballador i d'una mare amb poca salut i molt sensible, heretà la capacitat i la voluntat de treball del pare i la sensibilitat de la mare, ho heretà en els ulls, en les mans i fins en la seva constitució prima i ossuda. I ho heretà en l'esperit. La seva obra tradueix una síntesi perfecta de força i de sensibilitat.

Josep Llimona navegà sempre amb vela pròpia, al seu aire, sense preocupar-se gaire d'allò que és costum, de les modes o de les opinions dels altres. Ja així de petit: feia campanes, no per a mandrejar, sinó per a anar a unes quadres veïnes i poder contemplar i dibuixar els cavalls, que ell tant admirava. A Roma, on passà quatre anys estudiant de valent, li relliscà l'art clàssic. Fou influït per l'art florentí? Potser una mica en el Patge, i poca cosa més. Rodin o Meunier? Poc els coneixia i, malgrat els tòpics, són ben distints els homes i les dones de Llimona que els dels escultors francesos. Qui em sembla haver-lo influït en la primera producció, com s'entrevéu en el Fill pròdig, foren Venanci Vallmitjana i Rossend Nobas, que van ser mestres seus. La seva independència féu que no fos mai del tot romàntic, ni modernista, ni noucentista, ni classicista. Cert que fou un xic llepat d'aquestes tendències, segons les èpoques de la seva vida, però s'hi mantingué al seu demble.

Hom pot remarcar la profunda pietat, no gens carrinclona, seriosa i fins adusta, de les seves imatges religioses. Un resta corprès de la nítida puresa dels seus nus, tan sensibles, on la matèria i la dona són pregonament respectades. És com un cant a la tendresa, a un món que potser no és del tot real o present, però que constitueix un ideal somniat i proposat. L'eros hi és net, i és així com ha de ser sempre l'eros. En les escultures de Josep Llimona la sensibilitat hi és cenyida, la força mesurada.

Treballà molt i treballà bé, puix era un home d'ofici, de feina ben feta. Quan treballava, la seva mà es movia nerviosa, àgil, damunt el fang. De vegades no sabies on acabava la mà i on començava la matèria. «Es treia el fang dels dits com si tingués pressa de dir el rosari», com digué Manolo Hugué. El Desconsol, el Sant Jordi a cavall, el grup de Jesús ressuscitat de Montserrat, el grup, símbol del poble català, del monument al Doctor Robert, la Bellesa, són suficients per a deixar dempeus un home i per a honrar un poble.

Josep Llimona no era sols escultor, era també un home i un ciutadà. Fou faceciós en la seva primera joventut, però després de la mort de la jove esposa s'entotsolà i donava la impressió de restar com una mica perdut. Quan, uns quinze anys després, moria la seva filla Francesca, s'accentuà el seu caràcter retret i el dolor s'apoderà d'ell i no el deixà fins a la mort. Amb tot li plaïa rodejar-se d'amics i familiars, amb els quals conversava pausadament. Fou humanament i políticament un liberal. Profundament religiós, sense però integritats ni intoleràncies. Cofundador amb Torres i Bages,

Joan Llimona, Gaudí, Baixeras, A. Riquer, etc., del Cercle Artístic de Sant Lluç (1893), el presidí diverses vegades. Regidor de l'Ajuntament de Barcelona per la Lliga (1909), intervingué en la fundació de l'Escola del Bosc. President per dues vegades de la Junta de Museus, gestionà l'adquisició de la col·lecció Plandiura. Moltes de les seves escultures que hi ha a Barcelona, el Forjador, el Sant Jordi de l'Ajuntament, el Sant Jordi eqüestre que hi ha a Montjuïc, foren donades per l'artista a la ciutat. El 1931 li fou concedida la medalla d'or de la ciutat, guardó merescut, no sols com a escultor sinó també com a ciutadà que havia estimat i treballat molt per Barcelona i per Catalunya.

Aquell home «impressionant com un arcàngel mal pastat», aquell home de grans gambades, de mans nuoses i d'ulls tristos i somniadors, aquell home catalaníssim i catalanista, aquell home que feia viure la pedra i espurnejar la bellesa, aclucava els ulls i deixava de sofrir el dia 27 de febrer del 1934. La terra l'acollí, aquella terra que ell havia treballat i n'havia fet bellesa i vida.

IGNASI BARRAQUER

(1884-1965)

Oriol Casassas

L'ESCORTEN uns llores esplèndids. A frec, incessantment, les presses de l'home d'avui roden brogents i no s'adonen, de tan simples que són la pedra i el bronze, ni de la seva presència. Però hi és; que la ciutat, en un solemne acte de reconeixença indispensable, de cara als horitzons oberts i a la companyia de les escoles universitàries, l'erigi ja fa més de quinze anys. El bronze reproduïx la noblesa d'uns trets i a la pedra només un nom: Barraquer.

Ara ha fet cent anys de la seva naixença; ha fet cent anys que va néixer un d'aquells comptats catalans —Gaudí, Pau Casals, Miró,...— que, de debò, de debò, mereixen el qualificatiu d'universal.

Ignasi Barraquer i Barraquer nasqué a Barcelona el 25 de març de 1884, fill de Josep Antoni Barraquer i Roviralta i de Concepció Barraquer, i arribà a ésser l'oftalmòleg de més prestigi de tot el món. La seva obra no és la conseqüència d'una fortuïta generació espontània, no és un producte sense arrels, sinó que les té i molt poderoses: Josep Antoni Barraquer fou el pare d'Ignasi Barraquer però, a més, fou el seu mestre i el precursor, fou el creador de la moderna oftalmologia a Catalunya. Pedro i Pons va afirmar que «sense Josep Barraquer no hauria existit Ignasi». Per això és inevitable —i de justícia— que dediquem atenció, prèviament, al fundador d'aquesta dinastia catalana d'oftalmòlegs.

Josep A. Barraquer (1852-1924) s'interessà tota la vida per l'anatomia normal i patològica, i la histologia, fou el gran amic de Ramón y Cajal durant la seva estada a Barcelona com a catedràtic i, en rigor, fou l'iniciador a la Península dels treballs d'histologia ocular. Això féu que la seva dedicació a l'oftalmologia tingués uns fonaments d'una solidesa excepcional. Creà, a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, a finals del segle passat, els Dispensaris d'Oftalmologia; a la Facultat de Medicina donà cursos de l'especialitat durant el temps que l'assignatura era d'estudi voluntari, i fou nomenat catedràtic (1915) així que l'Oftalmologia entrà a formar part dels plans d'ensenyament de la llicenciatura. Fou un professor que explicava les afeccions —conducta singular i innovadora en aquella època— acompanyant l'exposició amb presentació de malalts i documentació

gràfica. Arribà a disposar d'un extraordinari museu anatòmic que li permeté de presentar, quan ingressà a la Real Academia, el treball Anatomia de la órbita y del seno cavernoso por medio de cortes seriados que, encara avui, és la millor descripció d'aquest tema. A la seva clínica assistien oftalmòlegs de tot el món que universalitzaren les tècniques i els aparells que l'aguda, ordenada i fecunda capacitat del Mestre havia descobert.

Ignasi Barraquer, doncs, havia tingut ben a prop un bon exemple. Com el seu pare, dedicà temps i temps a l'estudi de matèries paral·leles i a d'altres aparentment allunyades de l'oftalmologia, a fi d'obtenir el màxim de solidesa en la seva especialitat. Es diu que abans d'acabar el batxillerat (1900), ja era un expert en els oficis de fuster i de manyà. A més de la llicenciatura de Medicina, que acabà l'any 1907, estudià física i química, histologia i embriologia a París, botànica i bacteriologia i, a l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona (1909), seguí cursos especials de Mecànica i d'Emmotllat i Art Plàstic. Per això no sorprèn que ningú no parli de l'obra de Barraquer sense fer referència a la seva tècnica meticulosa, la seva habilitat, les seves mans. Ha estat dit que «les mans d'Ignasi Barraquer foren prodigioses i la base i fonament del seu prestigi professional».

Encara era estudiant que ingressà al Dispensari d'Oftalmologia de l'Hospital de la Santa Creu en qualitat de practicant meritori i, tot just acabada la carrera, en fou nomenat metge auxiliar. Del 1909 al 1918, a la Facultat,

fou professor auxiliar de la càtedra, i del 1919 al 1923 catedràtic interí. Després, per la llei universitària de l'època, no eren suficients ni els mèrits i el prestigi d'Ignasi Barraquer ni la seva eficiència docent demostrada i, tristament, la plaça s'hagué de cobrir pel mètode de les oposicions, a les quals no es volgué sotmetre.

A partir del 1928 fou metge numerari de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i, l'any 1933, el Patronat de la Universitat Autònoma el nomenà professor lliure, i tornà a exercir—oficialment—un magisteri que mai no havia abandonat. Després del 1939, la Universitat de la dictadura—uniformada i encarcerada—no féu res per a incorporar-lo a les tasques docents i—diu Pedro i Pons—«no ens perdérem només un Mestre, sinó també l'escola que ell va saber inspirar».

Ignasi Barraquer, només nou anys després d'acabada la carrera (1916), contribuí d'una manera definitiva al millorament de la tècnica de la intervenció de la cataracta i l'any 1917 comunicà a la Real Academia de Medicina la descripció de la tècnica pròpia amb l'ús de l'aparell de la seva invenció (ventosa accionada per una bomba que fa un buit vibratori) que anomenà erisifac. Després va descriure fins a deu procediments operatoris d'altres afeccions oculars i ideà fins a trenta-cinc aparells pedagògics i instruments de cirurgia ocular, destinats a facilitar la docència i les tècniques operatòries.

L'any 1947 fundà, adjunt a la Clínica Barraquer i a la memòria del seu pare, l'Institut Barraquer, dedicat a la investigació i al foment de la difusió i el perfeccionament de l'Oftalmologia. S'hi organitzen periòdicament cursos monogràfics i d'especialització, d'un extraordinari poder de convocatòria d'àmbit internacional.

Ignasi Barraquer tingué sempre, àmpliament i generosament, obertes les portes dels seus llocs de servei; intervingué les persones dels títols més alts—l'emperadriu Eugènia de Montijo, el rei Ibn Saud de l'Àrabia, el president Tshombé del Congo, etc.—i les humils i anònimes persones. Per ell només hi havia malalts que el necessitaven.

Que el necessitaven, fins i tot més enllà de la seva mort: Ignasi Barraquer féu donació dels ulls, per si alguna de les seves estructures podia ajudar a portar la llum a algú que no la veia.

I ara uns llores esplèndids escorten—ben merescudament—la pedra i el bronze de la reconeixença de la ciutat.

ANTONI PÉREZ-MOYA (1884-1964)

Oriol Martorell

L'EXTRAORDINÀRIA personalitat dels homes que donaren l'embranchida inicial a l'importantíssim moviment orfeònic català de la darrereria del segle passat i que, després, seguiren donant-li la seva empremta inconfusible en les primeres dècades de l'actual—amb Lluís Millet i Enric Morera com a protagonistes indiscutibles—, no va fer gaire fàcil l'eclosió, durant aquells decennis, de noves personalitats que assolissin un relleu semblant. Naturalment, hi hagué algunes excepcions a la regla i, sense cap classe de dubtes, una de les principals i més destacades fou la d'Antoni Pérez-Moya, quasi una vintena d'anys més jove que els seus predecessors.

Antoni Pérez-Moya, nascut a València el 13 de juny de 1884, va venir a Barcelona de molt petit (tenia uns cinc anys) i pràcticament ja no se'n va moure fins a la seva mort el 1964. Als 11 anys ingressà a l'escolania de la Mercè i aquest fet determinà l'orientació definitiva de la seva vida, ja que no solament hi cantava sinó que, a més a més, va cursar-hi els seus estudis musicals (piano, orgue, violí, harmonia, composició, etc.) amb tants bons resultats que sis anys després ja en fou nomenat organista titular. Sovint, identifiquem la figura d'Antoni Pérez-Moya (i la identificació és molt lògica) amb l'Orfeó de Sants, que va dirigir durant més d'un quart de segle (1925-1958), però potser encara seria més exacte de veure'l emmarcat a l'ambient de la Basílica de la Patrona barcelonina. D'una banda, perquè a diferents nivells—petit cantaire de l'escolania, estudiant, organista, i mestre de l'escolania i de la capella de música—hi va anar quotidianament des del 1895 fins que, poc abans del 1960, la malaltia precursora de la seva mort l'obligà a una immobilitat quasi absoluta, i d'altra banda per què allí va entrar en relació amb Lluís Millet—amb qui va lligar una cordialíssima amistat i de qui en fou valuosíssim col·laborador—i perquè allí la seva profunda i ferma religiositat va trobar camp idoni per expressar-se musicalment amb sinceritat absoluta. Una religiositat que més o menys explícita estava sempre a la base de qualsevol de les seves activitats humanes—personals, familiars, orfeòniques, pedagògiques, creatives, professionals, etc.—, però que podia manifestar-se públicament en les seves tasques a la Mercè i que també tingué una altra via d'exteriorització

en la seva intensa devoció montserratina, traduïda en gran nombre d'obres dedicades a la Patrona de Catalunya.

Però, com deia, el mestre Pérez-Moya és recordat sobretot com el director de l'Orfeó de Sants, al qual dedicà els seus millors afanys en aquest camp concret i que, gràcies a ell, es convertí en un dels millors cors catalans de l'època. Ara bé, i més enllà d'aquesta importància cabdal de la història i popular agrupació barcelonina, la relació de totes les entitats que durant un període més o menys llarg foren dirigides simultàniament o successivament de manera estable per Pérez-Moya i que es beneficiaren de la seva bondadosa humanitat, del seu finíssim esperit i de les seves grans dots artístiques i pedagògiques, és veritablement impressionant: Schola Cantorum de Sant Miquel Arcàngel (amb la qual s'inicià el 1904 com a director), Cors d'homes de la Presó Model i de la Casa de Família de mossèn Pedrosa, Cor de l'Asil Duran, Orfeó Montserrat de Gràcia, Cor i Escolania de la Casa Caritat, Orfeó de Sant Vicenç dels Horts, Orfeó de Cegetes de Santa Llúcia, Orfeó Santa Cecília (també format per invidents), Schola Cantorum Universitària i, temporalment, Orfeons Barcelonès, Llevant, Barceloneta i Sarrianeu.

Per a totes aquestes entitats, Antoni Pérez-Moya escriví ininterrompudament obres adaptades a llurs possibilitats, des de senzills harmonitzacions i simples cà-

nons fins a partitures de noble ambició i volada. A més, naturalment, no podem oblidar tota la seva nombrosa producció amb finalitat religiosa, ni tampoc les seves moltes sardanes, entre les quals algunes d'entre les millors del repertori per a cor i cobla. En total, un miler llarg de composicions. Recordem, com exemples, les harmonitzacions del «Rossinyol que vas a França» o dels «Fadrins de Sant Boi» (veritables obres mestres en aquest camp), el poema coral «Camí de Siena», la col·lecció de cinquanta-quatre «Salve Regina», i les sardanes «Tardora», «Dintre del bosc», «A Montserrat» o l'antològica «Marinada».

Després d'una penosa malaltia que el va apartar durant uns anys de la seva incansable activitat, Antoni Pérez-Moya morí a Barcelona el 3 de març de 1964. Cinc anys abans, el 20 de novembre de 1959, la seva forçada reclusió va veure's joiosament trencada pel gran homenatge que li va dedicar l'aleshores incipient Secretariat dels Orfeons de Catalunya (continuador de la desapareguda Germanor dels Orfeons de Catalunya amb la qual tant havia col·laborat) i que va reunir al Palau de la Música Catalana cantaires de més de quaranta entitats de totes les nostres comarques. Homenatge que, amb motiu del centenari del seu naixement, enguany s'ha repetit el 17 de juny amb un multitudinari Aplec a Montserrat, amb més de mil cantaires, que ha estat un dels actes culminants de tota la sèrie de commemoracions organitzades a iniciativa de l'Orfeó de Sants —conjuntament amb d'altres dels cors que ell havia dirigit i amb el suport institucional de la Federació Catalana d'Entitats Corals—, i que tindran una plasmació no puntual sinó permanent amb l'antologia d'obres corals preparada i editada pel seu fill i continuador en les tasques orfeòniques, Antoni Pérez-Simó. D'una manera molt més modesta, el primer homenatge pòstum col·lectiu dedicat «in memoriam Antoni Pérez-Moya» fou el que li dedicàrem a Manresa (22 de novembre de 1964) sis cors de diferents contrades catalanes i pel qual vaig escriure un text per al programa de mà del concert —amb el qual acabo, perquè ara segueixo pensant exactament el mateix— que deia: «...no sabia cloure aquest breu comentari, dedicat tant al públic com a nosaltres mateixos, sense afirmar l'incondicional reconeixement que hem de sentir, i sentim, tots els cantaires catalans envers el mestre Pérez-Moya —que encara no fa un any que ens va deixar per a "viure eternament"— pel magnífic apostolat artístic, humà i espiritual que va desenrotllar al llarg de la seva fecunda vida. Som molts els qui, com jo mateix, ens en sentim personalment deutors i creiem que el seu noble exemple ha estat un dels factors decisius de la nostra vocació».

JOAN BAPTISTA MANYÀ

(1884-1946)

Jesús Massip

NAT a Gandesa el 30 d'octubre de 1884, mor a Tortosa el 22 de desembre de 1976. Enguany es compleix, per tant, el centenari del seu naixement. Recordar-lo és en bona part recuperar-lo i ens sembla certament un deure col·lectiu.

Fidel al seu poble i a la seva Església, per una cosa i altra va sofrir persecució. Ell que sempre buscava terceres vies per a resoldre els grans problemes teològics i filosòfics que per la seva condició de pensador se li plantejaven, en una cosa va ser sempre inflexible: la seva fidelitat al sacerdoti, la seva fidelitat a Catalunya. Obert a tothom, va haver de viure tancat a la seva «muntanyeta» en tensa relació amb la jerarquia eclesiàstica que intentava inútilment doblegar-lo al·legant el consabut «dogma de l'obediència» (avui tan desacreditat), i al qual ell oposava la racional, humana i lliure acceptació quan el que es planteja és clar a la consciència (o bé la humana, heroica oposició que ell exercia quan en consciència es creia obligat a fer-ho). I el temps li ha donat la raó. Al·legava sovint en aquestes circumstàncies el testimoni d'un cap insigne de l'Església: «si la teva consciència entra en conflicte amb la teva Església, segueix la teva consciència i suporta l'excomunió».

Hem assenyalat també el seu gran amor a Catalunya: Una cosa i altra en ell sempre lligades, encara que se li feia més retret del seu «catalanisme» que de la seva teologia sempre sospitosa quan se'l volia desqualificar. A part de «Theologumena» la gran obra de la seva vida (de la qual el gran públic en coneix resums com «L'Agonia de...», «Enllà de la Mort», «La vida que passa», etc.), ens semblen cabdals dues obres en el terreny del pensament: «El pensament i la imatge» i «El talent». Els que hem tingut la sort de ser deixebles seus a l'Institut de Tortosa, ens va ensenyar a posar-ho tot en crisi, a preguntar-nos el perquè de tot i a treure'n les conseqüències: De la persecució de la nostra llengua, la necessitat de ser fidels al país que ens ocultaven i menyspreaven. De la necessària interrogació sobre l'home i els seus destins, la conseqüència d'un arrel per una fe interrogativa, enmig d'un món que se n'apartava decididament perquè l'hi plantejaven en termes irracionals, imposats i sense figures.

Resseguint els seus papers, els seus llibres, vam re-trobar la mà ferma, l'estil massís, que brillava com una espurna quan se l'estimulava; segur, convincent. Una vegada més, no puc deixar de fer memòria d'aquell increïble, lúcid manuscrit datat el 6 d'agost de 1936: «Les esglésies saquejades i cremades pels antifexistes; cada dia cauen sacerdots assassinats; la consternació i l'esglai han envaït els nostres cors. Cada nit ens demanem esverats, demà, què serà de nosaltres? Potser si que els catòlics i els sacerdots han identificat massa la causa religiosa amb la dels enemics de la república i amb els rics de la terra... Sempre m'ha desplaçat el feixisme i sempre he estat partidari de les reivindicacions del proletariat sota el signe de la justícia... No em poden perseguir, doncs, per aquestes causes. Si em tanquen serà precisament perquè sóc sacerdot...»

Aquestes són les claus de comprensió del canonge Manyà: lliure i crític en el pensament; ferm i humil en la fe. Amb una capacitat de distanciament realment notable (cap capellà, l'any 36, podia dir el que acabem de transcriure sense una tal capacitat en grau eminent). I amb tres passions conegudes; catalanitat, amistat, docència.

MANUEL SERRA MORET

(1884-1963)

Joaquim Ferrer i Roca

EL record i l'impacte que aquest important polític féu a Catalunya és ben viu i això explica que ara que commemorem el centenari de la naixença, puguem limitar-nos a senyalar algunes de les característiques més evidents de la seva gran personalitat com a ciutadà exemplar.

Serra i Moret fou sempre un estudiós. Després de fer els primers estudis a Vic i el batxillerat a Barcelona, amplià i aprofundí economia i sociologia a Xicago i a Cambridge. Mantingué al llarg de la seva vida una preparació intel·lectual remarcable de la que donà proves publicant «Nocions d'història i filosofia» (1930) i un gran nombre d'obres d'economia com «La reconstrucció econòmica de Espanya» (Buenos Aires 1942) i el «Diccionario económico de nuestro tiempo» (Buenos Aires 1944).

La seva activitat política s'inicià en resultar elegit batlle de la localitat de Pineda (Maresme), responsabilitat que exercí amb encert extraordinari del 1914 al 1923, demostrant les transformacions que era possible introduir en l'administració local per a modernitzar la vida del país.

A partir del 1931 fou conseller i diputat i durant la guerra de 1936-1939 sots-secretari d'Obres Públiques i presidí el Consell d'Economia de Catalunya. La seva militància política s'inicià el 1914 en el «Partido Socialista Obrero Español», partit que abandonà el 1923 en comprovar la seva insuficient comprensió de la pluralitat de l'Estat espanyol i concretament de Catalunya. El 1923 fou un dels promotors de l'Unió Socialista de Catalunya que el 1936 quedà integrada en el PSUC.

El 1939 marxà a l'exili i allà s'adherí i treballà incansablement en el Moviment Socialista de Catalunya que fou constituït el 1944, fixà la residència a Perpinyà i exercí un notable mestratge cívic i polític sobre les noves generacions. Publicacions notables d'aquesta època són la «Crida a la joventut catalana» (París 1957) i la «Ciutadania Catalana» (Buenos Aires 1957). Per a conèixer el pensament polític de Serra i Moret d'aquesta època i comprovar-ne la maduresa és necessària la lectura de la revista «Endavant» que era el portaveu del MSC i en la que publicà 83 articles en el període 1944-1963.

La figura de Serra i Moret quedaria incompleta en aquesta nota commemorativa si no es fes referència al caràcter d'aquesta personalitat, que es caracteritzà per un esforç constant en ajudar els altres, complir escrupolosament les responsabilitats que li havien estat encomanades i mantenir en tot moment l'ambició que el progrés de la humanitat comença amb el propi esforç per millorar-nos personalment.

El seu ideari socialista, profundament arrelat a Catalunya, era coincident amb la generació europea que relança la Segona Internacional després de la Segona Guerra Mundial.

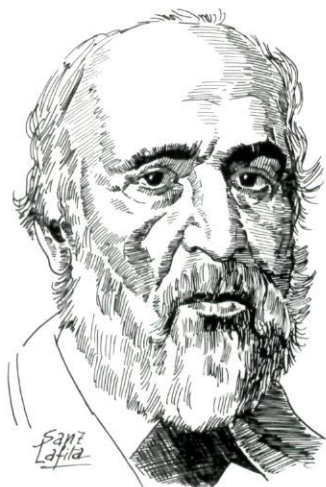
Al seu enterrament, el 30 de juliol del 1963, al cementiri de Perpinyà, Josep Pallach pronuncià un breu i emocionat discurs en el que el recordà com a amic i mestre. Això és justament, el que encara és Serra i Moret per a tots els qui el vulguin conèixer a partir dels textos que ens ha deixat, en els que trobem una àmplia visió catalana i progressista del món que és útil per a millorar el propi caràcter i ser un element dinàmic per a la societat. Aquest és el perenne missatge de Serra i Moret.

M. MILÀ I FONTANALS (1818 - 1884)

Josep Massot i Muntaner

EL 16 de juliol de 1884 morí, a Vilafranca del Penedès —on era nat el 4 de maig de 1818—, el catedràtic de literatura de la Universitat de Barcelona i president de l'Acadèmia de Bones Lletres Manuel Milà i Fontanals, un dels homes més il·lustres de la Renaixença catalana. De filiació romàntica, inicià de bona hora la seva col·loració a "El Vapor", en castellà, i ben aviat usà també el català. Al llarg de tota la seva vida continuà practicant el bilingüisme, bé que s'interessà cada cop més per la literatura catalana, tant estudiant-ne la història, com comentant les obres dels seus contemporanis, com contribuint-hi ell mateix, en prosa i en vers.

Llicenciat en dret i doctor en filosofia i lletres, Milà i Fontanals fou el primer que es dedicà seriosament a casa nostra a l'estudi de la filologia romànica, a la qual consagrà obres importants —encara avui citades i llegides amb profit—, com De los trovadores en España

(1861) i De la poesia heroico-popular castellana (1874), a part de múltiples articles sobre la poesia catalana medieval, el teatre antic, etc. Un valor especial té la seva contribució al coneixement i a la difusió de la cançó popular, sobretot mitjançant el Romancerillo catalán, del qual féu una primera edició —amb un ampli assaig preliminar— el 1853 i una segona edició molt ampliada —de la qual no arribà a redactar l'estudi complementari— el 1882. Tota aquesta activitat de Milà el posà en contacte amb els millors estudiosos estrangers —entre els quals assolí un gran prestigi— i el dugué a col·laborar a revistes franceses i alemanyes i a alguna publicació italiana.

La tasca de Milà, tanmateix, no s'exahuri en l'estudi de la literatura, des d'un punt de vista erudit. Es dedicà a la crítica literària, primer des d'una perspectiva romàntica liberal i més endavant amb una adscripció moderadament conservadora, i redactà fins i tot uns Principios de estética (1857, ampliat el 1869). D'altra banda, escriví alguns poemes d'un relleu considerable en català i intervingué des del primer moment en els Jocs Florals de Barcelona, que presidí el 1859 i el 1883. I no solament publicà alguns treballs sobre lingüística catalana i defensà la independència del català enfront d'altres llengües romàniques —i assenyalà l'error d'anomenar-lo "llemosí"—, sinó que en propugnà la utilització i procurà de donar-li una ortografia digna i operant.

Com a escriptor i com a teòric literari, Milà i Fontanals fou, doncs, un peça fonamental en la recuperació de l'ús literari del català i del "catalanisme" en un sentit ampli, i la seva relació amb els ambients intel·lectuals del moment fou àmplia i important, bé que al final de la seva vida no fos gaire benvist per les joves generacions. Com a filòleg i com a professor universitari influí, encara, entre els romanistes estrangers i sobre els seus múltiples alumnes, especialment sobre els més dotats, entre els quals Marcelino Menéndez Pelayo i Antoni Rubió i Lluch. Fou a través e Rubió i Lluch que Milà esdevingué mestre de tots els qui, des dels Estudis Universitaris Catalans, seguiren les seves passes en l'estudi de la literatura catalana, amb un mètode modern i amb un desig de fer alhora una obra rigorosa i útil per al país.

RAMON RUCABADO

(1884 - 1964)

Manuel Rucabado

RAMON Rucabado i Comerma, conferenciant i publicista, ja de ben jove s'esmerçà en la defensa dels bons costums i dels principis morals i religiosos. S'ha dit d'ell que fou el més destacat apòstol seglar de la ploma de la Catalunya d'aquest segle.

S'inicia com a escriptor a la VEU DE CATALUNYA tot encetant com a pioner una campanya en contra de l'hemofília cinematogràfica. Col·labora en el setmanari LA CATALUÑA (escrit en castellà per a donar a conèixer l'esperit català a les altres terres d'Espanya i l'estranger), on assenyalava la transcendència moral i educativa d'Eugeni d'Ors. Forma part del grup d'escriptors que col·labora en LA REVISTA al voltant de Lopez Picó. Des del primer número al darrer n'és l'editorialista. La seva obra més destacada, però, és la que publica a CATALUNYA SOCIAL, en la que, des del primer número fins a l'extinció d'aquest setmanari, no falta mai a la cita amb els seus lectors. Destaca singularment la valentia de les seves posicions davant d'actuacions político-socials d'indole ben diversa, en els moments en que la gravetat dels esdeveniments era mes aguda. La lluita dels sindicats obrers, el "locaut" de la patronal, el pacte amb el joc, foren algunes de les seves campanyes, les quals

tingueren gran ressó. *SOCIALISME ESPIRITUAL*, *ENTORN DEL SINDICALISME* i *ANGOIXES SOCIALS* son reculls dels articles d'aquelles campanyes. Conegut com a gran polemista, d'ell diu Manuel Brunet que "cap dels nostres escriptors catòlics no se li pot comparar".

En 1941 s'inicia la seva etapa en llengua castellana al *DIARI DE BARCELONA*, on fins a la seva mort escriurà 560 articles. No hi ha cap esdeveniment religiós en aquella època que no sigui tractat pel meu pare. Escriu simultàniament a la revista *TEMPLO*, de la Sagrada Família; exalta l'obra gaudiniana, de la que es partidari fervent; aprofita cada avinentesa per recordar als seus

lectors les necessitats del nostre històric Hospital de *SANT PAU*; promou el culte a Sant Ramon de Penyafort, una de les nostres mes grans figures jurídiques, etc.

Ramon Rubacado deixà escrits uns dos mil articles i quaranta-vuit llibres al servei de l'ortodòxia catòlica catalana, tasca en la que coincideix substancialment amb Torras i Bages, Balmes, Verdaguer, Claret i Sardà.

En ocasió del centenari del seu naixement ha aparegut una edició commemorativa amb la seva biografia.

